

Organizacija i djelovanje Seljačke sloge na području karlovačkog kotara od 1935. do 1941. godine

Brinski, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:460040>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest

Filip Brinski

**ORGANIZACIJA I DJELOVANJE SELJAČKE SLOGE NA PODRUČJU
KARLOVAČKOGA KOTARA OD 1935. DO 1941. GODINE**

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Ivica Šute

Zagreb, rujan 2019.

SADRŽAJ

1. UVOD	2
2. O SELJAČKOJ SLOZI	8
3. USTROJAVANJE SELJAČKE SLOGE U KOTARU KARLOVAC	15
4. DJELOVANJE SELJAČKE SLOGE U KOTARU KARLOVAC	21
4.1. KULTURNE DJELATNOSTI	21
4.1.1. Pjevački i tamburaški zborovi	22
4.1.2. Prosvjetne zabave	24
4.1.3. Proslave <i>novih blagdana</i>	26
4.1.4. Smotre seljačke kulture do uspostave Banovine Hrvatske	29
4.1.5. Smotre seljačke kulture u Banovini Hrvatskoj	38
4.1.6. Smotre na filmu	41
4.2. PROSVJETNE DJELATNOSTI	43
4.2.1. Rad na opismenjavanju seljaka	43
4.2.2. Knjižnice i zajednička čitanja	51
4.2.3. Prosvjetni kongresi u Zagrebu	55
4.2.4. Kampanja za očuvanje zdravlja djece	57
4.3. PRAVNE I GOSPODARSKJE DJELATNOSTI	59
4.3.1. <i>Sud dobrih i poštenih ljudi</i>	59
4.3.2. Dobrotvorne zadruge i radne akcije	61
5. EPILOG	65
6. ZAKLJUČAK	68
7. SAŽETAK	72
8. BIBLIOGRAFIJA	74
8.1. Arhivska građa	74
8.2. Novine	74
8.3. Literatura	74

1. UVOD

Hrvatska seljačka stranka svoj vrhunac doživljava u međuratnom razdoblju kada se pretvara u pravi seljački pokret. U tome je uspjela jer nije bila politička stranka kojoj je jedini cilj borba za vlast, nego je istinski htjela pomoći seljaku i postati dio njegovoga svakodnevnoga života. Ujedno, Stjepan Radić je bio pacifist, te je HSS razvila i mnoge metode nenasilne borbe protiv režima s kojim se nisu slagali,¹ a jedna od metoda bila je i osnivanje raznih organizacija preko kojih bi se pokret još više omasovio i preko kojih bi se pružio indirektni politički otpor. Masovna mobilizacija hrvatskoga seljaštva započela je još krajem Prvoga svjetskog rata. U političkim previranjima krajem 1918. godine bilo je jasno da Austro- Ugarska Monarhija ne će opstati što je i potvrđeno 29. listopada kada Hrvatski sabor raskida sve veze s Monarhijom i prenosi ovlasti na Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Osnovana je Država Slovenaca, Hrvata i Srba koja je započela pregovore sa Kraljevinom Srbijom oko ujedinjenja. Pregovori su bili mučni i svaka je strana inzistirala na svojim prijedlozima oko načina ujedinjenja i uređenja buduće države. Dok su političari pregovarali, seljaštvo se bunilo. U ratu je najviše nastradalo upravo selo i seljaci, nametani su visoki porezi, mnogi muškarci su regrutirani, a mnogi od njih su i poginuli, a selom je vladala nestašica i nesigurnost. Probleme je pravio i *zeleni kadar*, dezerteri iz austrougarske vojske koji su se skrivali po šumama i pljačkali okolna sela. Njih je na području Slavonije i uže Hrvatske bilo do čak 200 000. Seljaštvo se sve više okretalo protiv grada kojega su smatrali izvorom problema, a bunili su se i protiv ujedinjenja sa Srbijom pod dinastijom Karađorđevića. Seljaštvu je slom Austro- Ugarske Monarhije predstavljalo oslobođenje, oslobođenje od vojne obveze, od prevelikih nametnutih poreza, od kamatarenja, od svega lošega što je snašlo selo. Stoga, masama nije nikako odgovaralo da se ponovno nađu u jednoj monarhiji, za njih, simbolu zla. Napadali su Narodno vijeće koje je pregovaralo sa srpskom stranom jer ne brani interese naroda, nego samo interese građana, inteligencije, *kaputaša*. Lošem odnosu prema ujedinjenju sa Srbijom je pridonijela i činjenica da je mir na selo došla uspostaviti upravo srpska vojska, koja je dobila poziv od Narodnoga vijeća da uđe u Državu SHS jer ona sama nije imala svoju vojsku, a bila joj je potrebna zaštita, naročito od talijanskih trupa u Istri i Dalmaciji koje su zaposjedale hrvatsku obalu držeći se tajnoga Londonskoga ugovora. Ujedinjenjem s Kraljevinom Srbijom nastala je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca

¹ Suzana Leček, "Priča o uspjehu- strategija i metode političke borbe Hrvatske seljačke stranke (1918- 1941)," u: *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, ur. Romana Horvat (Zagreb: Matica Hrvatska; Povijesno društvo Križevci; Zaklada braće Radić, 2015), 31- 36.

te je nametnuta srpska birokracija. Državni su činovnici često bili kruti, korumpirani i iskorištavali su svoje položaje te su uz pomoć vojske i žandarmerije silom provodili određene odredbe, ali su djelovali i na vlastitu ruku u svoju korist, a na štetu seljaka. Sve je to seljake odbijalo od grada i politike, a jedini političar koji ih je htio razumjeti i koji ih je zbilja razumio bio je Stjepan Radić, predsjednik Hrvatske pučke seljačke stranke, uskoro preimenovane u Hrvatsku republikansku seljačku stranku, čime se htjelo naglasiti njezino nastojanje republikanskoga rješavanja uređenja Kraljevine SHS. Seljaci su to prepoznali i smatrali su da je on jedini političar koji radi za korist seljaštva, koje je tada činilo veliku većinu stanovništva. Seljacima se sviđjelo i Radićevo republikanstvo, jer kako je već navedeno, zazirali su od monarhije. Radić je svojim mukotrpnim radom za dobrobit seljaštva, svojim govorima i svojom političkom karizmom i agitacijom privukao većinu hrvatskih seljaka na svoju stranu, te je svoju stranku transformirao od relativno male stranke u uvjerljivo najjaču hrvatsku stranku, dapače, transformirao ju je u nacionalni pokret koji se godinama sve više širio. Preko 80% Hrvata je podržavalo stranku Stjepana Radića što su pokazali i naredni izbori.² Izbori za ustavotvornu skupštinu održani su 18. studenoga 1920. godine i na njima je postalo vidljivo da je HPSS postala jedina snažna hrvatska stranka. Ona je osvojila 50 mandata čime je na području cijele Kraljevine zauzela četvrto mjesto, iza Demokratske stranke (92 mandata), Radikalne stranke (91 mandat) i Komunističke partije Jugoslavije (58 mandata). Na tim su izborima svoje kandidacijske liste postavile 22 stranke.³

Organizacije koje je HSS osnivala kojima se seljački pokret htio što više omasoviti bile su Gospodarska sloga, Hrvatski radnički savez, Hrvatska seljačka zaštita, Hrvatska građanska zaštita, Seljačka sloga i neke ženske organizacije. Gospodarska sloga osnovana je 1935. godine, a prije Drugoga svjetskoga rata je djelovala čak i na području Bosne i Hercegovine, Slovenije i Srbije i imala je gotovo 230 000 članova u više od 4 500 sela. Pokretanjem raznih kampanja kao na primjer bojkot robe, cijena i taksi, povezivanje u zadruge, Gospodarska je sloga regulirala unutrašnje jugoslavensko tržište. U radu su sudjelovali mnogi gospodarski stručnjaci i ona je neizmjereno mnogo pomogla seljaštvu da se gospodarski i financijski stabilizira, odnosno da se iskorištavanje sela od strane vlasti što više smanji. Hrvatski radnički savez osnovan je 1921. godine kao sindikat i djeluje sve do 1941.

² Mark, Biondich, *Stjepan Radić, the Croat Peasant Party, and the politics of mass mobilization, 1904-1928* (Toronto: University of Toronto Press, 2000), 141-159., 245-254.

³ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008* (Zagreb: Europapress holding, Novi Liber, 2008), 43-44.; Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, 3. izd. (Zagreb: Novi Liber, 2013), 239.; Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999), 79.; Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918- 1991): Hrvatski pogled* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1998), 90.

godine, s prekidom u godinama otvorene kraljeve diktature. Ova organizacija je uvelike pomogla radništvu u očuvanju i obrani radničkih prava i njome se htjelo naglasiti da HSS brine i o statusu radništva, ne samo seljaštva. Hrvatska seljačka zaštita i Hrvatska građanska zaštita bile su dvije poluvojne organizacije osnovane 1936. godine. Budući da su bile poluvojne organizacije, njihov rad je zabranjivan, ali unatoč strogim mjerama protiv njih, one su nastavile djelovati, a pretpostavlja se da su u Savskoj banovini 1938. godine brojile više od 32 000 članova. Njihovo djelovanje je legalizirano uspostavom Banovine Hrvatske 1939. godine. One su nastale kako bi zaštitile Hrvate i na selu i u gradu od državnoga nasilja, osobito za vrijeme izbora, ali i od drugih nasilnih čimbenika. Hrvatska seljačka zaštita je po hrvatskim selima sprječavanjem kriminala obavljala ulogu žandara tamo gdje ih nije bilo, a Hrvatska građanska zaštita je pak često štitila radnike u štrajku. Ženske organizacije su ocrtavale borbu HSS-a za prava žena jer one nisu imale pravo glasa, a i u drugim segmentima nisu bile ravnopravne muškarcima. HSS je nastojao da žene postanu vidljive i da postanu sastavnim dijelom javnoga života, koji se u počecima ograničavao na kulturno-humanitarno djelovanje, ali je cilj bio s vremenom što veće uključivanje žena u politički život. Ženske organizacije nisu postale masovne kao ostale organizacije HSS-a i procjenjuje se da su okupile oko 5 000 članica, ali su unatoč tomu zasadile ideju drugačijega gledanja na žene, osobito na patrijarhalnome selu. Sve su navedene organizacije međusobno komunicirale i radile za dobrobit seljaštva, odnosno okupljale su seljaštvo koje je na taj način postajalo jače, složnije i samostalnije.⁴

Od svih navedenih organizacija HSS-a, fokus ovoga rada je na Seljačkoj slozi. Ona je bila zadužena za kulturni i prosvjetni rad na selu, ali i gospodarski rad u mjestima gdje nije bilo specijalizirane gospodarske organizacije. Seljačka sloga je trebala pomoći seljaku da se prilagodi novonastalim gospodarskim i društvenim promjenama. Zbog toga je radila na opismenjavanju seljaštva i držala brojna druga predavanja kako bi se seljak što brže, bolje i lakše prilagodio modernomu dobu. Isto tako, Seljačka sloga se brinula i za njegovanje i održavanje seljačke tradicionalne kulture koja uključuje narodne plesove, pjesme, nošnje i druge običaje.⁵ U glasilu koje nosi isti naziv kao i sama organizacija, *Seljačka sloga*, u broju

⁴ Leček, "Priča o uspjehu", 39-42.

⁵ Karmela Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja (u razdoblju od 1926. do 1929. i od 1935. do 1940. godine)," *Studia ethnologica Croatica* 14/15 (2002/2003), 89-143.; Suzana Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini (1925.-1941.)," *Podravina* 9 (2006), 49.; Suzana Leček, "Organizacija i oblici djelovanja *Seljačke sloge* (1925.-29.)," *Časopis za suvremenu povijest* 3 (1996), 359-360.; Suzana Leček, "*Seljačka sloga*. Osnivanje i prestanak djelovanja (1920./1925.-1929.)." U: *Spomenica Ljube Bobana: 1933.- 1994.*, ur. Mira Kolar- Dimitrijević (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1996), 285-286.; Suzana Leček, *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest: podružnica za povijest

iz veljače 1936. godine piše: "*Već u početku svoga obnovljenoga rada Seljačka Sloga je od narodne seljačke kulture nastojala najprije pred svietom izdicati ono, što je u toj kulturi najmilije duši, naime narodnu pjesmu i popevku. Ta je pjesma već jednako ugrožena od tuđinskog utjecaja kao što i narodna nošnja od tvorničke robe...*".⁶ Prema definiciji iz *Kalendar Seljačke sloge za godinu 1937.*: "*Seljačka Sloga je kulturno-socialna organizacija hrvatskih seljaka- sa svrhom, da u njoj seljaci sebi sami zajednički i složno život osiguravaju, olakšavaju i poljepšavaju.*".⁷ Rudolf Herceg je na glavnoj skupštini Seljačke sloge održane 21. veljače 1937. godine u Zagrebu ovako definirao cilj Seljačke sloge: "*Seljačka Sloga je kulturno-socijalna organizacija hrvatskih seljaka s konačnom svrhom da u njoj seljaci sami sebi život olakšavaju, poboljšavaju i poljepšavaju. Zato je Seljačka Sloga sastavni dio hrvatskog seljačkog pokreta. A taj se pokret temelji na načelu, principu, misli, da seljačstvo (kao cjelina) mora biti subjekt u javnom životu i u kulturnom stvaranju, a ne tijesto (objekt), koga drugi (subjekti) mijese...*".⁸

U radu se polazi od hipoteze da je Seljačka sloga preko svojih ogranaka u kotaru Karlovac prožela čitav seljački život, brinući se o očuvanju lokalne kulture, istovremeno educirajući seljaštvo i brinući se o njegovoj financijskoj i gospodarskoj stabilnosti. U radu me nadalje zanimalo koliko se Seljačka sloga proširila i kojim se sve aktivnostima bavila i koliki je bio njezin značaj i utjecaj na lokalno seljaštvo. Kotar Karlovac je bio vrlo plodno tlo za sve organizacije u okrilju HSS-a, pa tako i za Seljačku slogu koja je ondje razgranala svoju djelatnost. Kotar Karlovac je uz kotar Bjelovar, imao najviše ogranaka, vjerojatno zbog blizine Zagreba, ali i zbog toga što je mnogo uglednih HSS-ovaca dolazilo upravo iz Karlovca i okolice, kao što su na primjer ban Banovine Hrvatske Ivan Šubašić, dr. Niko Matanić⁹ koji je bio jedna od istaknutijih figura u radu Seljačke sloge, Tomo Baburić,¹⁰ Ivan Bernardić, ali i

Slavonije, Srijema i Baranje, 2005), 54.; Suzana Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)," *Scrinia Slavonica* vol. 2, br. 1 (2002), 330.; Goran Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo: 1948- 2008* (Karlovac: Zajednica organizacija amaterskih kulturnih djelatnosti grada Karlovca, 2012), 17.; Goran Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici," *Svjetlo: časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja* 1/2 (2010), 86.

⁶ *Seljačka sloga*, br. 2, 1936, 29.

⁷ Rudolf Herceg, ur., *Kalendar Seljačke sloge za godinu 1937.* (Zagreb: Seljačka sloga, 1937), 7.

⁸ *Seljački dom*, br. 9, 1937, 2.

⁹ Dr. Niko Matanić rođen je 1891. godine u Vrbniku na Krku. Veći dio života proveo je u Karlovcu gdje je uz Šubašića bio najznačajniji HSS-ovac. Bio je odvjetnik i imao je svoju kancelariju u Karlovcu. Godine 1935. bio je na kandidacijskoj listi Udružene opozicije za kotar Krk i dobio je mandat, a 1938. godine je ponovio uspjeh. Iz: HDA- SDS RSUP SRH- kotar Karlovac, 90.

¹⁰ Tomo Baburić rođen je 1895. godine u Banskoj Selnici i od 1919. godine član je HPSS-a, a 1920. godine postao je predsjednik mjesne organizacije u Banskoj Selnici. Osim toga, bio je i član općinske organizacije u Lasinji i član kotarske organizacije u Pisarovini. Bio je vrlo aktivan u promidžbi seljačke politike i aktivno je radio na osnivanju organizacija HSS-a. Poslan je 1923. godine u SAD gdje je među iseljenicima širio misao Stjepana Radića i prikupljao sredstva za rad stranke u domovini. Godine 1935. izabran je za narodnog zastupnika

mnogi drugi. Mnogi su od njih dio svoga školovanja proveli i u Karlovcu i u Zagrebu te je tako dolazilo do međusobnih upoznavanja i širenja ideja, a ta fizička blizina Karlovca i Zagreba je omogućavala i relativno laku komunikaciju koja je bila nužna za uspješnu koordinaciju i širenje organizacija i njihovoga rada.

Rad se prvenstveno temelji na člancima i objavljenim izvještajima ogranaka Seljačke sloge i središnjice iz Zagreba u listovima *Seljačka sloga* i *Seljački dom*. Na žalost, većina službenih dokumenata je nestala nakon zabrane njezina djelovanja u Drugome svjetskome ratu,¹¹ a dio sačuvane građe se nalazi fondovima unutar HDA i drugih arhiva, a nastali su radom institucija koje su pratile rad HSS-a. Osim tih izvora, koristio sam se i knjižicama koje je tiskala *Seljačka sloga*. U knjižicama *Pokret za pismenost iz 1938. godine* i *Pokret za pismenost: 1937-1939: podaci o sabranim prinosima i njihovoj upotrebi do 31. XII. 1939.* iz 1940. godine pronašao sam mnogo korisnih podataka vezanih uz analizu rada Seljačke sloge na opismenjavanju seljaka u kotaru Karlovac. S druge strane, knjižica Branimira Bratanića iz 1941. godine, *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, sadrži mnogo zanimljivih podataka i pravila vezanih uz organiziranje smotri seljačke kulture. Uz to, koristio sam se i spisima Službe državne sigurnosti republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke republike Hrvatske za kotar Karlovac. Činjenice iz tih spisa treba koristiti s pažnjom, prvenstveno jer su nastali 1961. godine, a govore o stvarima iz ranijih razdoblja, u ovom slučaju uglavnom iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije. U tako velikom vremenskom razmaku može doći do pogrešaka, bilo slučajnih ili namjernih.

Iako je literatura koja se bavi Hrvatskom seljačkom strankom mnogobrojna, historiografske literature o njejoj organizaciji Seljačkoj slozi ima vrlo malo. Relativno mali broj povjesničara se bavio tom temom, a nezaobilazno ime je svakako Suzana Leček. Ona je uložila mnogo truda u proučavanje Seljačke sloge i rezultat su mnogobrojni radovi od kojih sam većinu njih koristio konkretno za ovaj rad. U njima se uglavnom bavila proučavanjem organiziranja i rada ogranaka Seljačke sloge u slavonskim i podravskim kotarevima. Dva su članka posvećena kampanjama za opismenjavanje i za očuvanje zdravlja djece. Ostala literatura kojom sam se koristio bavi se narodnom nošnjom i kazalištem, ali i općenito poviješću Jugoslavije kako bih mogao prikazati i širi povijesni kontekst. Seljačkom slogom na području kotara Karlovac jedino se bavio Goran Majetić i to u manjem dijelu jer mu je

za kotar Zlatar, a 1938. godine za kotar Bjelovar. Putovao je po Slavoniji, ali i Dalmaciji gdje je širio seljačku ideologiju i radio na omasovljenju HSS-a. Zanimljivo je da je bio kum s Vladkom Mačekom. Iz: HDA- SDS RSUP SRH- kotar Karlovac, 89.

¹¹ Leček, *Seljačka sloga*, 5.

osnovni fokus proučavanje karlovačkoga folklora poslije Drugoga svjetskoga rata. Stoga smatram kako ima mnogo prostora za istraživanje rada i organizacije Seljačke sloge u karlovačkome kotaru, ali i ostalih organizacija HSS-a, pa uostalom i same stranke.

2. O SELJAČKOJ SLOZI

Seljačka sloga djelovala je u dva razdoblja, od 1925. do 1929. i od 1935. do 1941. godine iz čega je vidljiva njezina ovisnost o samoj HSS i uvjetovanosti rada Seljačke sloge dinamikom rada HSS-a. Tijekom 1920-ih organizacija je brojila 216 ogranaka, a 1930-ih godina imala je ogranke u preko 1100 sela diljem Jugoslavije.¹² Od obnove organizacije 1935. godine, njen predsjednik bio je Rudolf Herceg kojemu su temelj u radu bila djela Antuna Radića.¹³ Ideja o Seljačkoj slozi nastala je njegovim zalaganjem 1920. godine kada je obilazio sela u zagrebačkoj okolini, konkretno sela Buševac. Razmišljao je kako bi bilo dobro i korisno da se sva prosvjetno-kulturna djelatnost objedini u jednu organizaciju, te je najprije osnovana organizacija za Buševac i okolna sela, a kasnije se htjelo djelovanje proširiti i na sva sela u Hrvatskoj.¹⁴ Misao vodilja Rudolfa Hercega bila je da seljaštvo napokon postane subjekt u političkom i kulturnom životu, a ne samo puki pasivni promatrač.¹⁵

U početku, 1920-ih godina, ogranci Seljačke sloge osnivali su se vrlo sporo i teško. Seljačka sloga nije bila politička organizacija, ali je ipak bila vezana uz HRSS, tada glavne oporbene stranke. Predvodnici organizacije također su dolazili iz redova HRSS-a, pa naravno da joj državni vrh nije bio naklonjen i od njega se mogla očekivati samo opstrukcija njenoga rada, a nikako pomoć. Osim toga, organiziranje je išlo po principu da se prvo organiziraju ogranci koji su se kasnije trebali ujediniti u središnju organizaciju, što znači da u početku nije bilo središnjice koja bi rukovođila i pomagala kod organiziranja i osnivanja ogranaka.¹⁶

Napokon, Seljačka sloga je osnovana 11. listopada 1925. godine nakon što je HSS ušla u Narodnu skupštinu. Shvatili su grešku prilikom prvoga pokušaja osnivanja ogranaka, te su ovoga puta najprije osnovali središnjicu u Zagrebu, a zatim se krenulo u osnivanje ogranaka.

¹² Leček, *Seljačka sloga*, 7.

¹³ Višeslav Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata u Hrvatskom seljačkom pokretu i nacionalističkom i ustaškom pokretu: (1935.-1945.)" (Ph.D. diss., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011), 13.; Leček, *Seljačka sloga*, 8.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 325.; Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 17.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge*" u Karlovcu i okolici", 85.

¹⁴ Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 84.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 92.; Suzana Leček, "Organizacija i oblici djelovanja *Seljačke sloge* (1925.-29.)", *Časopis za suvremenu povijest* vol. 28, br. 3 (1996), 358.; Leček, *Seljačka sloga*, 11.; Leček, "Seljačka sloga. Osnivanje i prestanak djelovanja", 287.

¹⁵ *Seljačka sloga*, br. 2, 1936, 7.; Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 87., 90.; Leček, "Organizacija i oblici djelovanja *Seljačke sloge*", 358.; Suzana Leček, "Seljačka sloga i uključivanje žena u seljački pokret (1925.-1929.)", *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu* vol. 32-33, br. 1 (2000), 294.; Leček, "Seljačka sloga. Osnivanje i prestanak djelovanja", 286.; Suzana Leček, Željko Dugac, "Majke za zdravlje djece: zdravstveno prosvjetna kampanja Seljačke sloge (1939.-1941.)", *Časopis za suvremenu povijest* vol. 38, br. 3 (2006), 988.; Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 20.

¹⁶ Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 92.; Leček, *Seljačka sloga*, 12.; Leček, "Seljačka sloga. Osnivanje i prestanak djelovanja", 288.

Ogranci nisu trebali tražiti od središnjice dopuštenje za osnivanje, nego su joj samo trebali prijaviti datum održavanja osnivačke skupštine.¹⁷

Seljačka sloga je bila vrlo aktivna u drugoj polovici 1920-ih godina i razvila je mnogobrojne aktivnosti, no, ubrzo se dogodio atentat na poslanike HSS-a u skupštini, nakon kojeg je uvedena *Šestosiječanjska diktatura* Aleksandra I. Karađorđevića 1929. godine kojom je ukinut *Vidovdanski ustav*, raspuštena Narodna skupština i zabranjen rad svim političkim strankama.¹⁸ Iako time nije direktno zabranjen rad Seljačkoj slozi, on je uvelike otežan i doveden do te situacije da bez stranačke potpore više nije bilo moguće djelovati. Rudolf Herceg je dobio policijsku pratnju, sve djelatnosti su se trebale prijavljivati i tražiti za njih dodatne dozvole koje su se morale plaćati što mnogi ogranci nisu mogli financijski podnijeti, a počele su se širiti i prijetnje. O smanjenoj djelatnosti Seljačke sloge govori i podatak da su na Četvrtu glavnu skupštinu održanu 07. travnja 1929. godine došli predstavnici 88 ogranka od ukupno njih 216 postojećih.¹⁹

Nakon atentata na kralja Aleksandra u Marseillesu 1934. godine mijenja se politička situacija u Kraljevini Jugoslaviji. Vlast je, dok prijestolonasljednik Petar II. ne postane punoljetan, preuzelo namjesništvo predvođeno knezom Pavlom. On je htio stabilizirati stanje u državi te se odlučio na nekoliko koraka kako bi se stekao dojam da se situacija mijenja i poboljšava. Pustio je tadašnjega predsjednika HSS-a Vladka Mačeka iz zatvora, smijenio je Nikolu Uzunovića i njegovu vladu, a na njegovo mjesto postavljen je Bogoljub Jevtić, a raspisani su i izbori za Narodnu skupštinu. Srpski krugovi su smatrali kako će na tim izborima apsolutnu pobjedu odnijeti zemaljska lista s nositeljem Jevtićem i da opozicijske stranke nemaju šanse. U to je vrijeme HSS i dalje zabranjena stranka, no ipak je sudjelovala u izborima u Udruženoj opoziciji koju su činili Seljačko-demokratska koalicija,²⁰ Jugoslavenska muslimanska organizacija, Davidovićeve dio Demokratske stranke i Savez zemljoradnika, a za nositelja je postavljen upravo Vladko Maček. HSS je krenula s aktivacijom svojih članova i krenula je u aktivnu političku agitaciju u kojoj su veliku ulogu odigrali njeni lokalni stranački

¹⁷ Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 85.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 92.; Leček, "Organizacija i oblici djelovanja *Seljačke sloge*", 359.; Leček, *Seljačka sloga*, 12.; Leček, "Seljačka sloga. Osnivanje i prestanak djelovanja", 290.; Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 17.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 85.

¹⁸ Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008*, 101-102.; Goldstein, *Hrvatska povijest*, 279-282.; Leček, *Seljačka sloga*, 13.; Leček, "Seljačka sloga. Osnivanje i prestanak djelovanja", 292.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 327.; Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 282-284.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 172-177.

¹⁹ Leček, *Seljačka sloga*, 13.; Leček, "Seljačka sloga. Osnivanje i prestanak djelovanja", 292-293.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 327.

²⁰ Koalicija Hrvatske seljačke stranke i Samostalne demokratske stranke, nastala 11. studenoga 1927. godine

funkcionari. Posla je bilo mnogo, a vremena malo. Trebala se pripremiti cijela kampanja i sve vezano uz nju, a trebale su se i utvrditi kandidacijske liste za pojedine izborne jedinice. U takvoj atmosferi došlo je i do sukoba seljaka i žandara u kojima je došlo i do pogibije nekoliko seljaka. Maček tvrdi da je do toga došlo s ciljem da se uzdrma opoziciju i njene birače, ali takvo ponašanje žandara je samo učvrstilo želju za još žešćom borbom. Izbori su se održali 5. svibnja 1935. godine, a vladina lista je odnijela pobjedu sa 60,6% glasova. Drugo mjesto je zauzela Udružena opozicija s visokih 37,4% glasova, slijede *Zbor* s 1,2% glasova i staroradikali s 0,8% glasova. Ovaj je rezultat smatran pobjedom Udružene opozicije, a samim time i HSS-a jer su u Hrvatskoj ljudi većinski glasovali za listu predvođenu Mačekom. Apstinencije na selu gotovo da nije ni bilo, a za vladinu listu su glasovali samo državni činovnici i oni koji su na neki način bili ovisni o vladi, a vjerojatno ne bi ni oni da glasovanje nije bilo javno, zbog čega je vladina lista i računala na puno uvjerljiviju pobjedu. No, iako je razlika bila 23,2%, vladina lista je u Narodnoj skupštini ipak dobila 303 zastupnička mjesta, a Udružena opozicija samo njih 67. Do toga je došlo zbog izbornoga zakona prema kojemu pobjednička lista dobiva 3/5 svih mandata, bez obzira na razliku u glasovima. Osim toga, utvrđene su i mnoge nepravilnosti i falsifikati, no, kada se sve skupa uzme u obzir, ti izbori su značili ponovno političko oživljavanje HSS i hrvatskoga seljaštva. Knez Pavle je uvidio nezadovoljstvo masa Jevtićevom vladom u kojoj su vidjeli ostatke *šestosiječanjskoga* režima, te je on na mjesto predsjednika vlade postavio Milana Stojadinovića. Njegovu vladu su sačinjavali pripadnici Radikalne stranke, Slovenske narodne stranke i Jugoslavenske muslimanske organizacije, a ta je koalicija nazvana Jugoslavenska radikalna zajednica. Tim potezom su napravljene samo kozmetičke izmjene jer se Oktroirani ustav nije dirao, jedino je ublaženo njegovo strogo provođenje. Osim toga, Stojadinović je priznao i postojanje *hrvatskoga pitanja* i obećao je njegovo rješavanje. HSS je u tim okolnostima htjela aktivirati cijelo seljaštvo održavanjem političkih sastanaka i obnovom njenih organizacija u kojima bi seljaštvo bilo okupljeno i preko kojih bi širila svoju ideologiju i učvrstila svoje glasačko tijelo.²¹

U tim okolnostima dolazi i do službene obnove Seljačke sloge 10. studenoga 1935. godine, a uz obnavljanje nekih starih ogranaka, osniva se i stotine novih.²² Od tada, pa sve do početka Drugoga svjetskoga rata Seljačka sloga doživljava procvat i vrlo je aktivna u mnogim

²¹ Goldstein, *Hrvatska 1918-2918.*, 152-157.; Goldstein, *Hrvatska povijest*, 258-260.; Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 333-347.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 184-188.

²² Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 105.; Leček, *Seljačka sloga*, 14.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 328.

djelatnostima, od opismenjavanja seljaka, preko očuvanja tradicije pa sve do pomoći kod rješavanja sudskih sporova, ali i pomoći unesrećenim seljacima. Aktivnosti se ubrzano šire i granaju. Naravno, u tolikom broju ogranaka, nisu svi mogli raditi istim intenzitetom. Neki su pokazali samo početni entuzijazam i ubrzo su nakon osnivanja prestajali s radom, neki ogranci su prolazili kroz manje ili veće krize, ali sve u svemu, realizacija ideje o Seljačkoj slozi je uspjela, jer su i seljaci iz sela u kojima nisu bili osnovani ogranci sudjelovali u manifestacijama i akcijama sela u kojima su postojali ogranci.²³ U održavanju stalnoga rada ogranaka, veliku ulogu odigrala je i središnjica u Zagrebu koja je ograncima zadavala razne djelatnosti za svako doba godine. Tako se na primjer zimi čitalo i vježbalo za nastupe, a ljeti su se održavali nastupi i smotre.²⁴ Osim toga, na početku godine, u siječnju, trebale su se održati godišnje skupštine ogranaka te se izvještaje s tih skupština trebalo slati središnjici kako bi ona dobila što bolji uvid u stanje u kakvom se nalaze ogranci i seljaštvo općenito i kako bi na osnovu toga što kvalitetnije mogla usmjeravati njihov daljnji rad. Glavna godišnja skupština u Zagrebu trebala se održavati u veljači, nakon što su svi ogranci održali svoje skupštine i poslali izvještaje.²⁵ U pravilima o održavanju skupština piše kako se nekoliko dana prije održavanja skupštine treba na odborskim sjednicama pročitati pravila Seljačke sloge i pravilnik ogranaka te se trebalo ustvrditi je li se radilo u skladu s tim pravilima. Bilo je dovoljno 3 dana prije održavanja skupštine prijaviti istu. Trebale su se ispuniti obaveze prema središnjici kao na primjer plaćanje članarine, kalendara, pretplata na djela Antuna Radića i slično. Trebali su se na tim skupštinama i dogovoriti kako će se proslaviti tjedan Matije Gupca i Antuna Radića, ukinuće kmetstva i rođendan braće Radić. Zahtijevalo se i da se ispita koliki je utjecaj gradske kulture na autohtonu seljačku kulturu po pojedinim mjestima.²⁶ Kad se krenulo s pokretom opismenjivanja seljaka, onda su se na skupštinama trebali sastaviti i posebni izvještaji o uspješnosti pokreta.²⁷ Osim toga, trebala su se odabrati i dva izaslanika koji bi sudjelovali na glavnoj skupštini u Zagrebu²⁸ na kojoj su mogli sudjelovati samo oni članovi koji su do veljače platili članarinu, i izaslanici onih ogranaka koji su podmirili sve račune kod središnjice.²⁹ Osim toga Maček želi da na glavnoj godišnjoj skupštini sudjeluju i

²³ Leček, *Seljačka sloga*, 26.

²⁴ *Ibidem*, 32

²⁵ *Seljački dom*, br. 1, 1937, 8.; Leček, *Seljačka sloga*, 32.

²⁶ *Seljački dom*, br. 1, 1937, 8.

²⁷ *Seljački dom*, br. 55. 1937, 7.

²⁸ *Seljački dom*, br. 54, 1937, 7.

²⁹ *Seljački dom*, br. 2, 1937, 3.; *Seljački dom*, br. 8, 1937, 7.

žene, barem one iz okolice Zagreba. Za prijevoz iz daljnjih krajeva bio je osiguran popust za željeznicu i smještaj kod seljaka u okolici Zagreba.³⁰

Seljačka sloga je u prvom redu bila organizacija čiji su članovi trebali biti samo seljaci, što je bio konačni cilj, ali na početku su trebali pomoć stručnjaka i akademski obrazovanih ljudi. Oni su trebali podučiti seljake određenim vještinama i znanjima koja su bila potrebna za samostalno vođenje organizacije, ali i aktivnije uključivanje u politički život. Na koncu, to se nikada nije dogodilo i u Seljačkoj slozi seljacima su uvijek pomagali takozvani prosvjetni radnici koji su po struci bili etnolozi, pravnici i slično.³¹ I ostali neseljaci su imali svoje kategorije članstva, a nazivali su se podupiratelji Seljačke sloge. Oni su kao i prosvjetni radnici bili članovi bez prava sudjelovanja u donošenju odluka.³² To su bili neseljaci koji su htjeli raditi na širenju seljačke kulture. Bilo im je dozvoljeno da se po gradovima i trgovištima organiziraju u radne, odnosno stručne odbore na kojima bi radili za dobrobit i napredak Seljačke sloge. Svi su ti članovi morali biti pretplaćeni na list *Seljačka sloga* i morali su čitati Radićeva djela.³³ Suprotno od traženoga, neki ogranci su na svoja vodeća mjesta postavljali ljude koji nisu bili seljaci, kao na primjer bogate trgovce, inteligenciju, svećenike i slične osobe, a to su radili uglavnom kako bi za svoj rad osigurali što ljepši prostor, ali i da pridobiju utjecajnije ljude iz kraja na svoju stranu.³⁴ Osim pridobivanja seljaka u redove svojih ogranaka, Seljačka sloga je imala zadatak u svoj rad uključiti i što veći broj žena jer su one i dalje bile bez prava glasa, a ipak su mogle i trebale doprinijeti radu i širenju seljačkoga pokreta.³⁵ Primjerice, kampanje očuvanja narodnih nošnji i kampanje za očuvanje zdravlja djece nisu bile zamislive bez sudjelovanja žena.³⁶

Važnu su ulogu igrali i najstariji, jednu od ključnih, jer u vrijeme kada je građanska kultura rapidno širila svoj utjecaj na selu, oni su bili ti koji su čuvali sjećanja na izvorne običaje. S njima su se savjetovali članovi ogranaka kako bi što vjerodostojnije obnovili svoju seljačku kulturu. Mnogi seljaci su zaboravili, primjerice, stare pjesme i način na koji ih se

³⁰ *Seljački dom*, br. 8, 1937, 7.

³¹ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 52.; Leček, "Organizacija i oblici djelovanja *Seljačke sloge*", 360.; Leček, *Seljačka sloga*, 9., 40.; Leček, "*Seljačka sloga* i uključivanje žena u seljački pokret", 294.; Leček, "*Seljačka sloga*. Osnivanje i prestanak djelovanja", 286.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 326., 339.

³² Leček, *Seljačka sloga*, 43.

³³ *Seljački dom*, br. 55, 1937, 7.

³⁴ Leček, *Seljačka sloga*, 43.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 340.

³⁵ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 53.; Leček, "Organizacija i oblici djelovanja *Seljačke sloge*", 365.; Leček, *Seljačka sloga*, 43.; Leček, "*Seljačka sloga* i uključivanje žena u seljački pokret", 294.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 341.

³⁶ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 53.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 342.

pjevalo, kako je izgledala narodna nošnja, ali i važne običaje kojima su se obilježavali neki životni događaji, pa su pomoć tražili od najstarijih.³⁷

Treba naglasiti da je Seljačka sloga davala velikoga značaja svim seljacima, ne samo muškarcima, nego i ženama i djeci. Naglašavali su važnost mladih ljudi, što je posebice vidljivo u glasilu *Seljačka sloga*, ali i časopisu *Seljački dom*, u kojima su često objavljivani tekstovi o važnosti mladih ističući kako svijet ostaje na njima. Najmlađi nisu mogli postati članovi Seljačke sloge, ali čim bi naučili koju pjesmicu, dobili su priliku recitirati na prosvjetnim zabavama. Što je vrijeme više odmicalo, to su djeca imala više nastupa na zabavama sa svojim recitacijama, pjesmama i igrokazima. Rad Seljačke sloge bio je usmjeren i na odgajanje mladeži u duhu seljačke kulture i tradicije. U odgoj je bila uključena i borba protiv štetnih navika koje su mladi brzo usvajali, kao što je na primjer bilo provođenje previše vremena u gostionicama i pijenje alkohola.³⁸

Ogranci Seljačke sloge imali su mjesne, općinske i kotarske organizacije, odnosno, slijedili su administrativno-teritorijalnu podjelu koja je zakonski tada bila na snazi, ali su slijedili i stranačku organizaciju koja je tada bila *de iure* zabranjena. Središnjica se, kao što je prije spomenuto, nalazila u Zagrebu, i ideja je bila da svi ogranci izravno komuniciraju s njom. No, brzim širenjem i osnivanjem novih ogranaka, pokušalo se uskladiti njihov rad i na lokalnoj razini te su zbog toga održavani kotarski prosvjetni sastanci na koje je dolazio izaslanik središnjice, predstavnici ogranaka i prosvjetni povjerenici.³⁹ Treba naglasiti da, iako su pratili administrativno-teritorijalne podjele, kotarske organizacije nisu se uvijek pridržavale formalnih granica kotareva, nego su se prilagođavali njihovim potrebama i mogućnostima.⁴⁰

Podatke o broju ogranaka i članova možemo pratiti putem izvještaja s godišnjih skupština koji su objavljivani u glasilu *Seljačka sloga*, a ponešto i u *Seljačkom domu*. Tako je do veljače 1936. godine bilo 148 aktivnih ogranaka, od čega je 45 bilo obnovljenih, a 103 novoosnovana.⁴¹ Između dvije glavne skupštine, broj aktivnih ogranaka se popeo na 378, odnosno, u godinu dana je obnovljeno ili osnovano 230 novih ogranaka. Do lipnja 1938. godine postojalo je 697 ogranaka u 95 kotara.⁴² Do kraja 1938. godine prijavljeno je bilo 748

³⁷ Herceg, *Kalendar*, 42., 51.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 53.

³⁸ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 53.; Suzana Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.- 1941.)," *Scrinia Slavonica* vol. 3, br. 1 (2003), 364- 365.; Leček, *Seljačka sloga*, 46-48.

³⁹ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 53-54.; Leček, *Seljačka sloga*, 34.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 336.

⁴⁰ Leček, *Seljačka sloga*, 34.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 337.

⁴¹ *Seljačka sloga*, br. 2, 1936, 29.

⁴² *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 198.

ogranaka, odnosno u 1938. godini je osnovano 154 novih ogranaka,⁴³ a do veljače 1939. godine prijavljeno je 767 ogranaka.⁴⁴ Deveta glavna skupština Seljačke sloge 1939. godine održana je u lipnju i prema njoj, do 11. lipnja 1939. godine, prijavljeno je bilo 865 ogranaka.⁴⁵ U međuvremenu, do 20. prosinca 1939. godine središnjici je bilo prijavljeno 935 ogranaka.⁴⁶ Deseta glavna skupština održana je u Zagrebu 31. veljače 1940. godine i prema njihovoj evidenciji, do tada je prijavljeno 1 072 ogranaka.⁴⁷ Prema nekim podacima do kolovoza 1940. godine bio je prijavljen 1 136 ogranak.⁴⁸ Prema navedenom, od veljače 1936. do kolovoza 1940. godine, broj ogranaka Seljačke sloge porastao je za njih čak 988.

⁴³ *Seljačka sloga*, br. 2, 1939, 53.

⁴⁴ *Seljačka sloga*, br. 3, 1939, 85.

⁴⁵ *Seljačka sloga*, br. 6, 1939, 171.

⁴⁶ *Seljački dom*, br. 52, 1939, 14.

⁴⁷ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 83.

⁴⁸ Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 93.

3. USTROJAVANJE SELJAČKE SLOGE U KOTARU KARLOVAC

U glasilu Seljačke sloge za siječanj 1936. godine objavljen je članak naslovljen *Kako se osnivaju novi ogranci Seljačke sloge?* u kojemu se ističe: "Izkustvo je pokazalo, da su najbolji ogranci Seljačke Sloge u malim selima, što dalje od grada i trgovišta, gdje ima manje civilizacije, a više seljačke kulture."⁴⁹ Osim toga, napisana su i pravila kojih se treba držati prilikom osnivanja pa se tako mora ispitati ima li u selu barem 30 ljudi koji žele postati članovi ogranka i mora se ispitati postoje li barem tri seljaka koja bi postali izravni članovi Seljačke sloge u Zagrebu s godišnjom članarinom od 30 dinara.⁵⁰ Osnivačku skupštinu ogranka može sazvati samo seljak koji je već član središnjice u Zagrebu, a nove članove se treba prijavljivati putem prosvjetnih povjerenika, koji također moraju biti članovi Seljačke sloge i moraju biti upoznati s njenim pravilima.⁵¹ Napominje se da se vrijednost ogranka neće prosuđivati samo po broju članova, već i po tome koliko se čita list *Seljačka sloga*, ali i knjige koje su preporučene u navedenome listu.⁵² Godine 1937. ipak dolazi do ublažavanja uvjeta osnivanja novog ogranka jer je Herceg odlučio da nije potrebno da na prostoru ogranka moraju biti tri seljaka koja bi postala izravni članovi središnjice. Logično je regulirao broj izravnih članova središnjice prema broju stanovnika na prostoru ogranka, te tako ogranci na čijem prostoru živi ispod 500 ljudi moraju imati samo jednog izravnog člana središnjice, a mjesta između 500 i 1 000 ljudi moraju imati dva izravna člana dok ogranci s više od 1 000 ljudi moraju imati tri izravna člana središnjice.⁵³

Prije je u tekstu navedeno koliko je ukupno bilo osnovanih ogranaka Seljačke sloge na prostoru Kraljevine Jugoslavije, a prema tim se podacima može zaključiti da je kotar Karlovac bio vrlo plodno tlo jer je u odnosu na ostale kotare u njemu osnovan veliki broj ogranaka. Pravih ograncima su se smatrali samo oni koji su osnovani po uputama središnjice u Zagrebu i koji su radili po njenim uputama koje su prije navedene. Takvih pravih ogranaka je 1937. godine najviše imao kotar Bjelovar, njih 33, a kotar Karlovac je bio na drugome mjestu s 27 ogranaka, a treći kotar Sisak s 26 ogranaka.⁵⁴ Do lipnja 1938. godine najviše je ogranaka i dalje imao kotar Bjelovar, njih čak 45, a kotar Karlovac je sa svojim 31 ogranakom

⁴⁹ *Seljačka sloga*, br. 1, 1936, 19.

⁵⁰ Ibidem

⁵¹ *Seljački dom*, br. 44, 1937, 7.; *Seljački dom*, br. 2, 1938, 7.

⁵² *Seljačka sloga*, br. 1, 1936, 19.

⁵³ *Seljački dom*, br. 9, 1937, 3.

⁵⁴ *Seljački dom*, br. 15, 1937, 8.

ostao na drugome mjestu.⁵⁵ Do kraja 1938. godine, poredak je ostao isti, samo što je tada kotar Bjelovar brojio 44 ogranka, a kotar Karlovac 33.⁵⁶ Do 11. lipnja 1939. godine, poredak je i dalje nepromijenjen, kotar Bjelovar ima 46 ogranka, a kotar Karlovac 36.⁵⁷ Situacija se mijenja 1940. godine, kada je prema izvještaju s Desete glavne sjednice Seljačke sloge u Zagrebu, do 31. ožujka 1940. godine kotar s najviše ogranaka bio upravo kotar Karlovac i tada ih broji 30, a slijede Sv. Ivan Zelina i Čazma s 29 ogranaka.⁵⁸ Razlog takvoj promjeni broja ogranaka, odnosno njihovom smanjenju, leži vjerojatno u tome što je 1939. godine osnivanjem Banovine Hrvatske došlo do promjena u teritorijalno-administrativnoj podijeli, ali i u tome što je održavanje ogranaka postalo financijski vrlo zahtjevno zbog ratne situacije u Europi, koja je za sobom povukla i nestabilnost u gospodarstvu.

Od 1935. do 1941. godine u kotaru Karlovac djelovalo je 49 ogranaka Seljačke sloge koji nisu svi cijelo vrijeme bili aktivni, a i koji se zbog teritorijalno-administrativnih promjena nisu cijelo vrijeme nalazili na prostoru kotara Karlovac, a i prije je navedeno da se kotarske organizacije nisu uvijek pridržavale službene teritorijalno-administrativne podjele, već su se prilagođavale uvjetima i mogućnostima pojedinih graničnih ogranaka. Tako je nekoliko ogranaka tijekom svoga postojanja, kao što su na primjer ogranci u Belajskim Poljicama, Kablaru, Vinici, Goljaku i Ribarima-Lipje, djelovali i u kotaru Karlovac, ali i u drugim kotarevima, a uglavnom je to bio kotar Vojnić, ali i Vrginmost, Pisarovina i drugi. Razlog zašto je do toga dolazilo možda leži u tome što je na tom graničnom prostoru između kotareva bilo mnogo sela sa srpskim stanovništvom. No, važno je da je od tih 49 ogranaka svaki barem jedno vrijeme djelovao unutar kotara Karlovac. Srpski seljaci su također imali svoju prosvjetno-kulturnu organizaciju, Seljačko kolo, koja je osnovana u Zagrebu pod okriljem Samostalne demokratske stranke, i ta organizacija je po načinu rada bila slična Seljačkoj slozi te je imala ogranke u kotaru Karlovac i njemu susjednim kotarevima.⁵⁹

Godine 1935. osnovana su 4 ogranka na prostoru kotara Karlovac, a broj je razumljiv jer se tek počelo sa obnavljanjem i ponovnim radom Seljačke sloge. Redom po datumu održavanja osnivačke skupštine⁶⁰ osnovani su ogranci: Velika Jelsa (22.03.),⁶¹ Šišljavić

⁵⁵ *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 198.; Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 17.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 86.

⁵⁶ *Seljačka sloga*, br. 2, 1939, 53.

⁵⁷ *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 180.

⁵⁸ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 83.

⁵⁹ Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost Seljačke sloge u Karlovcu i okolici", 90.

⁶⁰ To su datumi održavanja osnivačkih skupština, što ne znači da neki ogranci s radom nisu počeli i ranije, dapače, takva situacija je i vrlo vjerojatna

⁶¹ *Seljačka sloga*, br. 10, 1936, 232.

(09.12.),⁶² Mali Erjavec (20.12.)⁶³ i Banska Selnica (29.12.).⁶⁴ Godine 1936. osnovano je najviše ogranaka, njih 24, što je dokaz velikih priprema i agitacije i mobilizacije seljačkih masa od strane HSS-a za općinske izbore iste godine na kojima je HSS odnijela uvjerljivu pobjedu u Savskoj banovini. Ta je pobjeda bila i dodatni poticaj za osnivanje novih ogranaka i za širenje članstva i djelatnosti. Ogranci osnovani te godine bili su: Velika Švarča (05.01.),⁶⁵ Mala Jelsa (26.01.),⁶⁶ Mala Švarča (29.03.),⁶⁷ Mostanje (05.04.),⁶⁸ Rečica (11.04.),⁶⁹ Kablar (23.04.),⁷⁰ Zamršje (03.05.),⁷¹ Gornje Mekušje (21.05.),⁷² Turanj (21.05.),⁷³ Kamensko (21.05.),⁷⁴ Belajske Poljice (17.06),⁷⁵ Vinica (02.08.),⁷⁶ Zastanje (02.08.),⁷⁷ Grščaki (04.09.),⁷⁸ Donje Mekušje (07.08.),⁷⁹ Gornje Mrzlo Polje (19.09.),⁸⁰ Poljice (04.10.),⁸¹ Vodostaj (08.11.),⁸² Husje (08.11.),⁸³ Gradac (15.11.),⁸⁴ Galovići (06.12.),⁸⁵ Donji Zvečaj (08.12.),⁸⁶ Belavići (20.12.)⁸⁷ i Kobilic (20.12.).⁸⁸ Sljedeća, 1937. godina bila je pasivnija te su osnovana 4 nova ogranka: Petraki (06.01.),⁸⁹ Vienac- Dvorjanci (10.01.),⁹⁰ Varoš (17.01.)⁹¹ i Ribari-Lipje (14.03.).⁹² Godina 1938. je još slabija sa samo dva nova ogranka i to u Lazini (26.05.)⁹³ i Koritinji (23.10.).⁹⁴ U godinama 1939. i 1940. osnovano je po 5 odnosno 6 ogranaka. Tako

⁶² *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.

⁶³ *Seljačka sloga*, br. 10, 1936, 231.

⁶⁴ *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.

⁶⁵ *Seljačka sloga*, br. 9, 1936, 209.

⁶⁶ *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.

⁶⁷ *Seljačka sloga*, br. 10, 1936, 232.

⁶⁸ Ibidem

⁶⁹ Ibidem

⁷⁰ Ibidem

⁷¹ Ibidem

⁷² Ibidem

⁷³ Ibidem

⁷⁴ Ibidem

⁷⁵ *Seljačka sloga*, br. 7, 1937, 182.

⁷⁶ *Seljačka sloga*, br. 10, 1936, 232.

⁷⁷ Ibidem

⁷⁸ Ibidem

⁷⁹ Ibidem

⁸⁰ *Seljačka sloga*, br. 4, 1937, 93.

⁸¹ *Seljačka sloga*, br. 3, 1937, 70.

⁸² *Seljačka sloga*, br. 1, 1937, 19.

⁸³ *Seljačka sloga*, br. 3, 1937, 69.

⁸⁴ *Seljačka sloga*, br. 4, 1937, 94.

⁸⁵ Ibidem, 95.

⁸⁶ *Seljačka sloga*, br. 4, 1938, 141.

⁸⁷ *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 119.

⁸⁸ Ibidem, 118.

⁸⁹ Ibidem, 119.

⁹⁰ Ibidem

⁹¹ *Seljačka sloga*, br. 6b, 1937, 165.

⁹² *Seljačka sloga*, br. 4, 1938, 141.

⁹³ *Seljačka sloga*, br. 8, 1938, 246.

⁹⁴ *Seljačka sloga*, br. 12, 1938, 367.

su 1939. godine osnovani ogranci u Glamoču (12.03.),⁹⁵ Hrašću Svetičkom (12. 03.),⁹⁶ Maletićima (12.03.),⁹⁷ Lišnici (25.03.)⁹⁸ i Prilišću (03.12.),⁹⁹ a 1940. godine u Jarčem Polju (21.01.),¹⁰⁰ Goljaku (18.02.),¹⁰¹ Lipniku (03.03.),¹⁰² Mračinu (28.04.),¹⁰³ Gornjem Zvečaju (23.05.)¹⁰⁴ i Grdunu (09.06.).¹⁰⁵ Za ogranke u Jaškovu, Skupici, Mrežničkom Varošu i Mrežničkim Poljicama nisam pronašao podatke o datumima njihovoga osnivanja. Iako su se ogranci osnivali tokom cijele godine, ipak je vidljivo da ih je većina osnovana u zimskim mjesecima, što je i razumljivo jer u to vrijeme godine ima mnogo manje radova na zemlji koje seljaci moraju obavljati. Iz istog razloga su u zimskim mjesecima i održavane godišnje skupštine. Takav slučaj naravno ne vrijedi samo za kotar Karlovac, jer do istog zaključka dolazi i Suzana Leček u svojim istraživanjima o radu Seljačke sloge u kotarevima u Slavoniji i Podravini.¹⁰⁶ Na pitanje zašto je 1938. godina bila najslabija po pitanju osnivanja novih ogranaka Leček smatra da razlog leži u tome što su se te godine svi posvetili pripremi za skupštinske izbore,¹⁰⁷ na kojima je HSS odnijela i više no uvjerljivu pobjedu u hrvatskim mjestima, unatoč ponovnom javnom glasovanju. HSS je u sklopu SDK na ove izbore izašla s ujedinenom opozicijom u Srbiji u Bloku narodne demokracije te je na čelu te liste bio Vladko Maček. U okvirima cijele Kraljevine Jugoslavije, Blok narodne demokracije dobio je samo 10% manje glasova od vladine liste, no opet zbog izbornoga zakona, vladina lista je dobila 3/5 mandata.¹⁰⁸

Tablica 1. Broj osnovanih ogranaka Seljačke sloge u kotaru Karlovac po godinama

Godina	1935.	1936.	1937.	1938.	1939.	1940.
Osnovano ogranaka	4	24	4	2	5	6

Izvor: *Seljačka sloga*, 1936-1941.

⁹⁵ *Seljačka sloga*, br. 5, 1939, 132.

⁹⁶ Ibidem

⁹⁷ *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 109.

⁹⁸ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 118.

⁹⁹ *Seljačka sloga*, br. 2, 1940, 54.

¹⁰⁰ Ibidem

¹⁰¹ *Seljačka sloga*, br. 3, 1940, 78.

¹⁰² *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 118.

¹⁰³ *Seljačka sloga*, br. 5, 1940, 142.

¹⁰⁴ *Seljačka sloga*, br. 6, 1940, 166.

¹⁰⁵ *Seljačka sloga*, br. 8-9, 1940, 238.

¹⁰⁶ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 51.

¹⁰⁷ Ibidem

¹⁰⁸ Goldstein, *Hrvatska 1918-2018.*, 187.; Golstein, *Hrvatska povijest*, 262-264.; Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 387.; Maković, *Povijest Jugoslavije*, 200-201.

O broju članova ogranaka nema toliko podataka jer su samo neki ogranci slali izvještaje o članstvu i to uglavnom obavijest koliko članova imaju na dan održavanja osnivačke skupštine. Tako imam podatke o članstvu za samo 13 ogranaka. Ogranak u Maloj Jelsi, koji je uključivao i selo Gornje Stative, imao je 1936. godine 150 članova,¹⁰⁹ ogranak Husje je prilikom osnivanja imao 72 člana,¹¹⁰ Poljice prilikom osnivanja ima 63 članova i 40 članova pomlatka,¹¹¹ Gornje Mrzlo Polje prilikom osnivanja ima 59 članova i još 3 člana središnjice,¹¹² Rečica 1937. godine ima 75 članova, od toga 60 muških između 12 i 60 godina i 15 ženskih između 12 i 18 godina,¹¹³ ogranak u Kobiliću je prilikom osnivanja imao 65 prijavljenih članova i 10 članova pomlatka,¹¹⁴ Mala Švarča je 1937. godine imala 3 izravna člana središnjice i 50 članova, od čega 42 muška i 8 ženskih, te 24 člana pomlatka od čega 13 muških i 11 ženskih,¹¹⁵ Šišljavić je 1939. godine imao 50 članova i 10 članova pomlatka,¹¹⁶ ogranak u Hrašću imao je 1939. godine 21 člana i 4 člana pomlatka,¹¹⁷ Turanj je 1940. godine imao 79 članova,¹¹⁸ Donje Mekušje 1940. godine ima 78 članova,¹¹⁹ ogranak u Goljaku 1941. godine imao je 70 članova,¹²⁰ a iste godine Belajske Poljice imaju 74 člana.¹²¹ Ti su podaci manjkavi te ne možemo usporediti kako se kretao broj članova kroz godine postojanja ogranaka, jer je svaki ogranak poslao samo jednom izvještaj o članstvu. Samo rijetki ogranci poput onoga iz Rečice daju više detalja o sastavu članstva, dok ih je većina samo poslala ukupan broj članova.

Kao što je već spomenuto, nisu svi ogranci djelovali istim intenzitetom i nisu svi dijelili isti entuzijizam i istu viziju. Nekima je to bilo onemogućeno zbog financijskih poteškoća, a nekima je jednostavno bilo teško pronaći ljude zainteresirane za rad, ali i sposobne ljude koji mogu organizirati i voditi rad ogranaka. Na prostoru kotara Karlovac svojim radom posebno su se isticali ogranci u Šišljaviću, Rečici i Velikoj Švarči. Pretpostavljam da su oni bili u boljoj financijskoj situaciji od mnogih drugih ogranaka, a poticaj su im davali i funkcionari mjesnih i općinskih organizacija HSS-a koji su bili i

¹⁰⁹ *Seljačka sloga*, br. 2, 1937, 47.

¹¹⁰ *Seljačka sloga*, br. 3, 1937, 69.

¹¹¹ *Ibidem*, 70.

¹¹² *Seljačka sloga*, br. 4, 1937, 93.

¹¹³ *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 117.

¹¹⁴ *Ibidem*, 118.

¹¹⁵ *Seljačka sloga*, br. 6a, 1937, 133.

¹¹⁶ *Seljačka sloga*, br. 5, 1939, 126.

¹¹⁷ *Seljačka sloga*, br. 9, 1939, 300.

¹¹⁸ *Seljačka sloga*, br. 2, 1940, 54.

¹¹⁹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 117.

¹²⁰ *Seljačka sloga*, br. 1-2, 1941, 35.

¹²¹ *Seljačka sloga*, br.3, 1941, 67.

nositelji rada ogranaka u svojim selima. To doduše nije slučaj s Velikom Švarčom, jer tajnici ogranka Seljačke sloge, Mijo Car i Mijo Jakšić, i predsjednik Josip Kovačić, nisu bili funkcionari niti mjesnih niti općinskih organizacija HSS-a. Razlog tomu leži vjerojatno u tome što je grad Karlovac u neposrednoj blizini, te je Velika Švarča spadala pod gradsku organizaciju HSS-a grada Karlovca. Blizina Karlovca je vjerojatno utjecala i na bolje financijsko stanje ogranka Seljačke sloge što je rezultiralo njegovim intenzivnijim i lakšim radom. Što se tiče ogranka u Šišljaviću, predsjednik Rudolf Svržević, također nije bio funkcionar mjesnih i općinskih organizacija HSS-a, no to su bili tajnici ogranka Franjo Matasić i Tomo Brezović. Franjo Matasić bio je predsjednik mjesne organizacije HSS-a u Šišljaviću,¹²² a Tomo Brezović je bio njen tajnik.¹²³ Predsjednik ogranka u Rečici bio je Janko Vine, a u arhivskoj građi spominju se dvije osobe istoga imena. Obojica su rođena u Rečici, jedan 1897., a drugi 1898. godine. Prvi je neko vrijeme bio predsjednik mjesne organizacije HSS-a u Rečici,¹²⁴ a drugi je bio član kotarske organizacije HSS-a za kotar Karlovac i 1938. godine bilo mu je ponuđeno mjesto predsjednika te organizacije što je on odbio i inzistirao je na poštenim izborima koje je na kraju izgubio od Mije Bakalea. On je bio i predsjednik Zemljišne zajednice u Rečici, a od 1935. do 1941. godine bio je načelnik općine Rečica.¹²⁵ Tajnik ogranka Seljačke sloge u Rečici, Mijo Fištrović, bio je pak član općinske organizacije HSS-a u Rečici, a od 1938. godine bio je i predsjednik mjesne organizacije HSS-a u istome mjestu.¹²⁶ Mnogi drugi ogranci nisu puno zaostajali u radu, ali ipak nisu bili toliko aktivni kao navedena tri ogranka, a i u nekima od njih je rukovodstvo također obavljalo neke druge dužnosti u mjesnim i općinskim organizacijama HSS-a, kao na primjer iz Velike Jelse (tajnik ogranka Janko Bašić bio je i tajnik kotarske organizacije HSS-a za kotar Karlovac),¹²⁷ Male Jelse (predsjednik ogranka Janko Trbušić bio je tajnik općinske organizacije HSS-a u općini Netretić)¹²⁸ i Donjeg Mekušja (predsjednik ogranka Marko Bačurin bio je i predsjednik mjesne organizacije HSS-a za Donje Mekušje).¹²⁹ Iz priloženoga je vidljivo da je djelatnost ogranaka Seljačke sloge bila usko vezana uz stranku i njezine funkcionare, ne svugdje, ali ondje gdje je, rad ogranka je bio vrlo uspješan.

¹²² HDA- SDS RSUP SRH- kotar Karlovac, 111.

¹²³ Ibidem, 112.

¹²⁴ Ibidem, 118.

¹²⁵ Ibidem, 98.

¹²⁶ Ibidem, 117.

¹²⁷ Ibidem, 16.

¹²⁸ Ibidem, 120.

¹²⁹ Ibidem, 119.

4. DJELOVANJE SELJAČKE SLOGE U KOTARU KARLOVAC

Široki spektar djelovanja Seljačke sloge može se okvirno podijeliti na kulturne, prosvjetne, pravne i gospodarske djelatnosti. Iako je ona prvenstveno organizacija kulturnoga i prosvjetnoga karaktera, nemoguće je odrediti koje su joj djelatnosti važnije od drugih jer je u mnogim manjim mjestima u kotaru Karlovac ona bila vrlo aktivna i na gospodarskome planu. Kako je Seljačka sloga prožimala cjelokupan život seljaka i u kojim sve sferama života, najbolje će opisati rezultati istraživanja izneseni na sljedećim stranicama.

4.1. KULTURNE DJELATNOSTI

Seljačka sloga bila je organizacija koja je trebala među seljacima probuditi svijest da je iskonska seljačka kultura posebna i jedina prihvatljiva za hrvatskoga seljaka. Prema seljačkim ideolozima, nju su stoljećima stvarali preci hrvatskih seljaka, ona je ogledalo cjelokupnoga seljačkoga života i bilo je nedopustivo da se ona zbog građanskih i drugih civilizacijski utjecaja napusti i zaboravi. Seljačka sloga je prihvaćala usvajanje pozitivnih utjecaja iz grada te joj u cilju nije bilo odijeliti selo od grada, naprotiv, htjela je urediti odnose tako da grad i selo žive u skladu. Cilj joj je bio da seljak shvati svoju vrijednost, da se prestane sramiti samoga sebe, da prestane težiti građanskim uzorima te da postane ravnopravan građaninu. To je bilo jedino moguće obnavljanjem i širenjem starih običaja, nošnji, plesova i ostalih stvari vezanih uz kulturu življenja i kulturnoga stvaranja seljaka.¹³⁰ U tu su svrhu ogranci osnivali pjevačke zborove, tamburaške sastave, predstavljačke skupine, održavali su prosvjetne zabave na kojima se predstavljalo sve prije navedeno i na kojima se radilo na daljnjem razvoju i širenju seljačke kulture. Počeli su se slaviti *novi blagdani* posvećeni Matiji Gupcu i braći Radić, ali i Vladku Mačeku, na kojima su sudjelovali svi ljudi koji podržavaju HSS, a ne samo članovi Seljačke sloge. Ti i slični rituali su služili da se postigne osjećaj zajedništva među ljudima, prvenstveno zajedništvo među hrvatskim seljaštvom, i na taj način se postizala masovnost pokreta.¹³¹ Kako bi seljaštvo shvatilo

¹³⁰ Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 23., 67.; Leček, "Priča o uspjehu", 43.

¹³¹ Leček, "Priča o uspjehu", 43.

bogatstvo svoje kulture, i kako bi to bogatstvo pokazali i sebi, ali i građanima, organizirane su mnogobrojne smotre seljačke kulture.

4.1.1. Pjevački i tamburaški zborovi

Vrlo važnu ulogu u očuvanju seljačke kulture igrali su pjevački i tamburaški zborovi. Prvi seoski pjevački zborovi osnivali su se krajem 19. stoljeća u okolici grada Zagreba. Naglo širenje počinje u 20. stoljeću, a uglavnom su vezani uz crkvu.¹³² Ti zborovi su težili što savršenijoj izvedbi, što je dakako podrazumijevalo pjevanje po notama vođeno školovanim zborovođom. No, takav koncept Seljačka sloga odbacuje 1929. godine te zagovara što više izvorno izvođenje starih narodnih pjesama, a podrazumijeva pjevanje bez nota i bez zborovođe, onako kako se nekada pjevalo u raznim prilikama u životu seljaka.¹³³ Na ovakvom konceptu je Seljačka sloga inzistirala u 30-im godinama 20. stoljeća, osobito od 1937. godine, što je doprinijelo i porastu broja zborova, jer više nije bio potreban školovani zborovođa, a i seljaci nisu trebali znati čitati note. To je bilo vrlo značajno jer u početku rada ogranaka, pjevački su zborovi bili idealni za privlačenje seljaka i širenje seljačke kulture i naglašavanje njenoga značenja. Zborove je vrlo lako mogao osnovati svaki ogranak bez financijskih izdataka, a njihovi su nastupi bili zabavni, ugodni i privlačni gledateljima, što je mnogima bio poticaj da se priključe radu Seljačke sloge. Glavna je zadaća zborova bila očuvati stare popijevke i pritom izbjegavati nove pjesme. Kao što je već spomenuto, 1937. godine Seljačka sloga je postrojila pravila za zborove, te središnjica traži od ogranaka da ispune upitnik s pitanjima o sastavu zborova, broju članova, pjevaju li po notama, koje pjesme pjevaju, kakvo je stanje sa starim pjesmama i što se još sve i u kojim prilikama pjeva. Takva pitanja su postavljana i za plesove, sviračke sastave, nošnje i običaje. Taj je upitnik poslan povodom promjene koncepta smotri seljačke kulture, jer od 1937. godine te su smotre trebale prestati biti samo smotre pjevačkih zborova jer se trebalo početi prikazivati cjelokupno seljačko

¹³² Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 356.; Leček, *Seljačka sloga*, 91.

¹³³ Herceg, *Kalendar*, 51.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 60.; Leček, *Seljačka sloga*, 95.

umjetničko stvaralaštvo.¹³⁴ Odlučeno je da zborovi koji pjevaju po notama ne smiju biti članovi Seljačke sloge, ali su mogli biti članovi prijateljskoga *Hrvatskog pjevačkog saveza*.¹³⁵

Tamburaški sastavi su također bili vrlo popularni i u njima je Seljačka sloga vidjela najbolju i najpristupačniju pratnju pjesmi i plesu. Zanimljivo je da su tamburaške sastave posebno pogodnima držali za mlađe pripadnike ogranaka, koji zbog procesa mutiranja nisu mogli nastupati u pjevačkim zborovima.¹³⁶ Njih je bilo teško osnivati jer je tamburaški sastav zahtijevao ljude koji znaju svirati instrumente, a još teže je bilo nabaviti instrumente jer mnogi ogranci nisu raspolagali velikim financijskim sredstvima.¹³⁷ Vježbe i sastanci tamburaškoga sastava, ali i pjevačkoga zbora, morali su se održavati u seoskoj kući, a ne u krčmi. Uz to, instrumenti su morali biti u vlasništvu ogranka, a tamburaši nisu smjeli svirati za novac. U suprotnome se sastav ne bi smatrao dijelom Seljačke sloge.¹³⁸ Prva smotra tamburaških društava održana je u Osijeku 7. studenog 1937. godine u organizaciji *Hrvatskog tamburaškog društva Zvonimir i HPŽ Kuhač*.¹³⁹

Pjevačke zborove na prostoru kotara Karlovac imali su ogranci u Maloj Jelsi,¹⁴⁰ Velikoj Švarči,¹⁴¹ Velikoj Jelsi,¹⁴² Poljicama,¹⁴³ Gornjem Mrzлом Polju,¹⁴⁴ Rečici,¹⁴⁵ Kobiliću,¹⁴⁶ Zamršju,¹⁴⁷ Šišljaviću¹⁴⁸ i Maletićima.¹⁴⁹ Postoji velika mogućnost i vjerojatnost da su i drugi ogranci imali svoje zborove, no samo su navedeni ogranci poslali izvještaje o djelovanju svojih zborova. Oni su uglavnom brojili od 20 do 40 članova, dok je najveći bio onaj iz Velike Švarče koji je imao 65 članova. Rečica je i prije osnivanja ogranka Seljačke sloge imala svoje pjevačko društvo, *Drašković*, koje je jedino s područja kotara Karlovac nastupalo na drugoj i trećoj smotri pjevačkih društava u Zagrebu održanih 22. svibnja 1927. i

¹³⁴ Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 116.; Leček, *Seljačka sloga*, 96.

¹³⁵ Leček, *Seljačka sloga*, 126.

¹³⁶ Herceg, *Kalendar*, 52.; Leček, *Seljačka sloga*, 100-101.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke* sloge u Karlovcu i okolici", 88.

¹³⁷ Leček, "Djelovanje *Seljačke* sloge u Podravini", 60.

¹³⁸ Herceg, *Kalendar*, 52.

¹³⁹ Leček, *Seljačka sloga*, 100-101.; Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 17.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke* sloge u Karlovcu i okolici", 88.

¹⁴⁰ *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.

¹⁴¹ *Seljačka sloga*, br. 9, 1936, 209.

¹⁴² *Seljačka sloga*, br. 10, 1936, 230.

¹⁴³ *Seljačka sloga*, br. 3, 1937, 70.

¹⁴⁴ *Seljačka sloga*, br. 4, 1937, 93.

¹⁴⁵ *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 117.

¹⁴⁶ Ibidem, 118.

¹⁴⁷ *Seljačka sloga*, br. 3, 1939, 84.

¹⁴⁸ *Seljačka sloga*, br. 5, 1939, 126.

¹⁴⁹ *Seljačka sloga*, br. 5, 1940, 138.

16. lipnja 1929. godine. Članovi pjevačkoga društva *Drašković* bili su isključivo muškarci,¹⁵⁰ što se kasnije u zborovima ogranaka Seljačke sloge nastojalo promijeniti uključivanjem žena.

Tamburaške sastave u kotaru Karlovac imali su ogranci u Banskoj Selnici, koji je mogao svirati i na note,¹⁵¹ u Maletićima,¹⁵² u Belajskim Poljicama¹⁵³ i u Rečici. Tamburaški sastav iz Rečice nastupio je i na prvoj tamburaškoj smotri u Osijeku 1937. godine.¹⁵⁴ Ovi ogranci su poslali izvještaje o radu svojih tamburaških sastava što ne znači i da drugi ogranci na prostoru kotara Karlovac nisu imali svoje sastave. Pjevački zborovi i tamburaški sastavi nastupali su na lokalnim smotrama i susretima i trebali su širiti lokalnu kulturu, ali i uz zabavu poticati ljude da se priključe ograncima Seljačke sloge, te da se osnivaju ogranci u selima gdje još ne postoje.

4.1.2. Prosvjetne zabave

Ogranci Seljačke sloge su na području cijeloga kotara Karlovac često priređivali prosvjetne zabave, koje su se kasnije nazivale sijelima, a neke su bile u sklopu proslava spomena smrti Antuna Radića i Matije Gupca, ili pak povodom proslave rođendana braće Radić. Te su dvije proslave postale *novi blagdani*, i Seljačka sloga je inzistirala na njihovim obilježavanjima. Prosvjetne zabave su se održavale i prilikom važnijih crkvenih blagdana.¹⁵⁵

Na prosvjetnim su se zabavama prikazivali stari običaji, poput starih svatovski i božićnih običaja, te su se pjevale starinske pjesme i plesali stari plesovi što je pridonosilo obnovi i širenju istih. Izvodile su se i predstave odnosno igrokazi s tematikom iz seljačkoga života. Čitala su se djela koja se bave seljaštvom, a uglavnom su to bila djela Antuna i Stjepana Radića, a čitali su se i njihovi životopisi. Uz njih, vrlo popularna osoba iz seljačkog života o kojoj se često čitalo, raspravljalo i kojoj su bile posvećene pjesme i igrokazi bio je i Matija Gubec. Osim čitanja, održavana su predavanja o raznim temama, naravno, vezanima

¹⁵⁰ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 17.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 87.

¹⁵¹ *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.

¹⁵² *Seljačka sloga*, br. 5, 1940, 138.

¹⁵³ *Seljačka sloga*, br. 7, 1938, 221.

¹⁵⁴ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 21.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 88.

¹⁵⁵ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 61.

uz seljački život, seljačku kulturu i braću Radić. Poslije čitanja ili predavanja, poticale su se rasprave i bilo je poželjno da što više prisutnih sudjeluje u njima. Tražilo se i da što više ljudi sudjeluje na tim zabavama, pa su tako uz muškarce na zabavama prisustvovala i žene. Često se trebalo plaćati da bi se moglo prisustvovati zabavi, a prikupljeni novci su se najčešće koristili za kupnju knjiga kako bi ogranak koji priređuje zabavu mogao osnovati ili proširiti svoju knjižnicu, ali i za izgradnju doma, škole, financiranje odlaska na neku smotru i slično.¹⁵⁶ Ogranci su priređivali prosvjetne zabave ili u svom selu ili su odlazili na gostovanja u druga sela, a cilj im je bio zajednički širiti i raditi na unaprijeđenu seljačke kulture.¹⁵⁷ Zabave su organizirali i održavali seljaci sami, bez pomoći drugih, što je vrlo značajno u njihovom osamostaljivanju i veliki korak naprijed u tome da postanu subjekt u javnom životu. Takve zabave su pridonosile širenju osjećaja pripadnosti širem hrvatskom seljačkom pokretu koji je iz godine u godinu rastao i koji je postajao važan faktor u politici i kulturi.

Na ovakvim su se zabavama počele održavati predstave i igrokazi iako kazalište nije bilo dio tradicionalnoga seljačkoga kulturnoga stvaranja i izražavanja,¹⁵⁸ no Ivan Šarinić, prosvjetni radnik Seljačke sloge, u prvom broju *Seljačke prosvjete* iz 1926. godine piše: "Dobro kazalište je zato snažno sredstvo za podizanje i širenje kulture."¹⁵⁹ Zbog toga je Seljačka sloga poticala ogranke da osnivaju svoje amaterske kazališne družine, odnosno predstavljачke skupine. Od njih se tražilo da predstave koje su izvađali, a uglavnom su to bili igrokazi, budu od seljačkih autora, sa temama iz života seljaka. Seljaci su sami morali pripremiti i izvesti predstavu, bez pomoći neseljaka. Predstave su bile vrlo dobro prihvaćene i bile su najčešće najzabavniji dio prosvjetnih zabava, gdje su se najčešće izvodile. Mnogim je od tih glumaca seljaka to bio i prvi doticaj sa kazalištem.¹⁶⁰ Zbog toga su se u Hrvatskom narodnom kazalištu priređivale predstave za seljake, kako bi se oni upoznali s načinom izvađanja predstava, a i kako bi dobili poticaj i želju za organiziranjem i izvađanjem vlastitih predstava.¹⁶¹ Predstave, odnosno igrokazi, koji su se izvodili poslije obnove Seljačke sloge

¹⁵⁶ *Seljačka sloga*, br. 4, 1937, 94.; *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 117.; *Seljačka sloga*, br. 6a, 1937, 132.; *Seljačka sloga*, br. 5, 1939, 125.; *Seljačka sloga*, br. 6, 1939, 165.; *Seljačka sloga*, br. 2, 1940, 54.; *Seljačka sloga*, br. 5, 1940, 138.; *Seljačka sloga*, br. 8-9, 1940, 234.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 361/362.

¹⁵⁷ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 60.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 356.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 333.;

¹⁵⁸ Vladimir Krušić, "Kazalište Seljačke sloge- od 'narodne prosvjete' do stranačke promidžbe," *Hrvatski 2* (2013), 62.

¹⁵⁹ Krušić, "Kazalište Seljačke sloge", 62.

¹⁶⁰ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 59; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 352.; Leček, *Seljačka sloga*, 82.

¹⁶¹ Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 91.; Krušić, "Kazalište Seljačke sloge", 63-69.; Leček, *Seljačka sloga*, 82.

1935. godine uglavnom su trebali promicati ideologiju HSS-a i popularizirati mjere i akcije koje su provodile HSS i Seljačka sloga. Neki od najpopularnijih igrokaza u to vrijeme bili su *Sa gospodskog suda na- seljački!* Fabijana Hrvaića, *Sleep kod zdravih očiju* Mate Mandića, *Slava njima* i *Progledao je veliki slijepac* Mije Mikovića, *Za bolji i ljepši život* Nikole Požežanca itd.¹⁶²

Od ogranaka iz kotara Karlovac malo ih je slalo izvještaje u kojima se spominju održavanja predstava. O njima uglavnom saznajemo iz izvještaja o održanim slavljinama povodom raznih blagdana, osobito povodom proslava *novih blagdana*. Ti izvještaji počinju pristizati od 1938. godine, pa je vjerojatno bilo potrebno neko vrijeme dok sela u kotaru nisu prihvatila taj novi oblik kulturnoga i prosvjetnoga stvaranja i izražavanja. Vjerojatno je bilo i potrebno određeno vrijeme dok se seljaci zainteresirani za izvođenje predstava nisu okupili, jer ih većina nikada nije niti bila u doticaju s kazalištem, a bilo je potrebno i vrijeme dok se ne uvježbaju izvedbe. Iz izvještaja saznajemo da su predstave, odnosno igrokaze, uglavnom izvodila djeca i mlađi članovi ogranaka. U ogranku u Rečici su izvođeni igrokazi *Matija Gubec* i *Progledao je veliki slijepac*, u Maletićima *Za bolji i ljepši život* i *Slava njima*, u Petrakima *Za bolji i ljepši život* i *Progledao je veliki slijepac*, u Šišljaviću *Slava njima*, u Velikoj Švarči *Za bolji i ljepši život* i u Velikoj Jelsi također *Za bolji i ljepši život*.¹⁶³ To su igrokazi čije je izvođenje preporučivala središnjica jer su bili vrlo zanimljivi, a i osobito poučni jer su govorili o ciljevima Seljačke sloge i kako ih postići i koje sve dobre stvari one nose sa sobom.

4.1.3. Proslave *novih blagdana*

Novi blagdani su dani u godini koje je Seljačka sloga odlučila proslaviti u veljači u spomen na smrt Matije Gupca i Antuna Radića, i 11. lipnja na rođendan braće Radić.¹⁶⁴ Usporedno s njima, počeo se u srpnju slaviti rođendan Vladka Mačeka. Dok je proslava rođendana Vladka Mačeka bio isključivo politički blagdan, proslave u veljači i lipnju bile su i

¹⁶² Krušić, "Kazalište Seljačke sloge", 77-79., 83.

¹⁶³ *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 197; *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 196/197.

¹⁶⁴ Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 18.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 61.; Leček, *Seljačka sloga*, 110.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 329.

političkoga i kulturnoga karaktera.¹⁶⁵ Ti su se blagdani trebali slaviti diljem cijele zemlje, u svim mjestima gdje postoji ogranak Seljačke sloge i to prema pravilima i uputama koje je donosila središnjica u Zagrebu. Najčešće se ponavljalo da se trebaju čitati Radićeva djela i raspravljati o njima, pjevati pjesme u čast Matiji Gupcu i braći Radić, a trebala su se održavati i predavanja o njima ali i o hrvatskom seljačkom pokretu općenito, naravno, samo tamo gdje je bilo kvalificiranih osoba koje mogu održati takvo predavanje. Na takvim skupovima, oni ljudi koji nisu bili seljaci, smjeli su samo slušati i nisu drugačije smjeli sudjelovati.¹⁶⁶ Takve su proslave održavali i ogranci u kotaru Karlovac.

Proslave na spomen smrti Matije Gupca i Antuna Radića održavali su ogranci u Šišljaviću,¹⁶⁷ Rečici,¹⁶⁸ Gršćakima,¹⁶⁹ Velikoj Švarči,¹⁷⁰ Maloj Jelsi i Gornjim Stativama,¹⁷¹ Velikoj Jelsi,¹⁷² Prilišću,¹⁷³ Jaškovu i Netretiću.¹⁷⁴ Pretpostavljam da je ipak više ogranka na prostoru kotara Karlovac održavalo takva slavlja, ali su jedino navedeni slali izvještaje o tome. Na proslavama su se čitala razna djela i povedene su rasprave nakon pročitano. Čitala se *Seljačka buna*, *Seljački nauk* i mnogi drugi članci i djela te se raspravljalo o prošlim vremenima, ali i tadašnjem dobu i položaju seljaka. Priređivane su recitacije, pjevale su se pjesme i izvodili igrokazi, a najpopularniji je igrokaz bio *Matija Gubec* autorice Mare Matočec,¹⁷⁵ seljanke koja je bila jedna od najaktivnijih osoba u Seljačkoj slozi. Ponegdje su se palili krjesovi, a na tim proslavama su sudjelovali svi seljani, i muški i ženski, i mladi i stari,

¹⁶⁵ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 61.

¹⁶⁶ *Seljački dom*, br. 4, 1940, 5.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 366-367.

¹⁶⁷ *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.; *Seljačka sloga*, br. 5, 1939, 126.

¹⁶⁸ *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 117.; *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 197.

¹⁶⁹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1938, 139.

¹⁷⁰ *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 108.; *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 113.

¹⁷¹ *Seljačka sloga*, br. 8, 1939, 275.

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 118.

¹⁷⁴ *Seljački dom*, br. 10, 1937, 5.

¹⁷⁵ Podravka Mara Matočec rođena je u Đelekovcu 13. listopada 1886. godine i bila je prva žena seljanka koja se okušala u književnom stvaralaštvu, ali i prva žena seljanka koja se aktivno uključila u rad HSS-a. Bila je vrlo značajna ličnost u borbi za prava žena zbog čega je bila vrlo popularna među seljankama. Popularnosti je pridonosila i činjenica što je sav svoj rad u stranci uspjela i više no uspješno obavljati unatoč tome što je bila samohrana majka. Bila je uzor seljankama zbog svoje inteligencije, marljivosti, skromnosti i nastojanja da se sve žene ravnopravno s muškarcima uključe u kulturni i javni rad. Iz: Mira Kolar-Dimitrijević, "Podravka Mara Matočec, prva seljačka književnica i političarka u Hrvatskom seljačkom pokretu (1918.-1940.)," *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* vol. 6, br. 12 (2007), 5-25. Više o njenom životu i radu u: Kolar-Dimitrijević, Mira. *Mara Matočec: hrvatska književnica-seljakinja i njen rad na socijalno-političkom i kulturno-prosvjetnom polju u okviru seljačkog pokreta braće Radić*. Koprivnica: "Dr. Feletar", 1993.; Kolar-Dimitrijević, Mira. "Mara Matočec i žene." *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* vol. 17, br. 34 (2018): 65-74.; Miholek, Vladimir. "Odnos Mare Matočec i Tome Jalžabetića." *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* vol. 17, br. 34 (2018): 75-81.

ali i seljaci koji nisu bili članovi Seljačke sloge.¹⁷⁶ Održavale su se i mise zadušnice, a govore, najčešće o životima slavljenih seljačkih mučenika i junaka, održavali su najobrazovaniji seljaci ili funkcionari mjesnih i općinskih organizacija i rukovoditelji ogranaka Seljačke sloge.¹⁷⁷

Proslave rođendana braće Radić koji je bio 11. lipnja, bile su brojnije i bolje opisane. Velike proslave povodom ovog dana organizirane su u ograncima u Malom Erjavcu,¹⁷⁸ Šišljaviću,¹⁷⁹ Velikoj Jelsi,¹⁸⁰ Skupici,¹⁸¹ Rečici,¹⁸² Maletićima,¹⁸³ Petrakima,¹⁸⁴ Mostanju,¹⁸⁵ Velikoj Švarči,¹⁸⁶ Gornjem Mekušju,¹⁸⁷ Mrežničkom Varošu,¹⁸⁸ Turnju¹⁸⁹ i Hrašću.¹⁹⁰ Ponovno, navedeni ogranci su slali izvještaje s opisima održavanja proslava, što ne znači da i u drugim ograncima ona nisu održavana. Proslave su se uglavnom održavale prema uputama iz središnjice. Nisu sva slavlja bila ista, ali su bila vrlo slična. Ponegdje je noć prije 11. lipnja selom prolazila seoska glazba i seljani bi palili krijes. Uz krijes bi ponegdje pucali iz mužara u čast braći Radić. Seljani su se budili u 4 ujutro i vani dočekali izlazak sunca, a za to vrijeme su u tišini razmišljali o važnosti braće Radić za seljaštvo. Ovisno, od ogranka do ogranka, išlo se u crkvu na misu posvećenu Radićima, a poslije podne ili na večer seljani su se skupljali pod spomen lipom ili na nekom drugom dogovorenom mjestu gdje su razgovarali o promišljenim stvarima, čitala su se djela braće Radić te se i o njima raspravljalo. Ponegdje je ugledniji seljanin držao govor o braći Radić. Pjevale su se i narodne pjesme, a često su mlađi izvodili igrokaze, a najpopularniji su bili *Za bolji i ljepši život*, *Slava Njima* i *Progledao je veliki slijepac*. I na ovim svečanostima kao i na onima prije, masovno su sudjelovali svi

¹⁷⁶ *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.; *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 117.; *Seljačka sloga*, br. 4, 1938, 139; *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 197.; *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 108.; *Seljačka sloga*, br. 5, 1939, 126.; *Seljačka sloga*, br. 8, 1939, 275.; *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 113., 118.

¹⁷⁷ *Seljački dom*, br. 10, 1937, 5.

¹⁷⁸ *Seljačka sloga*, br. 8, 1936, 189.

¹⁷⁹ *Seljačka sloga*, br. 9, 1936, 207.; *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 195.; *Seljački dom*, br. 24, 1938, 8.; *Seljačka sloga*, br. 5, 1939, 126.; *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 196.

¹⁸⁰ *Seljačka sloga*, br. 20, 1936, 230.; *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 197.; *Seljačka sloga*, br. 8, 1937, 197.; *Seljački dom*, br. 26, 1939, 7.

¹⁸¹ *Seljačka sloga*, br. 7, 1937, 182.

¹⁸² *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 196.; *Seljački dom*, br. 26, 1939, 7.

¹⁸³ *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 196.; *Seljački dom*, br. 26, 1939, 7.

¹⁸⁴ *Ibidem*

¹⁸⁵ *Ibidem*

¹⁸⁶ *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 196.; *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 113.; *Seljački dom*, br. 26, 1939, 7.

¹⁸⁷ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 117.

¹⁸⁸ *Seljački dom*, br. 26, 1940, 6.

¹⁸⁹ *Seljački dom*, br. 28, 1939, 2.

¹⁹⁰ *Seljačka sloga*, br. 8-9, 1940, 236.; *Seljački dom*, br. 28, 1939, 2.

seljani, i stari i mladi, i muški i ženski, pa i oni koji nisu bili članovi Seljačke sloge.¹⁹¹ Iako su proslave u veljači i lipnju bile slične, one u veljači su ipak bile malo intimnije i više su imale prosvjetni karakter, dok su one u lipnju bile više manifestacijskoga karaktera.¹⁹²

Na početku, kad se tek krenulo s proslavama *novih blagdana*, neki su, osobito svećenici, takve proslave smatrali poganskima i osuđivali su ih. Naročito im je bilo sumnjivo rano buđenje i dočekivanje zore, no to su ljudi iz Seljačke sloge objasnili time da seljak ima mnogo posla tokom dana te mu je tako najjednostavnije odati počast Radićima, prije nego što počne s dnevnim radnim obavezama.¹⁹³

4.1.4. Smotre seljačke kulture do uspostave Banovine Hrvatske

Jedna od glavnih stvari čime se Seljačka sloga bavila bilo je organiziranje smotri seljačke kulture. Važnost smotrama je pridavana jer se htjela pokazati sve ljepota i bogatstvo hrvatske narodne seljačke kulture. Prema njima, cijelo hrvatsko društvo se otušilo i to je bio jedan od razloga što se polako gubi identitet i što je općenito Hrvatima loše, jer više ne znaju tko su i kome pripadaju.¹⁹⁴ Godine 1936. razrađena su pravila za održavanje smotri, a objavljena su u *Kalendaru Seljačke sloge* gdje ih je iznio Branimir Bratanić.¹⁹⁵ Pjesme su

¹⁹¹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1936, 95-96.; *Seljačka sloga*, br.8, 1936, 189.; *Seljačka sloga*, br. 9, 1936, 207.; *Seljačka sloga*, br. 10, 1936, 230.; *Seljačka sloga*, br. 7, 1937, 182.; *Seljačka sloga*, br. 8, 1937, 197.; *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 195.; *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 196-197.

¹⁹² Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 61.

¹⁹³ *Seljački dom*, br. 26, 1938, 7.

¹⁹⁴ Branimir Bratanić, *O smotrama hrvatske seljačke kulture* (Zagreb: Seljačka sloga, 1941), 13-14., 30- 37., 40-41.; Herceg, *Kalendar*, 40.

¹⁹⁵ Branimir Bratanić rođen je 16. svibnja 1910. godine u Jastrebarskom, a kad je imao 4 godine njegova obitelj seli u Zagreb gdje završava cjelokupno svoje školovanje. Godine 1928. upisuje slavističku grupu predmeta na Filozofskom fakultetu, a diplomirao je 1932. godine. Godine 1934. počinje raditi kao suplent na gimnaziji u Karlovcu, no nakon samo dva mjeseca ondje mora u vojsku. Nakon toga na Filozofskom fakultetu upisuje studij etnologije kod profesora Milovana Gavazzija. Bratanić je gajio ljubav prema kulturi i tradiciji i u mladim danima je bio član pjevačkoga zbora, a bio je i poslovođa i drugi tajnik u *Hrvatskom pjevačkom savezu*. Kroz vrijeme rada u *Savezu*, shvatio je da seoskim zborovima bolje pristaju pjesme koje su sami spjevali, bez nota i zborovođa. Nakon što je diplomirao, obavljao je neke dužnosti na Filozofskom fakultetu. Godine 1947. doktorirao je disertacijom *Podrijetlo oračih sprava u Hrvata* te je 1949. godine počeo predavati kolegij *Narodi i kulture Evrope*. Godine 1951. postao je docent, 1955. godine izvanredni profesor, a 1960. godine redovni profesor i voditelj Katedre za opću etnologiju, te 1965. godine postaje pročelnik Odsjeka za etnologiju i predstojnik Zavoda za etnologiju Filozofskoga fakulteta. Sudjelovao je na mnogim znanstvenim skupovima i konferencijama na kojima je stekao i međunarodni ugled. Obnašao je i mnoge druge funkcije (potpredsjednik Etnološkog društva Jugoslavije od 1957. godine, a od 1961. godine i predsjednik, predsjednik Ogranka Etnološkog društva Jugoslavije za SR Hrvatsku, bio je član i mnogih međunarodnih društava i organizacija kao

morale biti hrvatske, narodne, odnosno, morao ih je ispjevati narod, što znači da nisu smjele biti na note. Morale su biti i domaće što znači da su morale dolaziti iz kraja iz kojega dolazi i ogranak koji ih pjeva. Ista stvar je bila i s instrumentima. Sva su tri uvjeta morala biti ispunjena da bi zbor mogao prijaviti određenu pjesmu za nastup. Postavljena su i pravila za nošnju koju su nosili izvođači. Ona je morala biti narodna, bez ičega novoga, kupovnoga, tvorničkoga ili stranoga. Poticalo se i nošenje svakodnevnog narodnog nošnje, a ne samo svečane.¹⁹⁶ Voditelj je na smotrama trebao biti seljak.¹⁹⁷ Prije i poslije smotre su se trebali održavati i prosvjetni sastanci na kojima su trebali sudjelovati predstavnici ogranka, uglavnom su to bili predsjednik i tajnik ogranka, prosvjetni povjerenici iz sela koja još nemaju svoj ogranak Seljačke sloge, izaslanice ženskih odbora, predstavnici pomlatka, po jedan pjevač i pjevačica iz svakoga zbora i dopisnici lista *Seljačka sloga* u slučaju da to već nije bio netko od prije navedenih. Na tim sastancima je prisustvovao i izaslanik središnjice koji je na njima trebao saznati kakvo je stanje stvari i na osnovu toga dati upute za daljnji rad kako bi se seljačka kultura održala, ali i razvila.¹⁹⁸ Zanimljivo je da su smotre držane kulturnim događajem te se preporučalo da se na njima ne drže politički govori, a nije se smio točiti niti alkohol, eventualno poslije nastupa, koji se trebao održati prije podne, a samo iznimno u podne i nikada poslije podne.¹⁹⁹ Predstavnici Seljačke sloge smatrali su da su smotre: "...pregled duhovnoga blaga, koje hrvatski seljački narod unosi u ljudsku zajednicu."²⁰⁰

Razlika između smotre i prije navedene prosvjetne zabave, odnosno sijela kako su se kasnije počele zvati, je ta što se na smotri prikazivalo isključivo tradicionalno narodno stvaralaštvo, što uključuje pjesme, plesove, nošnje i običaje, dok se recitacije i igrokazi nisu smjeli prikazivati, jer su to bili novi oblici stvaralaštva. Oni su se smjeli prikazivati na sijelima. Zajedničko sijelima i smotrama je to što su njihove programe provjeravali i

na primjer *American Anthropological Association, Current Anthropology* itd.). Umro je 12. svibnja 1986. godine. Iz: Vitomir Belaj, "Profesoru Branimiru Brataniću za 70. godišnjicu (Skice za biografiju)," *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* vol. 10, br. 3 (1980): 95-101.; *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 2, 304. Za više o životu i radu Branimira Bratanića pogledati: Petrović, Đurđica. "Profesor Branimir Bratanić i evropski etnološki atlas." *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* vol. 10, br. 3 (1980.): 115-123.; Pletenac, Tomislav. "Dvojnost etnološkog diskursa i pozicija etnologije Branimira Bratanića." *Studia ethnologica Croatica* vol. 17, br. 1 (2005): 7-23.; Slavec Gradišnik, Ingrid. "Ethnologia Europaea u Hrvatskoj i Sloveniji: Branimir Bratanić (1910. – 1986.) i Vilko Novak (1909. – 2003.)." *Studia ethnologica Croatica* vol. 24, br. 1 (2012.): 7-30.; Zebec, Tvrtko. "Seljačka sloga i Branimir Bratanić: etnolozi i smotre folklor." U: *Predstavljanje tradicijske kulture na sceni i u medijima*, ur. Aleksandra Muraj i Zorica Vitez, 45-49. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2008.

¹⁹⁶ Bratanić, *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, 20-21., 47-49.; Herceg, *Kalendar*, 42-44.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 380.; Leček, *Seljačka sloga*, 124.

¹⁹⁷ Bratanić, *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, 16-18.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 113.

¹⁹⁸ *Seljački dom*, br. 18, 1937, 7.

¹⁹⁹ *Seljački dom*, br. 17, 1937, 11.; Bratanić, *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, 15., 48.; Herceg, *Kalendar*, 42.; Leček, *Seljačka sloga*, 126.

²⁰⁰ *Seljački dom*, br. 17, 1937, 11.

odobravali stručnjaci iz središnjice u Zagrebu.²⁰¹ Ta razlika je opisana u *Seljačkoj slozi* ovako: "Na smotri se prema tomu pokazuje ono što je hrvatsko seljačstvo (ili hrvatski seljački narod) kao cjelina za olakšanje i poljepšanje svoga života stvorilo i sačuvalo, dok se na sielu smiju izvoditi (govoriti, deklamirati, predstaviti) i takve stvari, koje je pojedinac u istu svrhu smislio, napisao ili stvorio, a služe kao poticaj za rad u skladu sa svrhom *Seljačke Sloge*."²⁰²

Iako su pravila razrađena 1936. godine, jedna je smotra održana prilikom obnove Seljačke sloge, u zagrebačkom *Zboru*. Na njoj je nastupilo 13 pjevačkih društava, svi iz okolice Zagreba.²⁰³ S tom smotrom je i Bratanić počeo s pisanjem kritika, pohvala i uputa za daljnji rad na nastupima ogranaka. Istaknuo je da su svi zborovi bili dobri, ali da je ipak bilo ljepše čuti one mješovite zborove u kojima su uz žene i muškarce pjevala čak i djeca. Osim toga, više pohvala su dobili zborovi koji su pjevali bez nota i bez zborovođe. Preporučio je da zborovi pjevaju pjesme samo iz svoga kraja, ne iz drugih, jer seljak najbolje i najljepše pjeva svoje domaće pjesme s riječima i izgovorima koji su specifični za njegovo kraj.²⁰⁴ Ovdje je vidljiva zamisao i nastojanje Seljačke sloge da se u njen rad uključe svi, ne samo muškarci, i da se ne smiju kopirati građanski uzori, jer seljaci moraju postati svjesni svoje vrijednosti, moraju biti ponosni svojom seljačkom kulturom, a ne je se sramiti. U ovom dijelu ću se ukratko osvrnuti na odnos Seljačke sloge prema nošnjama jer je Bratanić vrlo puno kritika imao upravo na njih. Velika važnost je pridavana narodnoj nošnji jer je, kako su tvrdili, bila prva stvar prema kojoj se procjenjivalo ima li narod svoju kulturu jer je bila prva vidljiva stvar na osobi, a Bratanić je za nošnju napisao: "*Narodna je nošnja naša kulturna legitimacija*."²⁰⁵ Već je prije spomenuto da je cilj Seljačke sloge bio očuvati izvornu narodnu nošnju bez utjecaja iz grada, prvenstveno misleći na kupovne modne dodatke, materijale i slično. Veliki problem kojega su čelnici Seljačke sloge isticali bila je gizda kod seoskih žena koje su se nadmetale koja će biti ljepše i skuplje obučena, a to su posebno poticale majke trošeći velike količine novca na odjeću i nakit za svoje kćeri. Bratanić je, zajedno s ostalim vodstvom Seljačke sloge zagovarao da sve što seljak nosi, ali i pjeva i radi, mora biti izvorno seljačko, stvoreno od seljaka samih. Znao je da je po pitanju nošnji to teško realizirati u kratkom roku, te je predlagao da nošnje ne moraju biti bogato ukrašene, samo neka budu izrađene doma, od domaćeg materijala, po uzoru na nošnje kakve su se prije nosile. Osim što

²⁰¹ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 380- 381.; Leček, *Seljačka sloga*, 125.

²⁰² *Seljačka sloga*, br. 10, 1938, 318.

²⁰³ Bratanić, *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, 5.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 105., 112.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 379.

²⁰⁴ Bratanić, *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, 5.; Herceg, *Kalendar*, 42., 45.

²⁰⁵ Bratanić, *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, 9.

su nošnje trebale biti rađene kod kuće, i materijali su se trebali raditi kod kuće, a jedan od razloga za to je i financijsko rasterećenje seljaka.²⁰⁶ Zbog toga se potiče uzgajanje lana i konoplje.²⁰⁷ No, kako bi se iz lana i konoplje obradom dobio materijal za izradu odjeće, bilo je potrebno njihovo namakanje u vodi, što su zakoni doneseni prije Prvoga svjetskoga rata zabranjivali jer su seljaci namakanja vršili u rijekama i jezerima i na taj ih način onečišćivali.²⁰⁸ O tom problemu izvještava i ogranak iz Mostanja koji ima poteškoće u radu na obnovi nošnji jer ne smiju namakati lan i konoplju u Korani i Mrežnici.²⁰⁹ Mnogi ljudi su se pozabavili rješavanjem toga problema te je to iznjedrilo mnoge prijedloge kako zaobići zakon i kako na druge načine obrađivati lan i konoplju, a i nastali su mnogi prijedlozi kako pospješiti uzgoj, a jedan prijedlog je bio i da se počne uzgajati pamuk kao zamjena za lan i konoplju.²¹⁰ Unatoč svim poteškoćama, ogranci su davali sve od sebe da svoje nošnje prilagode pravilima koja je određivala Seljačka sloga, a pohvale na račun toga su s godinama dolazile sve češće. Posebnu pažnju obnovi narodne nošnje na području kotara Karlovac pridavao je ogranak iz Maletića. U izvještajima se navodi kako je narodna nošnja u Maletićima gotovo nestala zbog utjecaja gradske kupovne odjeće, ali se potiče sadnja lana i konoplje i vrijedno se radi na obnovi njihove narodne nošnje.²¹¹ Osim Maletića, o obnovi i očuvanju narodne nošnje izvještaj je poslao još ogranak iz Goljaka,²¹² što naravno ne znači da i drugi ogranci nisu radili na tome, naprotiv, sigurno su bili aktivni kod očuvanja nošnji jer su ogranci na smotrama dobivali dobre ocjene. Osim ogranaka Seljačke sloge, narodnim nošnjama su se bavila i druga društva te su tako u Karlovcu 07. ožujka 1936. godine i 20. veljače 1937. godine održane u *Zorin domu* i velike revije narodne nošnje u sklopu *Sveslavenskih zabava* u organizaciji *Kola jugoslavenskih sestrica*.²¹³

Prva smotra seljačke kulture u Karlovcu održana je 26. travnja 1936. godine. Nastupe na njoj je zabilježilo 14 ogranaka, a bila je i međukotarskoga karaktera. Poslije toga je u Karlovcu održana još jedna smotra, 30. svibnja 1939. godine, te je u razdoblju od 1935. do 1941. godine, samo u Zagrebu, Bjelovaru, Slavonskom Brodu i Kupincu održano više smotri. Iste, 1936. godine, održana je smotra i u Dugoj Resi, 8. prosinca. Nju su organizirali ogranci

²⁰⁶ Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 112.; Bratanić, *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, 6-12.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 105- 108.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 380.

²⁰⁷ Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 112.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 150.

²⁰⁸ Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 150-108.

²⁰⁹ *Seljačka sloga*, br. 12, 1940, 374.

²¹⁰ Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 105- 108.

²¹¹ *Seljačka sloga*, br. 8, 1939, 274.; *Seljačka sloga*, br. 3, 1941, 69.

²¹² *Seljačka sloga*, br. 1-2, 1940, 43.

²¹³ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 17.

iz Gršćaka, Gornjeg Mrzlog Polja i Poljica, a posjetio ju je izaslanik Seljačke sloge profesor Rudolf Matz.²¹⁴ U izvještaju s te smotre stoji da je dvorana bila puna i da su navedeni ogranci novcima od ulaznica osnovali svoje knjižnice.²¹⁵

Glavna smotra seljačke kulture za 1936. godinu održana je 7. lipnja u Zagrebu pod nazivom *Seljačka pjevačka smotra*. Smotra je održana na tri lokacije, u Hrvatskom narodnom kazalištu, zagrebačkom Zboru i vrtu *Hrvatskoga sokola*. Nastupilo je 52 zbora iz 26 kotara, a među njima nije bilo onih iz Dalmacije i Like. Od 52 zbora tri su bila pjevačka društva, a 49 zborovi ogranaka.²¹⁶ Nastupilo je 7 ogranaka iz kotara Karlovac, a redom su to bili zborovi iz Budrovaca s pjesmama *Grličica grkovala* i *Stal se jesam rano jutro*, Izimje s pjesmama *Grlica je grkovala*, *Izvor voda izviral* i plesom *Hajde curo, u kolo*, Pokupje s pjesmama *Djevojka junaku prsten povratila* i *Kupo vodo*, Rečica s pjesmama *Ej tiho pliva žitarica lađa* i *Jednu večer večerala*, Šišljavić s pjesmama *Godinica tiho romunjala*, *Došle su nam ivančice* i pjesmom uz prikazivanje *Dobar večer tomu domu*, Velika Švarča s pjesmama *Oj Korano* i *Hajd idemo jagodo*, te Zamršje s pjesmama *Djevojka je išla na goru zelenu*, *S onu stranu šume male* i *Lepo ti je rano uraniti*.²¹⁷

Od 1937. godine sve su veću važnost imale pokrajinske smotre. One su trebale omogućiti ograncima da lakše dođu do nastupa, jer nisu svi ogranci bili u financijskim mogućnostima da putuju na smotre u udaljenije krajeve. Na ovaj je način ograncima trebalo biti lakše doći i u doticaj sa stručnjacima iz središnjice koji bi svojim kritikama njihovih nastupa dali smjernice za daljnji rad. Pokrajinske smotre su trebale služiti i za bolju promidžbu pred građanstvom. Branimir Bratanić je odredio 21 područje prema načinu

²¹⁴ Rudolf Matz rođen je 19. rujna 1901. godine u Zagrebu, gdje je 22. ožujka 1988. godine i umro. U Zagrebu na Muzičkoj akademiji završava 1926. godine studij kompozicije, a učio je i violončelo. Od 1925. do 1950. godine predaje glazbenoteorijske predmete u zagrebačkim srednjim školama. Na Muzičkoj akademiji je predavao violončelo u dva navrata, od 1940. do 1941. godine i od 1950. do 1972. godine. Violončelo je predavao i na Akademiji za glasbu u Ljubljani od 1947. do 1951. godine. Utemeljio je i vodio brojne vokalne i instrumentalne ansamble, kao na primjer Glazbeno društvo intelektualaca, Zagrebački komorni zbor, Zagrebački komorni orkestar, Zagrebački liječnici pjevači itd. Od 1962. do 1965. godine bio je dirigent Međunarodnog omladinskog komornog orkestra, a dirigent je bio i Društvenog orkestra Hrvatskoga glazbenog zavoda, Hrvatskog pjevačkog saveza i Američko-hrvatskoga pjevačkoga saveza. Kao violončelist bio je član Zagrebačkoga trija, Chicago Chamber Tria i još nekih sastava. Napisao je i udžbenik u 32 sveska pod naslovom *Prve godine violončela*, i taj udžbenik se smatra jednim od najboljih svjetskih udžbenika te vrste. Između ostaloga, bio je i glavni tajnik Hrvatskoga pjevačkog saveza od 1924. do 1941. godine te je uređivao njegova glasila *Hrvatska narodna pjesma* i *Glazbeni vjesnik*. Pisao je i glazbene kritike, koje je objavljivao u nekoliko časopisa, a među njima je bio i časopis *Seljačka prosvjeta*. Treba napomenuti da je u svome skladateljskome radu uglavnom pripadao neonacionalnomu stilu. Iz: *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 7, 147.

²¹⁵ *Seljačka sloga*, br. 1, 1937, 19.

²¹⁶ *Seljačka sloga*, br. 7, 1936, 149.; Bratanić, *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, 22.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 114.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 379.

²¹⁷ *Seljačka sloga*, br. 7, 1936, 149.

pjevanja, te bi iz svake te teritorijalne jedinice na središnju smotru u Zagrebu išao jedan, a iznimno dva ogranka. To je učinjeno kako nastupi na središnjoj smotri u Zagrebu ne bi bili zatrpani istim sadržajima i istim ili gotovo istim nastupima. Osim toga, ideja je bila i da se svake godine pozove drugi zbor iz tog 21 područja, te bi na taj način više zborova dobilo priliku za nastup na tom svečanom događaju.²¹⁸

Godine 1937. održane su 43 smotre a na njima je nastupilo 459 zborova i skupina, a od tog broja, s područja kotara Karlovac nastupilo je njih 20.²¹⁹ Te su godine održane dvije smotre u kotaru Karlovac, i to u Šišljaviću i u gradu Karlovcu, dok najavljena u Bariloviću nije održana.²²⁰

Smotra u Šišljaviću održana je 25. travnja²²¹ i na njoj je nastupilo 5 zborova iz 5 ogranaka Seljačke sloge u kotaru Karlovac. Šišljavić je izveo *Jurjevski običaj* uz pjesmu *Lepi Juro kres nalaže*, a poslije toga je izveden svatovski običaj gdje je uz kolo otpjevana pjesma, a drmeš su plesali uz pratnju gusli. Osim Šišljavića, nastupili su još Kablar s pjesmama *Podigla se biela loza vinova* i *Cveče mi polje pokrilo*, Rečica s pjesmama *Tri djevojke žito žele*, *Išla jesam širom po polju* i *Tri djevojke*, Zamršje s pjesmama *Gorom jaše kičeni svatovi*, *S one strane šume male* i *Lipa moja sinokoša travo* te Ribari-Lipje s narodnim običajem *Ivančice*, i pjesmom *Šetala se lepa Mara gore dolje kraj bunara*.²²²

Prije glavne smotre seljačke kulture održana je i pokrajinska smotra u Karlovcu. Održana je 30. svibnja i na njoj je nastupilo 20 ogranaka. Nastupe su zabilježili sljedeći ogranci: Velika Jelsa s pjesmama *Pjevaj, pjevaj milo moje*, *Oj lipice* i *Kolo*, Grščaki s pjesmom *Ovde Bog dah dobro jutro*, Donje Mekušje s pjesmama *Bratac kosi ditelinu travu* i *E lipa moja malena divojka*, Mrzlo Polje s pjesmom *Prvu večer večeramo jednu pticu prepelicu*, Mali Erjavec s pjesmom *Oj bujano, zelena livado*, Skupica s pjesmom *Lipa Mara tanak šavak šiva*, Kamensko s pjesmama *Svane leto i proleće* i *Oj devojko imaš koga svoga*, Bansko selo s pjesmom *Rasla trava kopriva*, Zastanje s pjesmom *Lipa moja šipka roža*, Skakavac s pjesmom *Mali vrtljac ograjen*, Rečica s pjesmom *Tri devojke žito žele*, Belajske Poljice s pjesmom *Oj Korano*, Donje Mrzlo Polje s pjesmom *Da su meni Marice*, Poljice s

²¹⁸ *Seljačka sloga*, br. 7, 1936, 151.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 116-117.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 381.; Leček, *Seljačka sloga*, 126-127.

²¹⁹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1938, 142.

²²⁰ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 22.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 89.

²²¹ *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 116.; Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 22.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 89.

²²² *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 116.

pjesmom *Lipa moja goro zelena*, Mala Jelsa i Gornje Stative s pjesmom *Sve ptičice žumborile, sva gora zvoni*, Barilović s pjesmom *Falila se žuta tunja*, Ribari-Lipje s pjesmama *Šetala se lepa Mara* i *Dobar večer stare majke*, Zamršje s pjesmom *S one strane šume mlade*, Šišljavić s pjesmom *Projšal je, projšal pisani Uzam* i na kraju Mala Švarča s pjesmom *Duge njive u 've gospodinje*.²²³

Na ovoj je smotri kao stručnjak iz Zagreba bio prisutan Milovan Gavazzi,²²⁴ tada sveučilišni profesor narodnoznanstva u Zagrebu te je on ocijenio sve navedene nastupe. Nastupi su uglavnom bili dobro ocijenjeni uz samo nekoliko njih lošijih. Prigovor Gavazzija bio je da je izvedeno premalo plesova, ali to opravdana time da su na ovom prostoru plesovi bili slabije zastupljeni i razvijeni od samoga pjevanja. Veće zamjerke je imao na nošnje. Zasmatalo mu je što mnogi ne nose opanke, a sa cipelama i polucipelama mnogi su nosili šarene čarape. Zasmatala mu je i lička kapa koju su nosili muškarci zborova iz Poljica, Kamenskog i Zastanja. Na ženskim mu je nošnjama zasmatala pretjeranost, osobito dodaci iz novijih doba koja su se očitovala u pretjeranom šarenilu. No, bilo je i zborova koji su bili izvanredni te su posebne pohvale po pitanju nošnje, ali i općenito nastupa, zaslužili zborovi iz Belajskih Poljica, Barilovića, Šišljavića i Male Švarče. Potonji zbor se istaknuo jednostavnošću, a u svom nastupu su pjevači koristili i ojkanje, te je sve u svemu taj zbor bio pobjednik smotre i odabran je za nastup na središnjoj smotri u Zagrebu.²²⁵

Središnja smotra hrvatske seljačke kulture u Zagrebu 1937. godine održana je 13. lipnja, ponovno na tri lokacije, u Hrvatskom narodnom kazalištu, zagrebačkom *Zboru* i vrtu *Hrvatskoga sokola*.²²⁶ Nastupilo je ukupno 25 zborova, a iz kotara Karlovac nastupio je gore spomenuti ogranak iz Male Švarče žetelačkom pjesmom *Duge njive u've gospodinje*.²²⁷ Svi

²²³ *Seljačka sloga*, br. 8, 1937, 199.

²²⁴ Milovan Gavazzi rođen je u Gospiću 18. ožujka 1895. godine, a umro je u Zagrebu 20. siječnja 1992. godine. U Zagrebu i Pragu je studirao filozofiju, slavistiku i germanistiku, nakon čega je od 1923. do 1927. godine bio kustos u Etnografskome muzeju u Zagrebu. Od 1927. do umirovljenja 1965. godine bio je profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na Odsjeku za etnologiju. Utemeljitelj je znanstvenoga rada na polju etnologije u Hrvatskoj, a posebice je poticao snimanje etnoloških filmova i stvaranje etnološke kartografije. Proučavao je tradicijsku kulturu Hrvata, ali i drugih južnoslavenskih naroda. Objavljivao je mnogobrojne radove u domaćim i stranim časopisima, i svojim radom je stekao i međunarodni ugled te je bio i dobitnik Herderove nagrade 1970. godine i Plakete etnologa 1988. godine. Iz: *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 4, 130.

²²⁵ *Seljačka sloga*, br. 8, 1937, 199.

²²⁶ *Seljačka sloga*, br. 6b, 1937, 142.; Bratanić, *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, 23.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 117.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 383.

²²⁷ *Seljačka sloga*, br. 6b, 1937, 142.

nastupi su uz nekoliko kritika pohvaljeni, a najviše pohvala od stručnoga žirija, kojega su činili Gavazzi, Bratanić i Špoljar, dobili su oni najsiromašniji i najskromniji ogranci.²²⁸

Godine 1938. postavljen je uvjet da na pokrajinskim smotrama mora sudjelovati najmanje 7 zborova,²²⁹ te je sveukupno održano 30 pokrajinskih smotri i jedna glavna u Zagrebu. Na njima je nastupilo sveukupno 304 zbora i skupina, a najviše, po njih 29, u Zagrebu i Ceceli.²³⁰

Središnja smotra seljačke kulture u Zagrebu 1938. godine održana je 28. kolovoza, i ponovno se smotra odvijala na tri lokacije, no ovoga puta je to bilo u *Balkan-kinu*, Hrvatskom narodnom kazalištu i dvorani *Radničke komore*.²³¹ Iz kotara Karlovac na ovoj smotri je nastupio zbor iz ogranka Seljačke sloge u Lazini. Predstavili su se pjesmom *Hranila devojka lava i loboda*, ivanjskom pjesmom *Grličica grkovala* uz koju je prikazan i dio ivanjskog običaja te na kraju drmešom.²³² Nastupalo je sveukupno 30 skupina, no ogranci iz Ladanja Donjeg, Gornje Letine, Male Mlake i Donjih Čeha su nastupili samo u dvorani *Radničke komore*. Razlog za to je nepoznat. U *Balkan-kinu* su ogranci nastupali ujutro pred Gavazzijem, Bratanićem i Martinovićem, a cilj toga nastupa bio je da svi pripadnici svih ograna uvide raznolikost hrvatske seljačke kulture i da se s njom upoznaju. Dio pred porotom predvođenom Mačekom održao se u Hrvatskom narodnom kazalištu. Porotu su činili mnogi stručnjaci iz raznih područja. Nastupi su za širu publiku ponovljeni u dvorani *Radničke komore*.²³³ Zanimljivo je da je bilo i gledatelja iz inozemstva pa se tako navodi da je u gledateljstvu bilo Amerikanaca, Engleza i Nijemaca.²³⁴

Godine 1939. održane su sveukupno 42 smotre na kojima je sudjelovalo 375 zborova i skupina, a najviše ih je sudjelovalo na centralnoj smotri u Zagrebu.²³⁵ Seljačka sloga je na prostoru kotara Karlovac organizirala i jednu smotru u Novigradu na Dobri, 15. kolovoza, u čast 60. rođendana Vladka Mačeka. Na njoj je nastupilo 4 pjevačka zbora, iz Lišnice,

²²⁸ Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 117.

²²⁹ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 383.; Leček, *Seljačka sloga*, 133.

²³⁰ *Seljačka sloga*, br. 2, 1939, 54.

²³¹ *Seljačka sloga*, br. 9, 1938, 257-258.; *Seljački dom*, br. 36, 1938, 8.; *Seljački dom*, br. 38, 1938, 4.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 120.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 385.

²³² *Seljačka sloga*, br. 9, 1938, 257-258.; *Seljački dom*, br. 38, 1938, 4.

²³³ *Seljački dom*, br. 13, 1938, 7.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 120- 121.

²³⁴ Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 123.

²³⁵ *Seljačka sloga*, br. 5, 1940, 138.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 385.; Leček, *Seljačka sloga*, 136.

Kučevica, Vinskoga Vrha i Maletića.²³⁶ Te godine, veće su smotre na prostoru kotara Karlovac održane u Netretiću i Draganiću.²³⁷

Smotra u Netretiću održana je 7. svibnja²³⁸ i na njoj je nastupilo 13 zborova iz 11 ogranaka Seljačke sloge. Iz Skupice i Vinskog Vrha nastupe su zabilježila po dva zbora, zbor odraslih i zbor pomlatka. Zbor odraslih iz Skupice predstavio se pjesmama *Gojila Marica lava i labuda* i *Lipe moje sinokoše*, a njihov zbor pomlatka izveo je pjesmu *Lepa Mara droban šavak šiva*. Zbor odraslih iz Vinskoga Vrha izveo je pjesme *Tri djevojke zbor zborile* i *Sunce zajde na goru zelenu*, a pomladak im se predstavio izvedbom pjesama *Dvi sestrice skupa kompovala* i *Sunce sije među dvim gorami*. Ostali zborovi koji su nastupili bili su: Mala Jelsa s pjesmama *Šetal sam se po dolini* i *Tote Bog daj dobar danak*, Zagraci i Bukovje s pjesmama *Budila majka sineka*, *Prvo leto nam služili* i *Oj zoro zorice, ne izhajaj rano*, Maletići s pjesmama *Žito žanju diver i nevista*, *Lepa naša šipkova roža*, *Umro Ivo jedinac u majke* i žetelački običaj uz pjesme samice, Lišnica s pjesmama *Rodila loza dva groza*, *Išla je djevojka za goru zelenu*, *Dvi su druge skupa drugovale* i *Čuva ovce Ivo i Marica*, Donje Mekuše s pjesmama *Razboli se lijepa djevojka* i *Lovak lovi vojevoda Janko*, Vučjak s pjesmama *Dođi mi dani, lađane*, *Zorice dan bijeli hoće da svane* i *Oj javore zelen bore* i na kraju zbor iz Velike Švarče s pjesmama *Oj, djevojko, imaš koga svoga*, *Lepa moja malena djevojka* i *Oj, djevojko dušo moja uz drmeš*.²³⁹ Na ovoj je smotri kao ocjenjivač prisutan bio Branimir Bratanić.²⁴⁰

Smotra u Draganiću održana je 29. svibnja i na njoj je nastupilo samo 5 sastava, ali za razliku od smotre u Netretiću, na nju su došli zborovi i iz drugih kotareva,²⁴¹ a na važnosti dobiva i zbog toga što je ovoj smotri prisustvovao predsjednik Seljačke sloge Rudolf Herceg. Sastavi koji su došli nastupiti iz daljih krajeva bili su iz Rijeke i Kupinca-Kušević brda. Riječki se ogranak predstavio izvedbom pjesama *Djevojka je momku prsten povraćala*, *Oj gorice goro zelena*, *Djevo, djevo moja nevjero* i *Udala se Barbara djevojka*, a ogranak iz Kupinca-Kušević brda predstavio se pjesmama *Popunul je tiji veter*, *Drči baba, krave su u zelju* i kolom. Od domaćih zborova nastupili su oni iz Izimja s pjesmama *Lepe moje sjenkoše*, *Biser Mara po jezeru brala*, *Šetala se lijepa Ana* i *Što si Janko tužan i žalostan*, iz Velike

²³⁶ *Seljačka sloga*, br. 5, 1940, 138.

²³⁷ *Seljačka sloga*, br. 12, 1939, 378.

²³⁸ *Seljačka sloga*, br. 6, 1939, 165.; Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 22.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 89.

²³⁹ *Seljačka sloga*, br. 6, 1939, 165.

²⁴⁰ *Seljački dom*, br. 20, 1939, 6.

²⁴¹ *Seljačka sloga*, br. 9, 1939, 301.; Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 22.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 89.

Jelse s pjesmama *Lepo ti l' si obrodio javore* i *Ječam žela za gorom divojka* uz kolo, i na kraju zbor iz Lazine s pjesmama *Šuma plava i zelena trava*, *Visoko nebo zvjezdano*, *Išla jesem, išla jesem širom u polje*, *Sve su cvale i procvale, samo moje ni*, *Ranila djevojka lava i labuda* i jurjevskom pjesmom *Zeleni Juraj došel*.²⁴²

Smotra hrvatske seljačke kulture 1939. godine održana je 11. lipnja pod nazivom *Smotra hrvatske seljačke kulture – nošnja, pjesme, plesovi, običaji*. Na toj je smotri nastupilo 27 ogranaka Seljačke sloge, a od toga su dva, Podgrađe iz Zagorja i Podgrađe iz Bosne, nastupila samo u Maksimiru.²⁴³ Na toj je smotri uvedeno i glasovanje, a uvedena je i nagrada za one koji su glasovali poput Mačeka. Njegove glasove su javno obznanili 26. lipnja, a nagradu nitko nije dobio jer nitko nije glasovao poput njega.²⁴⁴

U kotaru Karlovac je od obnove Seljačke sloge 1935. godine do uspostave Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. godine održano sveukupno 6 smotri na kojima je nastupilo 33 ogranka i sveukupno je održan 71 nastup. Najviše nastupa su zabilježili ogranci iz Šišljavića i Lazine s 5 odnosno 4 nastupa. Smotre su se u Karlovcu održavale u *Hrvatskom domu* i u kazalištu *Zorin dom*, dok su se ostale smotre na području kotara održavale u prostorijama škola, zadružnih domova ili vatrogasnih društava.²⁴⁵

4.1.5. Smotre seljačke kulture u Banovini Hrvatskoj

Europa se 1939. godine sve više priprema za rat čiji je početak sve izgledniji. U te se pripreme uključio i knez Pavle koji je htio riješiti jedno od najvećih problema Kraljevine Jugoslavije, problem koji je narušavao sigurnost i stabilnost države, problem koji bi u ratnoj situaciji gotovo sigurno značio raspad Jugoslavije, a taj problem je bilo takozvano *hrvatsko pitanje*. Zbog toga na čelo vlade stavlja Dragišu Cvetkovića čiji je zadatak bio postići sporazum s HSS-om. Cvetković je višemjesečne pregovore s Mačekom započeo u travnju, a oni su na koncu rezultirali *Sporazumom Cvetković-Maček*, odnosno stvaranjem Banovine

²⁴² *Seljačka sloga*, br. 9, 1939, 301.

²⁴³ Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 126.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 386.

²⁴⁴ Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 125-126.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 128.

²⁴⁵ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 22.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 89.

Hrvatske 26. kolovoza 1939. godine. U toj novoj administrativno-teritorijalnoj jedinici unutar Kraljevine Jugoslavije objedinjena su sva područja s većinskim hrvatskim stanovništvom. HSS se izborio za to da Banovina Hrvatska dobije zakonodavnu, upravnu i sudsku autonomiju. Maček je stvaranje Banovine Hrvatske smatrao tek početkom rješavanja *hrvatskoga pitanja* i preuređenja Jugoslavije, jer su se ustavne promjene tek trebale dogovoriti.²⁴⁶

Prema *Godišnjaku Banske vlasti Banovine Hrvatske* Banska vlast je podijeljena na pojedine odjele više tehničko-organizacijskoga značenja jer je apsolutnu moć imao ban.²⁴⁷ Postojalo je 11 odjela: Odjel za unutarnje poslove, Odjel za prosvjetu, Odjel za pravosuđe, Odjel za seljačko gospodarstvo, Odjel za šumarstvo, Odjel za rudarstvo, Odjel za obrt, industriju i trgovinu, Odjel za tehničke radove, Odjel za socijalnu politiku, Odjel za narodno zdravlje i Odjel za financijske poslove. Svi odjeli osim Odjela za pravosuđe podijeljeni su još na nekoliko odsjeka i pododsjeka.²⁴⁸ Preko tih odjela i njihovih odsjeka mnoge su aktivnosti Seljačke sloge i institucionalizirane, zbog čega se u Seljačkoj slozi nadalo da će biti dodatni poticaj i olakotni faktor za širenje svojega djelovanja. Banska je vlast pazila i na poticanje unapređenja općina i drugih samoupravnih cjelina, prvenstveno usklađivanjem i povećanjem proračuna.²⁴⁹

Na prvoj središnjoj smotri seljačke kulture u Banovini Hrvatskoj koja je održana u Zagrebu 24. rujna 1939. godine nije nastupila niti jedna skupina s područja kotara Karlovac.²⁵⁰ Nastupilo je 17 ogranaka, jer su, prema tadašnjim izvještajima, mnogi pozvani na vojne vježbe pa nisu mogli nastupiti. Smotra je održana u Hrvatskom narodnom kazalištu, zagrebačkom *Zboru* i u prostoru *Radničke komore*. Na nastupima u Hrvatskom narodnom kazalištu bio je prisutan i ban Banovine Hrvatske, Ivan Šubašić,²⁵¹ rodom iz Vukove Gorice u blizini Karlovca.

²⁴⁶ Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković-Maček* (Beograd: Institut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, 1965); Ljubo Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*, sv. 2 (Zagreb, Opatija: Liber, 1974), 9-143.; Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008*, 188-190.; Goldstein, *Hrvatska povijest*, 296.; Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 390-403.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 202-209.

²⁴⁷ *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske: 1939-26. kolovoza 1940.* (Zagreb: Tisak Zaklade tiskare Narodnih Novina, 1940), 3.

²⁴⁸ Ibidem, 4-5.

²⁴⁹ *Godišnjak Banske vlasti*, 21-22.

²⁵⁰ *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 197.

²⁵¹ Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 129- 130.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 387.; Leček, *Seljačka sloga*, 140.

Smotre seljačke kulture bile su vrlo popularne i dobro organizirane te su privukle pažnju i kod zborova drugih nacionalnosti. Tako 1940. godine Seljačka sloga zaprima upite od nekih srpskih, čeških, mađarskih i njemačkih zborova za dopuštenje da nastupe na središnjoj smotri u Zagrebu. Herceg im to nije dopustio, ali nije isključio da se nekada u budućnosti to neće dogoditi. Odgovorio im je da prvo oni održe svoje zasebne smotre, gdje će hrvatski stručnjaci pokušati naći neke dodirne točke s hrvatskim zborovima, pa ako ih bude, onda će im nastup biti dozvoljen.²⁵²

Već su se 1939. godine počele osjećati poteškoće u radu i organizaciji smotri. Stvaranje Banovine Hrvatske je svakako trebao olakšati i pojednostaviti rad Seljačke sloge, što vodstvo organizacije nije skrivalo, kao što nije skrivalo ni oduševljenje tim događajem koje su iskazivali raznim tekstovima i natpisima. No, u Europi je 1940. godine rat u zamahu, a posljedice je, iako još tada izvan ratnih zbivanja, osjećala i Jugoslavija. Jugoslavija se u takvoj situaciji svakako morala pripremati za rat, što je sa sobom nosilo razne posljedice, koje je osjetila i Seljačka sloga. Broj se smotri te godine smanjio, te se nazirao kraj zlatnoga doba djelovanja Seljačke sloge.²⁵³

Godine 1940. održane su dvije smotre u Zagrebu, a prva od njih održana je 16. lipnja. Na njoj je nastupilo samo 11 ogranaka i to svi iz bliže okolice Zagreba.²⁵⁴ Razlog tako slabom odazivu bile su vojne vježbe, ali i loše vrijeme koje je produljilo seljacima rad u polju. Smotra je održana prijepodne u Hrvatskom narodnom kazalištu, a poslijepodne na Maksimiru, na *Seljačkom humku*.²⁵⁵

Druga velika smotra održana je povodom godišnjice stvaranja Banovine Hrvatske, 25. kolovoza. Na njoj je nastupilo 26 zborova.²⁵⁶ Stručnjaci nisu bili zadovoljni jer nije bila zastupljena cijela Hrvatska, a osim toga, za tu smotru nisu održane niti pokusne smotre koje su spriječene zbog vojnih vježbi.²⁵⁷ Kotar Karlovac je na njoj predstavljao ogranak iz Maletića izvedbama pjesama *Jašu, jašu uz boke Petrovi rudaši, Ustal sam se jutro rano, Žito želi Ivanova ljuba* i kola *Na bregu je sunce, u jarku je lad*.²⁵⁸ Ova je smotra imala i političku važnost jer se održavala dan prije obilježavanja godišnjice sporazuma Cvetković-Maček,

²⁵² *Seljački dom*, br. 31, 1940, 8.

²⁵³ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 387.; Leček, *Seljačka sloga*, 144.

²⁵⁴ *Seljački dom*, br. 25, 1940, 7.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 130-131.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 388.

²⁵⁵ *Seljački dom*, br. 25, 1940, 7.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 130-131.

²⁵⁶ Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 131- 132.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 388.

²⁵⁷ Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 129.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 131- 132.

²⁵⁸ *Seljačka sloga*, br. 8-9, 1940, 198-199.

odnosno osnivanja Banovine Hrvatske. Za sljedeći je dan, odnosno za ponedjeljak 26. kolovoza, bila zakazana svečana sjednica vlade u Zagrebu, pa su na dan održavanja smotre u Zagrebu bili prisutni svi ministri iz Beograda te su predvođeni Mačekom i Šubašićem prisustvovali na nastupima u Hrvatskom narodnom kazalištu.²⁵⁹

Sveukupno je u šest godina održavanja smotri seljačke kulture, od 1935. do 1941. godine održano oko 160 smotri u svim hrvatskim krajevima diljem Kraljevine Jugoslavije.²⁶⁰

4.1.6. Smotre na filmu

Središnje su smotre održane u Zagrebu 1936. i 1937. godine snimane i ti su zvučni filmovi prikazivani u Zagrebu, ali po određenom rasporedu i izvan njega. Preko tih su filmova ljudi koji nisu prisustvovali smotri u Zagrebu mogli vidjeti i doživjeti nastupe sastava ogranaka Seljačke sloge iz raznih mjesta. Prema izvještajima, ti filmovi su punili dvorane, te se nakon prikazivanja često poveo razgovor, a često su ta prikazivanja bila dodatan poticaj za osnivanje novih ogranaka.²⁶¹ Prvi put je film prikazan 15. studenoga 1936. godine u kinu *Kroacija* u Ilici 31. Na to su prikazivanje smjeli doći svi oni koji su imali znak Seljačke sloge. Ulaz je bio besplatan, no ipak su se trebali davati dobrovoljni prilozima u minimalnom iznosu od 2 dinara kako bi se prikupila sredstva za snimanje smotre koja će se održati 1937. godine.²⁶² Kako se na ovom filmu zbog nedostatka novca mogao vidjeti samo dio manifestacije, odnosno, snimljeni su samo nastupi zborova Gradišćanskih Hrvata, Međimuraca, Baranjaca, Kobaša, Kupinečkog Kraljeveca i Posavskih Brega, plan je bio prikupiti dovoljno sredstava kako bi sljedeća smotra bila u cijelosti snimljena. Poslije premijere u Zagrebu, film je prikazan u Osijeku.²⁶³ U Karlovcu je film prikazivan od 11. do 17. prosinca 1936. godine.²⁶⁴ Od prikupljenoga novca, snimanje središnje smotre 1937. godine bilo je uspješnije, te je film

²⁵⁹ *Seljački dom*, br. 35, 1940, 4.; Kristić, "Seljačka sloga i narodna nošnja", 132.

²⁶⁰ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 62.

²⁶¹ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 388.; Leček, *Seljačka sloga*, 143-144.

²⁶² *Seljački dom*, br. 3, 1936, 9.

²⁶³ *Seljački dom*, br. 4, 1936, 6.

²⁶⁴ *Seljački dom*, br. 7, 1936, 8.

bio duži nego onaj iz 1936. godine, trajao je sat vremena.²⁶⁵ Zato što je snimanje bilo skupo, naplaćivale su se ulaznice, a određeno je i da bi na svakom prikazivanju trebalo biti barem tisuću posjetitelja. Prikazivanja u kotaru Karlovac su zakazana u Dugoj Resi za 12. ožujka i u Karlovcu za 13. ožujka 1938. godine.²⁶⁶ Seljačka sloga je za svoju glavnu skupštinu 1938. godine napravila još jednu kopiju filma *Smotra hrvatske seljačke kulture 1937. godine*, te se i taj film poslije održavanja glavne skupštine slao na prikazivanja po pokrajinskim mjestima, pa su na taj način mnoga mjesta došla prije na red nego što je to prvotno bilo planirano.²⁶⁷ Zanimljivost vezana uz prikazivanje toga filma na glavnoj skupštini Seljačke sloge u Zagrebu 13. veljače 1938. godine je ta što je nakon prikazivanja predavanje održao prvi hrvatski seljački književnik Mijo Stuparić.²⁶⁸ Godine 1940. nabavljen je i automobil i oprema te se tako otvorila mogućnost da se filmovi prikazuju i u manjim mjestima koji su uz cestu.²⁶⁹

²⁶⁵ *Seljački dom*, br. 39, 1937, 7.

²⁶⁶ *Seljački dom*, br. 54, 1937, 7.

²⁶⁷ *Seljački dom*, br. 4, 1938, 7.

²⁶⁸ *Seljački dom*, br. 8, 1938, 1.

²⁶⁹ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 388.

4.2. PROSVJETNE DJELATNOSTI

Najvažnija prosvjetna djelatnost Seljačke sloge zasigurno je bila kampanja širenja pismenosti. Velika pošast sela bila je upravo nepismenost, i malo toga se moglo postići u razvoju sela i njegove kulture bez opismenjavanja i educiranja seljaka. Zbog toga su u tu kampanju uloženi jako veliki napori i sredstva. Zahtijevalo se da svaki ogranak ima svoju knjižnicu, a radilo se i na izdavanju knjiga. Osim kampanje širenja pismenosti, Seljačka sloga je organizirala i brojna druga predavanja u koja su uključena predavanja o higijeni, poljoprivredi, ekonomiji, povijesti, politici i slične druge stvari.²⁷⁰ Važna kampanja je bila i kampanja za očuvanje zdravlja djece, a važni su događaji bili i prosvjetni kongresi.

4.2.1. Rad na opismenjavanju seljaka

Jedna od najvažnijih zadaća Seljačke sloge, uz održavanje i širenje seljačke kulture, bila je opismenjavanje seljaka, jer bi time seljaci proširili svoje znanje, što bi smanjilo mogućnosti za manipulacijama nad seljaštvom.²⁷¹ Cilj je Seljačke sloge bio svesti udio nepismenih ispod 10% ukupnoga stanovništva, što je u to vrijeme bio jedan od faktora prema kojemu bi se neko društvo okvalificiralo kao napredno. S akcijama opismenjivanja stanovništva krenulo se ranije, još 1905. godine osnivanjem Kluba ABC, a i Seljačka sloga je radila na tome u prvoj fazi svoga postojanja. Konkretno za Karlovac treba napomenuti da je ondje osnovan *Odsjek za pučku prosvjetu*, što je u to vrijeme bilo vrlo napredno i taj *Odsjek* je bio uzor i vodilja kako raditi i u drugim krajevima diljem Hrvatske. Kasnije su shvatili da se mora ići na izvaninstitucionalnu metodu, te podučavanje jedan na jedan. Pravi zamah je kampanja poprimila u 30-im godinama 20. stoljeća.²⁷²

Kako bi se stekao dojam o težini zadatka koji je pred sebe stavila Seljačka sloga, prvo treba analizirati sljedeće podatke. U Savskoj je banovini prema popisu iz 1931. godine bilo 2,704 383 stanovnika, od čega 1,315 973 muških osoba i 1,388 410 ženskih osoba. Od toga,

²⁷⁰ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 57.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 341.; Leček, *Seljačka sloga*, 54.

²⁷¹ *Seljačka sloga*, br. 9, 1937, 209.; *Seljačka sloga*, br. 2, 1938, 63.

²⁷² Suzana Leček, "Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjivanja," u: *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević: zbornik radova povodom 70. rođendana*, ur. Damir Agičić (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta, Odsjek za povijest, 2003), 363-365.

njih 2,001 610 bilo je starije od 10 godina, od čega opet muških osoba 961 080 i 1,040 530 ženskih osoba. Na taj broj starijih od 10 godina bilo je 553 807 nepismenih osoba, od čega muških 188 059, a ženskih 365 746.²⁷³ U postocima, u Savskoj banovini je 1931. godine nepismenog stanovništva starijega od 10 godina bilo 27,67%, od čega nepismenih muškaraca 19,57%, a žena 35,15%. U to je vrijeme u kotaru Karlovac bilo 33,23% nepismenih ljudi, od čega 24,80% muškaraca i 40,26% žena.²⁷⁴ Vidljiva je velika razlika u stupnju obrazovanosti između muškaraca i žena što je rezultat toga što je manje djevojčica išlo u školu, te je i zbog toga Seljačka sloga htjela u ovu kampanju uključiti što više žena.²⁷⁵ Osim toga, kotar Karlovac je bio nešto lošiji od prosjeka, ali svejedno nije spadao u kotareve s najvećim udjelom nepismenih osoba, što je značilo da Seljačka sloga ovdje nije imala toliko puno posla kao u mnogim drugim kotarevima, ali je opet posla bilo izrazito puno, jer nije malo i lako spustiti udio nepismenoga stanovništva s 33,23% na željenih 10%.

O tome kako je stanje bilo loše diljem cijele zemlje, govori i podatak da su 1931. godine samo dva kotara imala manje od 10% nepismenih, Prelog i Čabar, dok je kotar s najvećim udjelom nepismenoga stanovništva bio kotar Slunj sa čak 64,32% nepismenoga stanovništva.²⁷⁶ Zanimljivo je promotriti i kakvo je stanje pismenosti bilo po općinama. Postoji rang lista općina poredanih prema pismenosti u 1931. godini. Prema njoj, od 518 općina, njih samo 44 zadovoljava, odnosno ima manje od 10% nepismenoga stanovništva. Karlovačke su općine sve bile smještene u donjoj polovici liste što je ipak bio pokazatelj lošega stanja pismenosti u kotaru Karlovac. Najpismenija i najbolje rangirana karlovačka općina bila je općina Duga Resa koja je s 22,99% nepismenoga stanovništva zauzela sveukupno 261. mjesto.²⁷⁷ Razlog tomu je vjerojatno taj što u to vrijeme općina Duga Resa ima najmanji udio seljačkoga stanovništva u kotaru Karlovac, odnosno stanovništva koje se bavi poljodjelstvom,²⁷⁸ jer veliki broj ljudi iz te općine radi u *Domaćoj tvornici i predionici*, odnosno, od sveukupno 5 777 stanovnika njih 1 818 (31,5%) je zaposlenu u industriji i obrtu.²⁷⁹ Iza općine Duge Rese slijede na 301. mjestu općina Ribnik s 26,08%, na 302. mjestu općina Ozalj s 26,18%, na 403. mjestu općina Netretić s 35,61%, na 413. mjestu općina Jaškovo s 38,43%, na 414. mjestu općina Rečica s 38,73%, na 418. mjestu općina Draganić s

²⁷³ *Pokret za pismenost* (Zagreb: Klub ABC, 1938), 6.

²⁷⁴ *Seljačka sloga*, br. 9, 1937, 209.; *Seljačka sloga*, br. 2, 1938, 63.; *Pokret za pismenost*, 11.

²⁷⁵ Leček, "Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjivanja", 372.

²⁷⁶ *Pokret za pismenost*, 12.

²⁷⁷ *Pokret za pismenost*, 17.

²⁷⁸ Općina Duga Resa ima 60% stanovništva koje se bavi poljodjelstvom, općina Draganići 87%, općina Rečica 91%, općina Ozalj 94%, općina Jaškovo 94%, općina Barilović 95%, općina Šišljavić 95%, općina Ribnik 96% i općina Netretić 97%. Iz: *Godišnjak Banske vlasti*, 308-309.

²⁷⁹ *Godišnjak Banske vlasti*, 308-309.

39,50% te najlošije rangirana karlovačka općina, općina Šišljavić na 454. mjestu s 47,70% nepismenoga stanovništva.²⁸⁰ Razlika između Duga Rese i Šišljavića iznosila je čak 24,71%. Radi usporedbe, najpismenije općine bile su općina Hrastovac iz kotara Garešnica sa samo 2,65% nepismenoga stanovništva, općina Štivica iz kotara Nova Gradiška s 3,33% i općina Orubica također iz kotara Nova Gradiška s 4,97%.²⁸¹ Općine s najvećim udjelom nepismenoga stanovništva bile su općina Bruvno iz kotara Gračac s čak 73,63% nepismenoga stanovništva, a slijede općina Veljun iz kotara Slunj sa 71,92% i općina Bučje iz kotara Pakrac sa 70,92%.²⁸²

Jedan od razloga ovakvom visokom udjelu nepismenoga stanovništva je i taj što je bilo premalo škola. O tome govori podatak da je u školskoj godini 1934/35. od ukupno 283 647 djece koja je trebala pohađati školu u Savskoj banovini, zbog nedovoljnog broja škola čak njih 12 944 (4,56%) nije moglo pohađati nastavu. Podaci za kotar Karlovac za tu školsku godinu govore da je takve djece koja je zbog nedostatka škola morala propustiti nastavu bilo čak 6%. Nadalje, razlog za visok stupanj nepismenosti na selu je i taj što mnoga djeca nisu imala prikladnu zimsku odjeću te su često propuštala nastavu zimi, a ljeti su pak izostajali zbog mnogobrojnih poslova.²⁸³ Osim toga, oni i koji jesu naučili čitati i pisati u školi se poslije završetka škole u svakodnevnom životu nisu susretali s pisanom riječi te su tako kroz godine nekorištenja čitanja i pisanja mnogi zaboravili stečeno znanje.²⁸⁴

O važnosti kampanje opismenjivanja govorio je i sam Maček te je na smotri u Kupincu 30. rujna 1937. godine uputio apel koji se može smatrati početkom kampanje, a apel glasi: "*Braćo i sestre!... dobit ćete poziv Seljačke Sloge, da se svagdje, u svakom selu, organizira pobijanje nepismenosti ili širenje pismenosti. Svaki čovjek i svaka žena, koji znadu čitati i pisati, neka nauče trojicu, a ovi opet trojicu. Ja sam uvjeren, da na taj način za pet godina među Hrvatima ne će biti nepismenosti...*"²⁸⁵ Vrlo brzo se počelo sa širenjem kampanje opismenjivanja, počeli su se skupljati novci sa raznih strana kojima se financirala kampanja, a naročito tiskanje i raspačavanje *Abecedarki*. Financiranje je bilo zasnovano na dobrovoljnim priložima pojedinaca, banaka, štedionica, poduzeća i slično, a od države se nije mogla očekivati nikakva pomoć. U toj akciji su surađivali Seljačka sloga, Napredak i Klub

²⁸⁰ *Pokret za pismenost*, 17-19.

²⁸¹ *Ibidem*, 14.

²⁸² *Ibidem*, 22.

²⁸³ Leček, "Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjivanja", 369.; *Pokret za pismenost*, 9.

²⁸⁴ *Pokret za pismenost*, 33/34.

²⁸⁵ *Pokret za pismenost: 1937-1939: podaci o sabranim prinosima i njihovoj upotrebi do 31. XII. 1939* (Zagreb: Seljačka sloga, 1940), 3.

ABC koji je obnovljen za tu svrhu.²⁸⁶ Osim toga, Seljačka sloga i Klub ABC su prodavali značke kako bi se i od njihove prodaje mogla financirati kampanja. Značka Kluba ABC je koštala 2 dinara i bila je simbol podupiranja kampanje.²⁸⁷ Određen je i od 31. listopada do 7. studenoga 1937. godine *tjedan za širenje pismenosti*. U tom tjednu se diljem cijele zemlje trebalo početi sa podučavanjem nepismenih, ali i sa skupljanjem prinosa za tu svrhu.²⁸⁸

Na početku akcije, 1937. godine, poklanja se oko 9 600 *Abecedarki*, ali onih skraćениh. U originalnoj su verziji *Abecedarke* imale 52 stranice, a skraćene verzije 20 stranica, što je velika razlika, no tvrdilo se da se i pomoću tih skraćениh verzija može kvalitetno naučiti čitati i pisati. Svaki ogranak je u prostorijama Seljačke sloge mogao preuzeti 20 besplatnih skraćениh verzija *Abecedarki*, a ogranci iz Like, Bosne, Korduna i dalmatinske Zagore po potrebi, što je značilo i više od 100 primjeraka.²⁸⁹ Do 1938. godine razaslano je preko 54 000 *Abecedarki*. Od toga je u Bosnu i Hercegovinu poslano 24 075, Hrvatsku 17 501 i u Dalmaciju 12 459 primjeraka. Bosna i Hercegovina je dobila najviše *Abecedarki* iako je skupila manje novaca od uže Hrvatske. Bosna i Hercegovina je skupila 54 763 dinara, a uža Hrvatska nešto preko 300 000 dinara, dok je Dalmacija uspjela skupiti 15 645 dinara.²⁹⁰ Od toga, u to je vrijeme najviše *Abecedarki* preuzeo kotar Split, njih 2 660. Slijedi Zagreb s 1750 primjeraka i Petrinja s 1 000 primjeraka. Ogranci u kotaru Karlovac preuzeli su 600 *Abecedarki*.²⁹¹ U knjižici *Pokret za pismenost: 1937-1939: podaci o sabranim prinosima i njihovoj upotrebi do 31. XII. 1939.*, navedene su sve donacije po kotarevima, ali i tko je, kada i koliko *Abecedarki*, *Računica* i *Čitanki* i ostaloga materijala preuzeo do kraja 1939. godine. Prema tim podacima, iz kotara Karlovac sveukupno je prikupljeno 38 186,50 dinara, a preuzeto je materijala u vrijednosti od 32 727 dinara, odnosno 1 264 *Abecedarki*, 3 530 *Računica* i *Čitanki*, 10 *Pjesmarica*, 2 934 olovke i 5 868 pisanki. Od pojedinaca, najviše novaca je uplatio dr. Niko Matanić, uplaćivao je u dva navrata, 615,50 dinara i 124 dinara, dakle sveukupno 739,50 dinara. Uplaćivali su i mnogi drugi, a u raznim odborima i sabirnim akcijama se skupilo najviše novaca, ali ni lokalna poduzeća nisu zaostajala. Od poduzeća, najviše su uplatili *Domaća tvornica i predionica* iz Duga Rese, 7 000 dinara, *Tvornica koža Aleks Podvinec* iz Karlovca, 3 000 dinara i *Mustad, jugoslavenska tvornica čavala i čelične*

²⁸⁶ *Seljačka sloga*, br. 3, 1938, 86.; *Seljački dom*, br. 13, 1937, 14.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 339.; Leček, *Seljačka sloga*, 54., 56.; Leček, "Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjivanja", 375.

²⁸⁷ *Pokret za pismenost*, 34.

²⁸⁸ *Seljački dom*, br. 43, 1937, 7.

²⁸⁹ *Seljački dom*, br. 13, 1937, 14.

²⁹⁰ *Seljačka sloga*, br. 3, 1938, 86.; *Seljački dom*, br. 8, 1938, 1.

²⁹¹ *Seljački dom*, br. 50, 1937, 7.

robe d.d. također iz Karlovca, 1 000 dinara. Novac su prikupljali i ogranci Seljačke sloge, pa tako ogranak iz Velike Švarče uplaćuje 200 dinara, iz Varoša 100 dinara te iz Donjeg Mekušja 50 dinara. U sveukupno prikupljenih 38 186,50 dinara, treba još nadodati 3 000 dinara koji su skupljeni prodajom 3 zlatna znaka. Njih su kupili Feliks Haas iz Duge Rese, Aurel Borovečki i Antun Drobny iz Karlovca.²⁹² Kada se sve to zbroji, dobijemo prikupljenih 41 186,50 dinara. Od kotara Karlovac, više su skupili samo kotar Osijek, 57 286 dinara, kotar Vukovar, 50 164,25 i grad Zagreb, u kojemu je ujedno prikupljeno i najviše novaca i to čak 1 319 848,50 dinara. No, kad se od prikupljenih sredstava oduzme vrijednost preuzetih materijala, ispada da je kotar Karlovac donirao 8 414,50 dinara i s tim novcima su pribavljena sredstva koja su podijeljena u drugim kotarevima. U tom segmentu, doniranog novca za potrebe drugih kotareva, od kotara Karlovac bolji su Daruvar (8 835 dinara), Osijek (52 556 dinara), Sušak (10 029 dinara), Varaždin (31 304 dinara), Vinkovci (13 914 dinara), Vukovar (47 260,25 dinara) i grad Zagreb (1 267 396,50 dinara), a tu su se i iskazali Hrvati iz Beograda i Zemuna s doniranih 13 502,50 dinara.²⁹³ Ovdje kotar Karlovac nije bio među vodećima, ali nije bio niti daleko od vrha, no kada se uspoređi karlovačkih 8 414,50 dinara sa primjerice osječkih 52 556 dinara, razlika je velika. Tome je razlog taj što je akcija prikupljanja novaca pokrenuta po svim mjestima gdje žive Hrvati, pa i u onima gdje je bio mali udio nepismenih ljudi, što je automatski značilo da je u tim krajevima potražnja i potreba za materijalima za podučavanje bila mala te je sakupljeni novac slan za pomoć drugim krajevima.

Prema zakonu, opismenjavanje su mogli držati samo školovani učitelji i učiteljice. Stoga je od Seljačke sloge došao prijedlog da se tečajevi opismenjavanja održavaju u kućama seljaka, jer o tome u zakonu ništa ne piše.²⁹⁴ Seljačka sloga je htjela naglasak staviti na pojedinačno podučavanje kod kuće, bazirajući se na ljude starosti između 15 i 40 godina.²⁹⁵ Postoji više razloga zašto se inzistiralo na pojedinačnim podučavanjima u kućama seljaka. Smatralo se da su pojedinačna podučavanja i do deset puta uspješnija od zajedničkih tečajeva jer je nepismenim ljudima neugodno priznati da ne znaju čitati i pisati te se mnogi nikada ne bi niti javili na zajedničke tečajeve, a još bi im neugodnije bilo kada nešto ne bi shvatili pa bi trebali pred svim ostalim polaznicima tražiti dodatno objašnjenje. Osim toga, mnogi nemaju zimsku odjeću i obuću pa ne bi mogli po zimskim uvjetima odlaziti u prostorije gdje bi se

²⁹² *Pokret za pismenost: 1937-1939*, 30.

²⁹³ *Ibidem*, 101- 102.

²⁹⁴ *Seljačka sloga*, br. 2, 1936, 35.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 55.

²⁹⁵ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 337.; Leček, *Seljačka sloga*, 55.

održavali ti zajednički tečajevi.²⁹⁶ Središnjica je zahtijevala od svakog ogranka da sastavi popis svih nepismenih seljaka do 40 godina starosti, a trebali su odlučiti i koji će seljaci podučavati nepismene.²⁹⁷ Osim popisa nepismenih seljaka, trebali su se početi sastavljati i popisi seljaka koji uče čitati i pisati.²⁹⁸ Metoda s naputkom za podučavanje nepismenih se nalazila na drugoj stranici *Abecedarke*²⁹⁹ i uz to se još u listu *Seljački dom* dodaje: "... da je govor stariji od pisma i glas od slova, a glava starija od knjige, pa da zato treba analfabetu najprije protumačiti, da se riječ sastoji od glasova, i to tumačiti tako, da on zaista te glasove čuje i sluhom razlikuje, a razumom spajanje shvati. Kako se to radi, to je u *Abecedarke* razloženo."³⁰⁰ Ogranci su trebali sudjelovati i u pomoći pribavljanja novaca onim članovima koji si ne mogu priuštiti *Abecedarke*. U listu *Seljačka sloga*, ali i u drugim glasilima, u jesen, poslije sezone velikih poljoprivrednih radova, svake godine su se ponavljali natpisi i tekstovi o važnosti opismenjavanja.³⁰¹ Mjesni, kotarski i pokrajinski prosvjetni povjerenici Seljačke sloge su u siječnju ispitivali stanje na području za koje su bili zaduženi, a posebno su fokus imali na ispitivanje stanja pismenosti, te su o skupljenim podacima raspravljali na općinskim i kotarskim sastancima, s kojih su zaključke slali središnjici u Zagreb.³⁰² Rad je bio vrlo uspješan i tome u prilog ide činjenica da je 1940. godine problem nepismenosti bio prisutan uglavnom samo u Bosni i Hercegovini i kod žena.³⁰³

List *Seljačka sloga* je kao poticaj za rad na opismenjavanju osmislila nagradu upisivanja u *Zlatnu knjigu*, u koju su upisivane općine koje su skroz iskorijenile nepismenost, odnosno one koje su svele udio nepismenih ispod 5% ukupnoga stanovništva. Proglašenje ulaska u *Zlatnu knjigu* trebalo se organizirati na smotri koja bi se posebno održala za tu svrhu.³⁰⁴ Tu nagradu su na koncu dobile samo neke slavonske općine.³⁰⁵

U mnogim su se ograncima u kotaru Karlovac dijelile Hercegovne *Abecedarke*, ali i *Računice* i *Čitanke* koje su služile onima koji su trebali popraviti svoje čitanje i računanje.

²⁹⁶ *Seljački dom*, br. 44, 1937, 7.; *Pokret za pismenost*, 35.; Leček, "Seljačka sloga. Osnivanje i prestanak djelovanja", 371.

²⁹⁷ *Seljački dom*, br. 41, 1937, 7.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 337.; Leček, *Seljačka sloga*, 55.

²⁹⁸ *Seljački dom*, br. 50, 1937, 7.

²⁹⁹ *Seljački dom*, br. 44, 1937, 7.; Leček, "Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjavanja", 378.

³⁰⁰ *Seljački dom*, br. 44, 1937, 7.

³⁰¹ *Seljački dom*, br. 1, 1938, 7.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 338.; Leček, "Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjavanja", 374- 375.

³⁰² *Seljački dom*, br. 1, 1938, 7.; Leček, "Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjavanja", 374- 375.

³⁰³ Leček, *Seljačka sloga*, 55- 56.

³⁰⁴ *Seljački dom*, br. 55, 1937, 7.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 340.; Leček, *Seljačka sloga*, 58.; *Pokret za pismenost*, 34.

³⁰⁵ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 340.; Leček, *Seljačka sloga*, 58.

Tako je ogranak u Šišljaviću 1939. godine pribavio 80 *Abeceđarki* s priborom,³⁰⁶ ogranak u Kablaru 50 *Abeceđarki*,³⁰⁷ ogranak u Turnju pribavio je 30 *Računica* i *Čitanke*,³⁰⁸ a isti broj ih je nabavio i ogranak u Maletiću.³⁰⁹ Ogranci u Mostanju,³¹⁰ Zamršju³¹¹ i Donjem Mekušju³¹² su također koristili *Abeceđarke*, *Računice* i *Čitanke*, no ne znamo kolikim brojem tih priručnika su navedeni ogranci raspolagali. Na opismenjavanju seljaka radili su i ogranci u Velikoj Švarči,³¹³ Hrašću,³¹⁴ Belajskim Poljicama,³¹⁵ Skupici,³¹⁶ Grdunu,³¹⁷ Zastanju³¹⁸ i Goljaku.³¹⁹ Pretpostavljam da se na opismenjavanju radilo i u mnogim drugim ograncima Seljačke sloge diljem kotara Karlovac, no o njihovim aktivnostima ne postoje izvještaji. Kao što je već spomenuto, i ogranci su, prema svojim mogućnostima, slali novac za *Abeceđarke*, *Računice* i *Čitanke* i ostali materijal.

Kako je izgledao proces opismenjavanja u kotaru Karlovac govore neki izvještaji kao na primjer onaj iz Skupice. Ondje je jedan pismeni seljak podučavao četiri nepismena koja su se natjecala tko će prije naučiti što je imalo pozitivnoga utjecaja. U tom ogranku, tajnik je bio nepismen, ali je brzo svladao tu vještinu.³²⁰ Ista takva akcija je pokrenuta i u Grdunu,³²¹ ali i u Zastanju gdje je seljacima kojima ne ide najbolje čitanje i pisanje naređeno da vježbaju preko zime.³²²

List *Seljačka sloga* imao je i književni natječaj kojim se nastojalo poticati seljake da pišu i objavljuju svoje radove. Za natječaj 1936. godine u kojem je zadatak bio dati što bolji opis spomena na rođendan braće Radić, jedan od deset dobitnika bio je i Josip Dobranić, seljak iz Male Švarče. Nagrađen je za svoj tekst *Slava neumrloj braći*.³²³ Osim toga, mnogi drugi seljaci su pisali tekstove koji su se objavljivali u listu *Seljačka sloga*, a cilj je bio i da svaki ogranak ima dopisnika za navedeni list. Postoji podatak da je od 1936. do 1939. godine

³⁰⁶ *Seljačka sloga*, br. 5, 1939, 126.

³⁰⁷ *Seljačka sloga*, br. 1, 1938, 25.

³⁰⁸ *Seljačka sloga*, br. 2, 1940, 54.

³⁰⁹ *Seljačka sloga*, br. 5, 1940, 138.

³¹⁰ *Seljačka sloga*, br. 3, 1940, 78.

³¹¹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 113.

³¹² *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 117.

³¹³ *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 108.

³¹⁴ *Seljačka sloga*, br. 9, 1939, 300.

³¹⁵ *Seljačka sloga*, br. 5, 1940, 138.

³¹⁶ *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 108.

³¹⁷ *Seljačka sloga*, br. 10-11, 1940, 310.

³¹⁸ *Seljačka sloga*, br. 1, 1938, 26.

³¹⁹ *Seljačka sloga*, br. 1-2, 1940, 43.

³²⁰ *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 108.

³²¹ *Seljačka sloga*, br. 10-11, 1940, 310.

³²² *Seljačka sloga*, br. 1, 1938, 26.

³²³ *Seljačka sloga*, br. 1, 1937, 17.

u listu *Seljačka sloga* svoje radove objavilo 269 suradnika. Od njih 269 bilo je 25 žena, a školovanih suradnika samo 24, što znači da je čak 245 seljaka pisalo i objavljivalo svoje radove u tom listu. Tih je 269 dopisnika dolazilo iz 63 kotara, a zanimljivo je da je kotar s najviše dopisnika bio upravo kotar Karlovac, s ukupno 26 dopisnika.³²⁴ No, iz proučenih tekstova u *Seljačkoj slozi*, došao sam do zaključka da je do 1941. godine bilo 32 dopisnika iz kotara Karlovac, računajući samo seljake, ne i Niku Matanića. Među dopisnicima su i oni iz Kablara, čiji je ogranak jedno vrijeme djelovao unutar kotara Vojnić, a jedno vrijeme unutar kotara Karlovac, pa oni mogu spadati i pod jedan i pod drugi kotar. Od 32 navedena dopisnika, šest je bilo žena. One nisu odmah počele s objavljivanjem svojih radova, nego je bilo potrebno nekoliko godina da se odluče za to. Prvo je počela Marica Vine iz Rečice, a kako su godine prolazile, povećavao im se broj. Može se stoga pretpostaviti da bi bilo još mnogo više žena dopisnika da rad Seljačke sloge nije prekinuo rat.

³²⁴ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 349.; Leček, *Seljačka sloga*, 80.

Tablica 2. Dopisnici lista *Seljačka sloga* iz kotara Karlovac i mjesta iz kojih dolaze

Ime i prezime	Mjesto	Ime i prezime	Mjesto
Josip Dobranić	Mala Švarča	Ivan Tonković	Kablar
Franjo Šepac	Kablar	Milka Andrijašević	Husje
Janko Baršić	Velika Jelsa	Mato Fudurić	Belavići
Ivan Spudić	Poljice	Josip Andrijašević	Husje
Ivo Bačić	Vodostaj	Dragutin Biličić	Galovići
Stjepan Osterman	Donje Mekušje	Mara Galović	Mala Švarča
Marica Vine	Rečica	Kata Žanić	Galovići
Josip Trubić	Poljice	Janko Dudas	Skupica
Matija Vine	Rečica	Josip Miholić	Donje Mekušje
Franjo Mataković	Duga Resa	Josip Žugčić	Zagradci
Dragica Andrijašević	Husje	Franjo Poje	Kablar
Ivan Baršić	Poljice	Juraj Fudurić	Zvečaj
Janko Lipovšćak	Grščaki	Nikola Žugčić	Zagradci
Josip Brezetić	Rečica	Juraj Trbušić	Skupica
Janko Dusa	Skupica	Mirko Papa	Belajske Poljice
Matija Fudurić	Belavići	Milka Brodarić	Netretičko Završje

Izvor: *Seljačka sloga*, 1936.-1941.

4.2.2. Knjižnice i zajednička čitanja

Prema odluci sa sjednice upravnog i nadzornog odbora Seljačke sloge održane 25. ožujka 1936. godine, svaki je ogranak trebao imati svoju knjižnicu.³²⁵ Jedan od razloga zašto je knjižnica bila potrebna je taj da pisana riječ bude blizu i lako dostupna seljaku. Jer kako je već prije navedeno, mnogi seljaci koji su naučili čitati i pisati, godinama nekorištenja tih znanja su jednostavno zaboravili čitati i pisati.³²⁶ Osnovu knjižnice trebala su činiti *Sabrana djela* Antuna Radića koja su se sastojala od 18 knjiga. Cijena je bila 500 dinara, a knjige su se

³²⁵ *Seljačka sloga*, br. 4, 1936, 94.

³²⁶ *Pokret za pismenost*, 33/34.

prodavale i u inozemstvu, po 20% višoj cijeni.³²⁷ *Sabrana djela* su izlazila u dva izdanja, ovo već spomenuto redovito izdanje od 18 knjiga tiskano na finom papiru i uvezano u platno, i pučko izdanje koje se sastojalo od 12 knjiga tiskanih na novinskom papiru s papirnatim koricama. Pučko izdanje je naravno bilo jeftinije od redovitog izdanja.³²⁸ Tome se može pridodati i još jedna, 19. odnosno 13. knjiga, rječnik pojmova koje je koristio Radić.³²⁹ Godine je 1938. središnjica Seljačke sloge preporučala da bi svaka seoska kuća trebala imati barem jednu knjigu iz opusa *Sabranih djela*.³³⁰ Ogranci su za svoje knjižnice nastojali konstantno pribavljati nove knjige jer bi u suprotnom došlo do monotonije jer se mali broj knjiga brzo pročitao, a to bi rezultiralo smanjivanjem interesa za čitanje. Problem su kao i uvijek bile financije, a to se nastojalo riješiti prikupljanjem donacija i organiziranjem zabava. Kako je u ponudi bilo mnogo knjiga, Seljačka sloga je preporučala koje knjige da se čitaju, jer nije svaka knjiga bila dobra za seljaka.³³¹ Tako je preporučeno da bi svaki hrvatski seljak trebao pročitati *Abecedarku*, *Računicu* i *Čitanku* i barem jedno godišće *Doma*. Pripadnici ogranaka Seljačke sloge su uz to trebali pročitati još barem jedno dodatno godišće *Doma*, sve knjige iz knjižnice Seljačke sloge i trebali su redovito čitati list *Seljačka sloga*. Dalje se navodi što bi trebali pročitati mjesni funkcionari, pa općinski funkcionari, kotarski funkcionari i tako dalje.³³²

Godine 1940. krenulo se i s projektom *Male knjižnice Seljačke sloge*. Svaki tjedan bi izlazila jedna knjižica od 32 stranice, iznimno 8 stranica više ili manje, a cijena bi svake bila 1 dinar. Planiralo se izdati 1 000 knjižica, te bi u njima bilo sabrano cijelo ljudsko znanje.³³³ Tko je odmah na početku poslao odjednom 1 000 dinara smatran je utemeljiteljem *Male knjižnice Seljačke sloge*.³³⁴ Do kraja 1940. godine u kotar Karlovac isporučeno je 400 knjiga iz *Male knjižnice Seljačke sloge*, a naručeno ih je bilo još 600.³³⁵

Ogranci u kotaru Karlovac su se nastojali pridržavati odredbe da posjeduju knjižnice, te iz izvještaja doznajemo da su mnogi ogranci posjedovali knjižnicu i da im je osnova, ili jedino što posjeduju, *Sabrana djela* Antuna Radića.³³⁶ Nema previše podataka o tome koje

³²⁷ *Seljački dom*, br. 2, 1936, 7.

³²⁸ *Seljački dom*, br. 10, 1939, 7.; Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 18.

³²⁹ Aralica, "Konstrukcija identiteta Hrvata", 17-18.

³³⁰ *Seljački dom*, br. 3, 1938, 7.

³³¹ *Seljački dom*, br. 52, 1938, 7.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 343- 345.

³³² *Seljački dom*, br. 52, 1938, 7.

³³³ *Seljački dom*, br. 44, 1940, 7.; *Seljački dom*, br. 4, 1941, 3.; Bratanić, *O smotrana hrvatske seljačke kulture*, 1.

³³⁴ Bratanić, *O smotrana hrvatske seljačke kulture*, 1.

³³⁵ *Seljačka sloga*, br. 12, 1940, 327.

³³⁶ Leček, *Seljačka sloga*, 69.

druge knjige posjeduju, posjeduju li ih uopće i koliki ih broj posjeduju. Tome je možda i razlog što se osnivanju knjižnica više vremena i prostora posvećivalo u prvom razdoblju postojanja Seljačke sloge u 20-im godinama, iako je to i u 30-im godinama bio vrlo važan segment djelovanja ogranaka.³³⁷ Iz tih izvještaja saznajemo da knjižnice posjeduje najmanje 16 ogranaka i to u Šišljaviću,³³⁸ Velikoj Švarči,³³⁹ Poljicama,³⁴⁰ Gornjem Mrzlom Polju,³⁴¹ Gršćakima,³⁴² Rečici,³⁴³ Varošu,³⁴⁴ Zastanju,³⁴⁵ Kamenskom,³⁴⁶ Kablaru,³⁴⁷ Gornjem Mekušju,³⁴⁸ Maloj Švarči,³⁴⁹ Belajskim Poljicama,³⁵⁰ Velikoj Jelsi,³⁵¹ Donjem Mekušju³⁵² i Zamršju.³⁵³ Za ogranke u Kobiliću³⁵⁴ i Vodostaju³⁵⁵ imamo podatke da pokušavaju smoći sredstva da nabave neka djela, ali iz daljnjih izvještaja ne možemo zaključiti jesu li zbilja i skupili ta sredstva. Informacije o čitaonicama postoje samo o čitaonici u ogranku u Šišljaviću.³⁵⁶ No, to ne znači da i ostali ogranci nisu imali svoje knjižnice, dapače, vjerojatno je da jesu jer su mnoge preporučivane knjige za seljaštvo bile relativno jeftine i lako dostupne.

Više informacija o sastavu knjižnica imamo za sljedeće ogranke: u Velikoj Švarči čija je knjižnica 1936. godine brojila 87 knjiga,³⁵⁷ u Kablaru je 1938. godine brojila pet *Domova* i jedan *Seljački nauk*,³⁵⁸ u Maloj Švarči 1939. godine bilo je nekoliko primjeraka *Sabranih djela* Antuna Radića i deset *Domova*,³⁵⁹ a u Belajskim Poljicama je 1941. godine bilo 83 knjižica iz *Male knjižnice Seljačke sloge*.³⁶⁰ Osim toga, znamo da su do kraja 1939. godine

³³⁷ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 344.

³³⁸ *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.

³³⁹ *Seljačka sloga*, br. 9, 1936, 209.

³⁴⁰ *Seljačka sloga*, br. 3, 1937, 70.

³⁴¹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1937, 94.

³⁴² *Seljačka sloga*, br. 1, 1937, 19.

³⁴³ *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 117.

³⁴⁴ *Seljačka sloga*, br. 6b, 1937, 165.

³⁴⁵ *Seljačka sloga*, br. 1, 1938, 26.

³⁴⁶ *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 197.

³⁴⁷ *Seljačka sloga*, br. 7, 1938, 221.

³⁴⁸ *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 105.

³⁴⁹ *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 245.

³⁵⁰ *Seljačka sloga*, br. 3, 1941, 67.

³⁵¹ Ibidem, 69.

³⁵² *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 117.

³⁵³ Ibidem, 113.

³⁵⁴ *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 118.

³⁵⁵ *Seljačka sloga*, br. 1, 1937, 19.

³⁵⁶ *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.

³⁵⁷ *Seljačka sloga*, br. 9, 1936, 209.

³⁵⁸ *Seljačka sloga*, br. 7, 1938, 221.

³⁵⁹ *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 245.

³⁶⁰ *Seljačka sloga*, br. 3, 1941, 67.

ogranci u kotaru Karlovac preuzeli 32 redovna izdanja *Sabranih djela* i 26 pučkih izdanja.³⁶¹ No, na žalost nema podataka koji su ogranci koja izdanja preuzeli.

Zajednička su čitanja bila vrlo važna i poticala ih je središnjica Seljačke sloge. Često su u glasilima *Seljačka sloga* i *Seljački dom* objavljivana pravila i upute o održavanju zajedničkih čitanja. Zajednička čitanja su trebali organizirati prosvjetni povjerenici hrvatskoga seljačkoga pokreta koje je svaki ogranak trebao izabrati. Središnjica u Zagrebu je preporučala da se glasno čita barem u svakoj petoj kući u selu ili iznimno u svakoj desetoj kući. Zajednička su se čitanja obavezno trebala održavati svaki dan u zimskim mjesecima poslije blagdana Svih svetih. Preporučalo se da na tim čitanjima prisustvuje što više seljana, raznih dobnih skupina, ali i da na njima obavezno sudjeluju i žene. Na svakom je čitanju jedan ili više seljaka trebao glasno pročitati određeni tekst, i nakon toga su svi prisutni trebali raspravljati o pročitanome. Ta čitanja su bila i najčešća djelatnost ogranaka Seljačke sloge jer su bila dostupna svima.³⁶² Preporučalo se da čitanja potraju dva sata, a razgovori čak četiri. Trebalo se čitati sporo i o svakoj misli dobro razmisliti jer se svaka misao morala shvatiti. Na raznolikosti sastava se inzistiralo i zato da bude prisutno što više ljudi različitih pogleda na svijet, pa su tako mladi mogli svašta naučiti od starijih, ali isto tako i stariji od mladih.³⁶³ Godine 1937. Seljačka sloga je počela prodavati slike Matije Gupca i Antuna Radića te fotografije Stjepana Radića, Vladka Mačeka i Rudolfa Hercega po cijeni od 10 dinara, a uokvirene i sa staklom po cijeni od 30 dinara. Slike i fotografije su bile dostupne i Hrvatima u inozemstvu, a pred tim su se slikama i fotografijama trebala održavati zajednička čitanja, rasprave i predavanja. Za razliku od *Sabranih djela*, ogranci nisu imali obavezu nabaviti te portrete, ali je to bilo poželjno.³⁶⁴ Zajednička su se čitanja održavala u najmanje 10 ogranaka Seljačke sloge u kotaru Karlovac, iako je vrlo vjerojatno ovo prakticirano i u još mnogim drugim ograncima diljem kotara. Zajednička čitanja su se sa sigurnošću održavala u Velikoj

³⁶¹ *Pokret za pismenost: 1937-1939*, 30.

³⁶² *Seljački dom*, br. 2, 1936, 7.; Herceg, *Kalendar*, 46.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 345- 346.; Leček, *Seljačka sloga*, 70.

³⁶³ Herceg, *Kalendar*, 46- 48.

³⁶⁴ *Seljački dom*, br. 4, 1937, 7.

Jelsi,³⁶⁵ Zastanju,³⁶⁶ Zamršju,³⁶⁷ Rečici,³⁶⁸ Grščakima,³⁶⁹ Belajskim Poljicama,³⁷⁰ Šišljaviću,³⁷¹ Velikoj Švarči,³⁷² Turnju³⁷³ i Hrašću.³⁷⁴

Podrobnijih podataka o zajedničkim čitanjima nemam previše, pa pretpostavljam da su se sva održavala prema propisima središnjice u Zagrebu. Ponekad je objavljen pokoji izvještaj o održavanju zajedničkih čitanja, pa tako iz tih članaka saznajemo da je ogranak u Velikoj Jelsi u zimskim mjesecima organizirao čitanja na sedam mjesta i na svakom čitanju je sudjelovalo najmanje 15 osoba. Čitali su *Sabrana djela* i *Seljačku prosvjetu* iz 1926. godine.³⁷⁵

4.2.3. Prosvjetni kongresi u Zagrebu

Krajem 1939. godine postojalo je oko 1 000 ogranaka te se zbog tako velikog broja pojavila ideja da se organizira veći skup koji bi služio za razmjenu ideja i iskustava kako bi ogranci mogli poraditi na svojoj organizaciji i na daljnjem širenju svojega rada. Stoga je ubrzo organiziran *Prvi prosvjetni kongres* u Zagrebu koji je trajao od 8. do 10. prosinca 1939. godine. Iako su se na središnjoj godišnjoj smotri seljačke kulture u Zagrebu sastajali ogranci iz svih dijelova države, u tim su se prilikama uglavnom bavili nastupima i kulturnim radom te su imali vrlo malo slobodnoga vremena da se bave drugim temama kao na primjer razmjenom iskustava po pitanju *Sudova dobrih i poštenih ljudi* i sličnih stvari. Stoga je ovo bilo prvo okupljanje ogranaka Seljačke sloge iz cijele zemlje na kojemu su svi mogli poslušati razna predavanja i savjete, ali i dati svoje savjete vezane uz rad i širenje ogranaka u svim sferama života seljaka.³⁷⁶ Prvoga su se dana održavala prosvjetna predavanja i iznosili izvještaji iz

³⁶⁵ *Seljački dom*, br. 8, 1936, 5/6.

³⁶⁶ *Seljačka sloga*, br. 1, 1938, 26.

³⁶⁷ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 113.

³⁶⁸ *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 117.

³⁶⁹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1938, 139.

³⁷⁰ *Seljačka sloga*, br. 7, 1938, 221.

³⁷¹ *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 195.; *Seljačka sloga*, br. 5, 1939, 126.

³⁷² *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 108.

³⁷³ *Seljačka sloga*, br. 2, 1940, 54.

³⁷⁴ *Seljačka sloga*, br. 8-9, 1940, 236.

³⁷⁵ *Seljački dom*, br. 8, 1936, 5/6.

³⁷⁶ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 54.; Leček, *Seljačka sloga*, 37.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 337.

ogranaka vezanih uz njihove djelatnosti. Za taj je prvi dan vrlo važno napomenuti da su svi, od sveukupno 40 govornika, bili seljaci. Od njih 40, niti jedan nije bio s područja kotara Karlovac.³⁷⁷

Sljedeće je godine od 6. do 8. kolovoza održan i *Drugi prosvjetni kongres*. Kako bi svako područje države bilo jednako zastupljeno, prije kongresa je odlučeno da jedan predstavnik govori u ime više ogranaka. Stoga se prije kongresa trebalo odlučiti tko će biti predstavnik, a ogranci su bili podijeljeni ne više po kotarevima nego po regijama.³⁷⁸ Tako su ogranci kotara Karlovac spadali u regiju Pokuplje, u koju su još spadali ogranci iz kotareva Pisarovina, Vrginmost, Vojnić, Slunj, Glina, Kostajnica i djelomično Petrinja i Velika Gorica.³⁷⁹ Kao njihov predstavnik izabran je već prije spominjani Josip Dobranić iz Male Švarče, te je on prvoga dana kongresa pročitao izvještaj za srednje Pokuplje.³⁸⁰ Rad kongresa bio je proširen u odnosu na kongres održan godinu prije, te je uz skupne sjednice, postojalo i nekoliko odjeljenja. Tako su se održala predavanja i vodile se rasprave u odijeljenju za rješavanje sporova pred *Sudovima dobrih i poštenih ljudi*, odjeljenju za očuvanje dječjega zdravlja, odjeljenju za suzbijanje nepismenosti, odjeljenju za seljačke prosvjetne domove, odjeljenju za organiziranje Seljačke sloge i djelovanje ogranaka, odjeljenju za smotre, odjeljenju za seljačko gospodarstvo na kršu i odjeljenju posvećenom kolonizaciji, zbog čega je u sklopu kongresa održana i skupština *Zemlje*, organizacije HSS-a zadužene za kolonizaciju.³⁸¹ Drugoga su se dana kongresa vodile rasprave po navedenim odjeljenjima, a jedini je govornik iz kotara Karlovac na tim raspravama bio Mirko Jakšić. On je bio jedan od 12 govornika u odjeljenju za očuvanje dječjega zdravlja na kojemu je glavni izvjestitelj bila dr. Nada Kovačević.³⁸²

³⁷⁷ *Seljačka sloga*, br. 1, 1940, 30.

³⁷⁸ *Seljačka sloga*, br. 12, 1940, 315.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 54.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 338.

³⁷⁹ *Seljačka sloga*, br. 12, 1940, 315.

³⁸⁰ *Seljačka sloga*, br. 12, 1940, 327.

³⁸¹ Leček, *Seljačka sloga*, 39.; Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge", 338.

³⁸² *Seljačka sloga*, br. 12, 1940, 343.

4.2.4. Kampanja za očuvanje zdravlja djece

Kraljevina Jugoslavija imala je jednu od najviših stopa smrtnosti djece u Europi,³⁸³ a posebice je stanje bilo loše na selu. Stoga se počelo sa zdravstvenim prosvjećivanjem seljaštva kojega je pokrenuo dr. Ernst Mayerhofer. U toj su kampanji surađivali medicinski stručnjaci i Seljačka sloga.³⁸⁴ Kampanja za očuvanje zdravlja djece bila je zamišljena tako da stručnjaci podučavaju određen broj žena iz raznih krajeva zemlje, te bi one to stečeno znanje širile dalje ženama iz svoga kraja. Na taj se način još više htjelo uključiti žene u seljački pokret, ali i na taj način im se pridavala i sve veća društvena važnost.³⁸⁵ Kampanja je službeno počela u kolovozu 1939. godine, a naglašavalo se da žene rade na prevenciji bolesti, a ne na liječenju, jer bi u suprotnome ulazile u sferu državne nadležnosti.³⁸⁶ Kao što je već spomenuto, Mayerhofer je bio začetnik ideje, a provođenje programa na terenu prepustio je Nadi Kovačević i Dani Maliću koji su išli po mjestima i održavali prosvjetno-zdravstvene sastanke.³⁸⁷ Osim sastancima i predavanjima, ideja o širenju kampanje širila se i čestim natpisima i tekstovima u glasilima HSS-a, letcima, brošurama i sličnim metodama.³⁸⁸ Posebno treba naglasiti plan da seljanke provedu između 2 i 10 dana na *Dječjoj klinici* u Zagrebu kako bi stekle dodatna praktična i teorijska znanja u njegovanju novorođenčadi. One bi po povratku kućama svoje novostečeno znanje prenijele na svoje rođakinje i susjede i tako bi se to znanje širilo. Cilj je bio da do kraja 1939. godine barem jedna žena iz svakog kotara dođe na *Kliniku*, a do kraja 1940. godine da iz svake općine bude jedna žena s tim iskustvom. Smještaj je u Zagrebu ženama osigurala Seljačka sloga po cijeni od 20 dinara dnevno.³⁸⁹ Kampanja je vrlo brzo uzela maha, no jednako tako brzo je njen rad i zastao. Uspostavljanje Banovine Hrvatske je probudilo nadu da će stanje postati povoljnije za ovu i druge akcije pod okriljem organizacija HSS-a, no to nije bilo tako. Europu je zahvatio rat što je dovelo do gospodarske nesigurnosti i poremećaja tržišta, ali i drugih negativnih posljedica koje za sobom vuče rat. Seljačka sloga je bila u sve težem financijskom položaju, te je krajem 1940. godine sve svoje

³⁸³ Leček, Dugac, "Majke za zdravlje djece ", 983.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 377.; Leček, *Seljačka sloga*, 72.

³⁸⁴ ; Leček, Dugac, "Majke za zdravlje djece ", 984.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 377.; Leček, *Seljačka sloga*, 72.

³⁸⁵ Leček, Dugac, "Majke za zdravlje djece ", 989.

³⁸⁶ Ibidem, 990.

³⁸⁷ Leček, Dugac, "Majke za zdravlje djece ", 991/992.; Leček, *Seljačka sloga*, 72.

³⁸⁸ Leček, Dugac, "Majke za zdravlje djece ", 993.

³⁸⁹ Leček, Dugac, "Majke za zdravlje djece ", 996.; Leček, *Seljačka sloga*, 73.

snage usmjerila na kampanju opismenjavanja ljudi, zanemariivši tako svoje ostale kampanje, uključujući i kampanju za očuvanje zdravlja djece.³⁹⁰

Sastanci i predavanja vezana uz ovu kampanju održavala su se diljem zemlje, a naročito u siromašnijim krajevima, te je tako kotar Karlovac malo zaobiđen. O zdravstvenim sastancima na području kotara Karlovac nemam podataka, pa pretpostavljam da ih nije niti bilo, osim što je najavljen jedan koji se trebao održati u Draganiću 17. rujna 1939. godine,³⁹¹ no podatak je li se održao ili nije nisam pronašao. Osim toga, u literaturi i listovima *Seljačka sloga* i *Seljački dom* se navode sve žene koje su i odakle su sve posjetile *Dječju kliniku* u Zagrebu i tamo stjecale znanje, a među njima nisam pronašao niti jednu s područja kotara Karlovac.

³⁹⁰ Leček, Dugac, "Majke za zdravlje djece ", 998.

³⁹¹ *Seljački dom*, br. 33, 1939, 7.; *Seljački dom*, br. 34, 1939, 7.

4.3. PRAVNE I GOSPODARSKE DJELATNOSTI

Kako je već nekoliko puta napomenuto, Seljačka sloga je htjela svojim radom obuhvatiti sve sfere života seljaka. Tako je aktivna bila i na pravnom i gospodarskom planu. *Sudovima dobrih i poštenih ljudi* htjelo se u jednu ruku osloboditi seljaka od ovisnosti o gradu u pravnom segmentu, a htjelo ga se i financijski rasteretiti. Gospodarske djelatnosti su bile malobrojnije od onih kulturnih i prosvjetnih, prvenstveno jer je HSS imao druge organizacije koje su se bavile radom na tom području, no svejedno ih je bilo u obliku osnivanja zadruga i organiziranja raznih dobrotvornih i radnih akcija.

4.3.1. *Sud dobrih i poštenih ljudi*

Sud dobrih i poštenih ljudi osmišljen je od strane Seljačke sloge kao tijelo koje bi trebalo rješavati sporove na selu između njenih članova, ali i suseljana koji nisu članovi. Ideja je bila da se prvo obrati tom tijelu, te ako ono ne bi moglo doći do rješenja, tek bi se onda trebalo ići na pravi redovni sud.³⁹² Ideja o osnivanju ovakvih sudova pojavila se krajem 20. stoljeća kako bi se riješio problem prevelikih financijskih izdataka na redovnim građanskim sudovima koje si seljaci nisu mogli priuštiti. Osim rješavanja financijskoga problema, ovi su sudovi trebali potvrditi etičnost seljačkoga naroda te su trebali biti i pravedniji od običnih sudova jer u njihovom radu sudjeluju lokalni seljaci koji bolje poznaju situaciju. Oni su trebali dovesti do pomirenja i nagodbe između osoba koje se sude jer ti sudovi nisu imali pravo donošenja presude i izvršavanja iste, već su mogli samo posredovati kao miritelji. Preporučalo se da za članove *Suda dobrih i poštenih ljudi* budu izabrani iskusniji i ugledniji seljani, ugledniji po pitanju poštenja, a ne bogatstva, a za člana su mogli biti izabrani i oni koji nisu bili članovi ogranka Seljačke sloge, ali to se dozvoljavalo samo u početku rada ogranka, dok se još ogranak nije dovoljno razvio te nije imao dovoljno članova.³⁹³ Članovi *Suda dobrih i poštenih ljudi* uglavnom su se birali na osnivačkoj skupštini ogranka.³⁹⁴ *Sudovi* su kao i

³⁹² *Seljačka sloga*, br. 3, 1936, 56.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 63.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 369.; Leček, "*Seljačka sloga*. Osnivanje i prestanak djelovanja", 291.

³⁹³ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 63.; Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 369.; Leček, *Seljačka sloga*, 145-146.

³⁹⁴ *Seljačka sloga*, br. 4, 1941, 67.; Herceg, *Kalendar*, 53.

ogranci mogli biti zajednički za više sela, iako se preporučivalo da svako selo ima svoj *Sud*.³⁹⁵ Kod rada se preporučalo da se, kad se naiđe na problem, za pomoć i savjet pitaju odvjetnici koji su podržavali ovu ideju. Odvjetnik iz redova HSS-a zadužen za karlovačko područje bio je dr. Niko Matanić.³⁹⁶ Donesena je i odluka da se sastavi posebni pravilnik koji bi pomogao onima manje iskusnima da što bolje riješe spor koji im je povjeren. Zbog toga se tražilo da se središnjici u Zagrebu šalju zapisi svih slučajeva koje su rješavali *Sudovi dobrih i poštenih ljudi* kako bi oni odabrali neke najzanimljivije i najpoučnije primjere i objavili ih u svom glasilu *Seljačka sloga*.³⁹⁷ U listu *Seljački dom* izašao je i tekst Franje Maka iz Zagreba u kojemu se napominju tri važne stvari za *Sud dobrih i poštenih ljudi*: "... prvo, taj sud ne sudi po pisanim zakonima, nego sudi po svom osjećaju pravednosti, drugo, kod tog suda nema izigravanja pravde smicalicama, i treće, tu nema pobjednika i poraženih, nego se stranke nakon rješenja spora izmire i ne postanu još veći neprijatelji."³⁹⁸

Iz izvještaja koja su ogranci slali u list *Seljačka sloga*, znamo da je u kotaru Karlovac 24 ogranka sigurno imalo svoj *Sud*, a od toga ih je aktivno, odnosno onih koji su riješili barem jedan slučaj, bilo minimalno 14. Ogranci u kojima su *Sudovi dobrih i poštenih ljudi* riješili slučajeve bili su Belajske Poljice,³⁹⁹ Gornje Mekušje,⁴⁰⁰ Gornje Mrzlo Polje,⁴⁰¹ Grdun,⁴⁰² Kablar,⁴⁰³ Mala Švarča,⁴⁰⁴ Maletići,⁴⁰⁵ Mrežničke Poljice,⁴⁰⁶ Prilišće,⁴⁰⁷ Skupica,⁴⁰⁸ Turanj,⁴⁰⁹ Varoš,⁴¹⁰ Velika Jelsa⁴¹¹ i Velika Švarča.⁴¹²

No, o uspješnosti i popularnosti rada *Sudova* teško je donijeti neke zaključke, jer iz izvještaja dobivamo samo djelomičnu sliku broja i načina rješavanja slučajeva. Iako imam podatke da su *Sudovi* rješavali sporove u 14 ogrankama, ne znači da nisu radili i u ostalim ograncima u kojima su postojali, a postoji i velika mogućnost da su *Sudovi* postojali i u

³⁹⁵ Herceg, *Kalendar*, 53.; Leček, *Seljačka sloga*, 147., 150.

³⁹⁶ Leček, *Seljačka sloga*, 147.

³⁹⁷ *Seljački dom*, br. 16, 1937, 7.; Herceg, *Kalendar*, 53.

³⁹⁸ *Seljački dom*, br. 13, 1939, 8.

³⁹⁹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1941, 67.

⁴⁰⁰ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 117.

⁴⁰¹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1937, 94.; *Seljačka sloga*, br. 12, 1938, 363.

⁴⁰² *Seljačka sloga*, br. 10-11, 1940, 310.

⁴⁰³ *Seljačka sloga*, br. 7, 1938, 221.

⁴⁰⁴ *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 245.

⁴⁰⁵ *Seljačka sloga*, br. 5, 1940, 138.

⁴⁰⁶ *Seljačka sloga*, br. 6, 1939, 164.

⁴⁰⁷ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 118.

⁴⁰⁸ *Seljačka sloga*, br. 7, 1938, 218.; *Seljačka sloga*, br. 5, 1940, 142.

⁴⁰⁹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 108.; *Seljačka sloga*, br. 2, 1940, 54.

⁴¹⁰ *Seljačka sloga*, br. 6b, 1937, 165.

⁴¹¹ *Seljačka sloga*, br. 8, 1939, 275.; *Seljačka sloga*, br. 3, 1941, 69.

⁴¹² *Seljačka sloga*, br. 11, 1936, 253.; *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 113.

ograncima koji ih u svojim izvještajima ne spominju. Iz podataka za ogranke koji su bili aktivniji, možemo zaključiti da *Sudovi dobrih i poštenih ljudi* nisu bili dobro prihvaćeni od seljaka koliko su se u Seljačkoj slozi nadali da će biti. O tome govori izvještaj iz Gornjeg Mekušja iz 1940. godine koji glasi: "*Naš sud dobrih i poštenih ljudi riješio je samo jedan spor. Bilo je, doduše, kod nas i više sporova, osobito zadružnih razmirica, ali naši ljudi još nisu spoznali veliku vrijednost našega suda, pa mu se još ne podvrgavaju.*"⁴¹³ Izvršena je i analiza rada *Sudova dobrih i poštenih ljudi* u svim ograncima na prostoru Jugoslavije te se na kongresu održanom 8. prosinca 1939. godine mnogo ljudi žalilo na prevelik broj parnica na redovitim sudovima na koje se troše veliki novci, umjesto da se problemi pokušaju riješiti na besplatnom *Sudu dobrih i poštenih ljudi*.⁴¹⁴ Zbog toga su i neki članovi Seljačke sloge predlagali da se uvede zakon prema kojemu bi se sporovi na selu prvo trebali prijaviti i pokušati riješiti na *Sudu dobrih i poštenih ljudi*, pa ako se spor tu ne bi uspio riješiti, tek bi se onda moglo ići na redovni sud.⁴¹⁵ U kotaru Karlovac je prema podacima bilo 64 653 stanovnika, i na taj je broj 1939. godine došlo sveukupno 3 438 parnica,⁴¹⁶ što je veliki broj, i na te parnice je otišlo mnogo novaca kojega su seljaci zasigurno mogli bolje uložiti.

4.3.2. Dobrotvorne zadruge i radne akcije

Zadruge koje su osnivali ogranci Seljačke sloge uglavnom su bile osiguravajućega karaktera i u njima su prikupljani novci za slučaj uginuća ili stradanja stoke i drugih životinja ili za smrtne slučajeve u obitelji. U većini mjesta se ovim radom bavila *Gospodarska sloga*, no tamo gdje ona nije bila organizirana, zadaću je izvršavala Seljačka sloga.⁴¹⁷ Osim toga, ogranci su često prikupljali novac i u slučajevima velikih šteta nastalih zbog požara, poplava ili nekih drugih elementarnih nepogoda. Znalo se dogoditi da se pomaže i ljudima koji nisu

⁴¹³ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 117.

⁴¹⁴ *Seljačka sloga*, br. 1, 1940, 20.; *Seljački dom*, br. 54, 1939, 3.

⁴¹⁵ *Seljački dom*, br. 53, 1939, 3.

⁴¹⁶ *Seljačka sloga*, br. 1, 1940, 21.

⁴¹⁷ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 373.; Leček, *Seljačka sloga*, 151- 152.; Leček, "*Seljačka sloga*. Osnivanje i prestanak djelovanja", 292.

pripadnici seljačkoga sloja, kao na primjer nezaposlenim radnicima, čime se pokazivala seljačka solidarnost prema svima, ne samo prema seljacima.⁴¹⁸

Ogranci su u kotar Karlovac najviše radili na osiguravanju blaga. U Gornjem Mekušju je 1938. godine bilo osigurano preko 250 komada blaga,⁴¹⁹ a na osnovu toga je 1940. godine isplaćeno 4 000 dinara za tri uginula komada.⁴²⁰ U Zastanju je organizirana akcija prikupljanja novaca za ženu kojoj su ukradene dvije kokoši, te u izvještaju piše da je skupljeno i više nego što su joj kokoši vrijedile,⁴²¹ što je trebalo svjedočiti plemenitom i dobrotvornom duhu članova Seljačke sloge. U Rečici gdje je jednom članu poginula kobila, također je pokrenuta akcija skupljanja novaca kako bi si unesrećeni član mogao kupiti novu kobilu.⁴²² Slične akcije su sprovedene i u Kamenskom,⁴²³ Velikoj Švarči,⁴²⁴ Turnju⁴²⁵ i Velikoj Jelsi.⁴²⁶ To su bile pomoći članovima ogranaka Seljačke sloge i onima koji su uplaćivali novac u zajednički fond za osiguranje. No, bilo je i seljana koji nisu htjeli ništa uplaćivati, ali Seljačka sloga je htjela pokazati da je ona organizacija koja pomaže svim seljacima te ima primjera gdje su skupljani novci i za seljake koji nisu bili njeni članovi, kao što su to bili slučajevi u Husju⁴²⁷ i Gornjem Mekušju.⁴²⁸ Takvim je akcijama Seljačka sloga promovirala samu sebe i privlačila u svoje redove seljake koji do tada nisu još bili njeni članovi. Znalo se događati da se za ljude koji nisu uplaćivali novac u fond za osiguranje organiziraju akcije za dobrotvorna skupljanja sredstava, u kojima su ljudi sudjelovali ne samo novcem, nego i raznim drugim stvarima i namirnicama.⁴²⁹

Skupljali su se novci i za druge potrebite, kao na primjer u Mostanju gdje su skupljani novci za jednu udovicu,⁴³⁰ a u Maloj Švarči su se skupljali novci za jednog siromašnog člana koji je teško obolio pa su mu trebali novci za liječenje u Zagrebu.⁴³¹

Osnivali su se i odbori za borbu protiv krize koji su nadopunjavali rad zadruga.⁴³² Ti odbori su za cilj imali iskorijeniti kupovne industrijske stvari na selu poticanjem izrađivanja

⁴¹⁸ Leček, *Seljačka sloga*, 155.

⁴¹⁹ *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 105.

⁴²⁰ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 117.

⁴²¹ *Seljačka sloga*, br. 1, 1937, 18.

⁴²² *Seljačka sloga*, br. 5, 1937, 117.

⁴²³ *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 197.

⁴²⁴ *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 108.

⁴²⁵ Ibidem

⁴²⁶ *Seljačka sloga*, br. 8, 1939, 275.

⁴²⁷ *Seljačka sloga*, br. 3, 1937, 69.

⁴²⁸ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 117.

⁴²⁹ Leček, *Seljačka sloga*, 154.

⁴³⁰ *Seljačka sloga*, br. 3, 1940, 78.

⁴³¹ *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 245.

svoga potrebnoga kod kuće. Tako bi se selo financijski rasteretilo i nastao bi višak novaca koji bi se mogao uložiti u razvoj poljoprivrede.⁴³³ U Maloj Jelsi i Gornjim Stativama osnovan je odbor koji je poticao sadnju lana, konoplje i voćaka,⁴³⁴ a onaj u Mrežničkim Poljicama se borio protiv kupnje nepotrebnih stvari i poticao je obnovu narodne nošnje.⁴³⁵ Takav odbor osnovan je i u Zamršju gdje se poticalo sijanje lana od čega bi žene izrađivale platno od kojega bi pak radile odjeću i ostale stvari potrebne u kućanstvu.⁴³⁶ U tim su odborima veliku ulogu imale žene.⁴³⁷

Osnivali su se i razni drugi odbori u sklopu Seljačke sloge. Ogranak u Varošu je osnovao odbor koji je trebao brinuti o izgledu sela,⁴³⁸ iako su i drugi ogranaci zasigurno imali takve odbore, no samo za ovaj imam podatke. Zadaća takvih odbora bila je briga oko prohodnosti putova, održavanju mostova, isušivanje močvarnih područja, reguliranje potoka ako su nanosili štetu i slično.⁴³⁹ Ogranak u Prilišću osnovao je odbor koji je radio na poticanju bavljenja voćarstvom.⁴⁴⁰ Voćarstvo je poticao i ogranak u Maloj Švarči nabavkom 400 komada voćaka.⁴⁴¹

O radnim akcijama ogranaka Seljačke sloge našao sam malo podataka, što ne znači da se nisu održavale, samo nisu slani izvještaji o njima. Ali i kako je prije naglašeno, gospodarske djelatnosti preuzimale su druge organizacije, kao na primjer Gospodarska sloga, a Seljačka sloga je djelovala na području gospodarstva samo u mjestima gdje nije bilo drugih gospodarskih organizacija.

Ogranak u Šišljaviću planirao je urediti pojilište za stoku i zazidati mjesto za pranje rublja i ugraditi cijevi kojima bi dopremili vodu sa izvora.⁴⁴² Ogranak u Kamenskom brinuo je o tome da olakša rad seljacima u polju te je nabavio sijalicu za kukuruz i dva okopača,⁴⁴³ a ogranak u Mrežničkim Poljicama je za svoje članove nabavio vršaći stroj.⁴⁴⁴ U Mrzlom Polju

⁴³² Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji", 373.; Leček, *Seljačka sloga*, 152.

⁴³³ Herceg, *Kalendar*, 50.

⁴³⁴ *Seljačka sloga*, br. 2, 1937, 47.

⁴³⁵ *Seljačka sloga*, br. 6, 1939, 164.

⁴³⁶ *Seljačka sloga*, br. 3, 1939, 84.; *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 113.

⁴³⁷ *Seljačka sloga*, br. 3, 1937, 70.

⁴³⁸ *Seljačka sloga*, br. 6b-, 1937, 165.

⁴³⁹ Herceg, *Kalendar*, 52.

⁴⁴⁰ *Seljačka sloga*, br. 4, 1940, 118.

⁴⁴¹ *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 245.

⁴⁴² *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.

⁴⁴³ *Seljačka sloga*, br. 6, 1938, 197.

⁴⁴⁴ *Seljačka sloga*, br. 6, 1939, 164.

se željelo pokrenuti izgradnju silosa i gnojišta.⁴⁴⁵ Ogranak u Maloj Švarči osnovao je kamenarsku zadrugu, te su tako isključili posrednike kod kupnje kamena za gradnju. Time je podignuta zarada članovima, a višak se ulagao u izgradnju doma.⁴⁴⁶ Na izgradnji doma radili su i ogranci u Banskoj Selnici⁴⁴⁷ i Gornjem Mekušju.⁴⁴⁸

Ogranci su radili i na uređenju cesta jer su bile gotovo neprohodne. Posebno aktivni u toj djelatnosti bili su ogranci u Zamršju⁴⁴⁹ i u Vinici, gdje je skupljen i dobrotvorni prinos od 750 dinara kojega su podijelili među najsiromašnije seljane koji su vadili kamen za put.⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ *Seljačka sloga*, br. 3, 1940, 76.

⁴⁴⁶ *Seljačka sloga*, br. 7, 1939, 245.

⁴⁴⁷ *Seljačka sloga*, br. 6, 1936, 140.

⁴⁴⁸ *Seljačka sloga*, br. 4, 1939, 105.

⁴⁴⁹ *Seljačka sloga*, br. 3, 1939, 84.

⁴⁵⁰ *Seljačka sloga*, br. 3, 1940, 78.

5. EPILOG

Rad Seljačke sloge prekinut je 1941. godine, a s radom se ponovno počelo odmah po završetku Drugoga svjetskog rata u sklopu Narodne fronte.⁴⁵¹ Od 1948. godine ogranci Seljačke sloge djeluju unutar Saveza kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske.⁴⁵² Jezgru su čini njeni prijeratni djelatnici koji su u ratu bili pripadnici Izvršnoga odbora HSS-a,⁴⁵³ a dobar je dio njih bio i član Komunističke partije iz čega se odmah može zaključiti da je rad Seljačke sloge bio podređen režimu.⁴⁵⁴ Prvi poslijeratni predsjednik bio je Stanko Škare, potpredsjednik Nikola Rubčić, a tajnik Ante Martinović. Središte joj se nalazilo u Frankopanskoj 12,⁴⁵⁵ a od 1947. godine na Marulićevom trgu 13.⁴⁵⁶ Iz prvoga broja njenog glasila, u kojemu se navode najvažniji zadaci Seljačke sloge, može se utvrditi kako su ti zadaci načelno gotovo identični s onima koje je imala i prije rata.⁴⁵⁷ No, to je tako bilo samo na papiru, jer je ova organizacija u poslijeratnoj Jugoslaviji trebala služiti tome da se seljačke mase pod parolom *bratstva i jedinstva* pridobiju na stranu režima, budući da nova vlast na selu nije najbolje prihvaćena.⁴⁵⁸

Prvi ogranak 1945. godine simbolično je obnovljen u Trebarjevu Desnom, rodnom mjestu Stjepana Radića. Te godine obnovljeno je još desetak ogranaka,⁴⁵⁹ a do proljeća 1950. godine u Hrvatskoj je prijavljen 581 ogranak, od čega najviše u kotarevima Čakovec i Sinj gdje je djelovao po 31 ogranak. Kotar Karlovac nije puno zaostajao i u njemu je djelovalo dvadesetak ogranaka.⁴⁶⁰ U kotaru Karlovac prvi obnovljeni ogranci 1946. godine bili su u Belaju i Zvečaju.⁴⁶¹ Krajem 1949. godine održana je i osnivačka skupština Oblasnog odbora Seljačke sloge za oblast Karlovac. Odbor je trebao poticati osnivanje i rad ogranaka, a trebao

⁴⁵¹ Leček, "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini", 64.; Katarina Spehnjak, "Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo *Seljačka sloga* 1945.- 1950.," *Časopis za suvremenu povijest* vol. 29, br. 1 (1997), 130.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 90.

⁴⁵² Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 22.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 90.

⁴⁵³ Spehnjak, "Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo", 130., 145.

⁴⁵⁴ Ibidem, 145.

⁴⁵⁵ Ibidem, 130.

⁴⁵⁶ Ibidem, 133.

⁴⁵⁷ Ibidem, 130.

⁴⁵⁸ Ibidem, 131., 144.

⁴⁵⁹ Ibidem, 131.

⁴⁶⁰ Ibidem, 137.

⁴⁶¹ Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 90.

je i usmjeriti njihov rad. Prvi predsjednik Oblasnog odbora bio je Marko Polović.⁴⁶² Radu odbora pomagao je i Savez kulturno-prosvjetnih društava grada i kotara Karlovac.⁴⁶³

Od druge polovice 1950-ih godina zamire rad ogranaka, a 1960-ih godina se veliki broj ogranaka i gasi, čemu je doprinijelo i pojačano iseljavanje ljudi sa sela.⁴⁶⁴ U radu je napomenuto da je kotar Karlovac u razdoblju od 1935. do 1941. godine uz kotar Bjelovar prednjačio brojem ogranaka u Hrvatskoj te upravo zbog toga iznenađuje podatak da je pred kraj komunističke Jugoslavije, točnije 1987. godine, u kotaru Karlovac djelovalo samo 9 folklornih skupina s čime je bio na pretposljednem mjestu u Hrvatskoj.⁴⁶⁵ U radu poslijeratne Seljačke sloge na području kotara Karlovac najaktivniji su bili ogranci u Rečici i Draganiću.⁴⁶⁶

U radu se prvo krenulo s opismenjavanjem seljaštva, izdavanjem knjiga i knjižica, održavanjem predavanja te obnovom i osnivanjem glazbenih i folklornih grupa.⁴⁶⁷ Već 22. rujna 1946. godine održana je i smotra na Maksimiru, i od tada pa do 1950. godine središnje su se smotre održavale u Zagrebu pod raznim nazivima.⁴⁶⁸ Središnje se smotre 1951. i 1952. godine nisu održale u Zagrebu, nego u Opatiji, odnosno Puli. Na tim smotrama ne nastupaju samo ogranci Seljačke sloge, već i druga kulturno-umjetnička i slična društva. Od 1953. godine Seljačka sloga više nije samostalna, došlo je do smjene generacije i njezina djelatnost je u potpunosti podređena Savezu kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske.⁴⁶⁹ U kotaru Karlovac, prva poslijeratna smotra održana je 15. lipnja 1947. godine u Hrvatskom domu, odnosno Omladinskom domu kako se tada zvao.⁴⁷⁰ Postoji podatak da je do travnja 1955. godine u poslijeratnoj Jugoslaviji održano 1 335 smotri, što je vrlo veliki broj, ali kvaliteta

⁴⁶² U spisima SDS RSUP SRH za kotar Karlovac navode se dva Marka Polovića. Obojica su rođena u Brigu i obojica su u Drugome svjetskom ratu bili na strani NOP-a. Jedan je prisustvovao 2. zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu, a poslije rata je bio narodni zastupnik na kotaru Karlovac za izborni kotar Duga Resa, dok je drugi prije rata bio blagajnik općinske organizacije HSS-a za općinu Barilović, a u ratu je vršio mnoge rukovodeće funkcije, a bio je i član ZAVNOH-a, a poslije rata je bio član Sabora NR Hrvatske. Iz: HDA- SDS RSUP SRH- kotar Karlovac, 96-97., 136.

⁴⁶³ Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 91.

⁴⁶⁴ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 24., 26-27.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 94.

⁴⁶⁵ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 17.

⁴⁶⁶ Ibidem, 26.

⁴⁶⁷ Spehnjak, "Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo", 131- 132.

⁴⁶⁸ Ibidem, 131., 141-142.

⁴⁶⁹ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 24.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 93.

⁴⁷⁰ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 17.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 90.

brojnih tih smotri je upitna.⁴⁷¹ Kako je prije spomenuto, Herceg je na upit kulturno-prosvjetnih društava drugih naroda o sudjelovanju na smotrama seljačke kulture odgovorio da će jednom možda moći sudjelovati zajedno s ograncima Seljačke sloge, i to se zbilja i dogodilo ne poslijeratnim smotrama, pa su tako nastupe zabilježili primjerice Matica slovačka i Češka beseda.⁴⁷²

Unatoč sličnostima, kako su godine prolazile, bilo je sve više vidljivo da su se ideje poslijeratne Seljačke sloge, u odnosu na prijeratnu Seljačku slogu, iz temelja promijenile.⁴⁷³ Počelo se s kritiziranjem smotri jer se pjevaju pjesme i izvode običaji s neozbiljnim sadržajem, a nedovoljno se ističe antifašistička pobjeda u ratu, a i naglasak se sve više stavljao na unaprjeđenje sela, što je u onome trenutku značilo promoviranje *Petogodišnjega plana* na selu, osobito osnivanja zadruga.⁴⁷⁴ Sve više se isticao gospodarski značaj Sloge što je posebice vidljivo iz podatka da je veliki broj knjižica i brošura tiskanih u nakladi Seljačke sloge bilo gospodarske tematike.⁴⁷⁵ Htjelo se održati ono staro, tradicionalno od sela što se smatralo korisnim, i na tome graditi nešto novo i naprednije.⁴⁷⁶

Nakon stagnacije 1950-ih i 1960-ih,⁴⁷⁷ smotre se obnavljaju u drugoj polovici 1960-ih godina. U Karlovcu je 1966. godine obnovljena *Regionalna smotra folklor*, koja se održava sve do danas.⁴⁷⁸ No, u tom razdoblju ogranke Seljačke sloge zamjenjuju Kulturno-umjetnička društva (KUD) i kulturno-prosvjetna društva (KPD).⁴⁷⁹ Rad poslijeratne Seljačke sloge u kotaru Karlovac, kao i one prijeratne, nije dovoljno istražen i ima mnogo prostora za daljnji rad, pitanje je samo koliko dokumentacija to dozvoljava.

⁴⁷¹ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 23.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 92.

⁴⁷² Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 91.

⁴⁷³ Leček, *Seljačka sloga*, 5.

⁴⁷⁴ Spehnjak, "Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo", 133., 136-137.; Leček, "Djelovanje Seljače sloge u Podravini", 64.

⁴⁷⁵ Spehnjak, "Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo", 141.

⁴⁷⁶ Spehnjak, "Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo", 133., 136-137.; Leček, "Djelovanje Seljače sloge u Podravini", 64.

⁴⁷⁷ Leček, *Seljačka sloga*, 5.

⁴⁷⁸ Majetić, *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo*, 27.; Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 96.

⁴⁷⁹ Majetić, "Kulturno umjetnička djelatnost *Seljačke sloge* u Karlovcu i okolici", 96.

6. ZAKLJUČAK

Seljačka sloga je u kotaru Karlovac u 30-im godinama 20. stoljeća razvila široki spektar djelovanja koji je obuhvaćao mnoge sfere seljakova života. Ona je bila aktivna na kulturnom, prosvjetnom, pravnom i gospodarskom planu. Kotar Karlovac je u tim godinama uz kotar Bjelovar prednjačio po broju ogranaka, što je i jedan od dokaza da je ondje među seljaštvom cijela ideja Seljačke sloge dobro prihvaćena. Vjerujem da bi podaci o broju i sastavu članstva ogranaka također išli u prilog toj tvrdnji, no, na žalost preciznijih podataka o tome nemam.

Na kulturnom je planu Seljačka sloga u kotaru Karlovac bila vrlo aktivna. Prema dostupnim podacima, pjevačke sastave je imalo najmanje 10 ogranaka, iako je stvarni broj bio vjerojatno ipak viši, samo što nisu svi ogranci slali izvještaje o radu i postojanju svojih zborova. Tamburaške je sastave imalo 4 ogranka, što je vrlo mali broj, te ponovno postoji mogućnost da je stvarni broj bio nešto viši. No, instrumenti nisu bili jeftini, a za sviranje na njima bilo je potrebno određeno znanje, stoga zasigurno broj tamburaških sastava nije bio velik kao broj pjevačkih zborova. Organizirane su i prosvjetne zabave koje su sve održavane prema pravilima i uputama središnjice u Zagrebu. Osim toga, revno se slavilo i obilježavanje *novih blagdana*, u veljači na spomen smrti Matije Gupca i Antuna Radića, te 11. lipnja rođendan braće Radić. I jedna i druga proslava se slavila diljem kotara Karlovac i sve prema uputama i pravilima Seljačke sloge. Proslave *novih blagdana* i prosvjetne zabave su za cilj imale širiti znanje među seljaštvom jer su održavana brojna predavanja vezana uz život seljaka, ali su služile i kao pokazivanje vrijednosti seljačkoga kulturnoga stvaralaštva suseljanima, ali i seljacima i građanima iz susjedstva. Vrlo je važno napomenuti da su seljaci sve vezano uz proslave sami morali organizirati i napraviti, a na njima se prikazivala izričito autohtona hrvatska seljačka kultura.

Jedna od najvažnijih djelatnosti kojima se bavila Seljačka sloga bila su organiziranja i održavanja smotri seljačke kulture. Na smotrama se trebala pokazati sva raskoš i ljepota hrvatske narodne seljačke kulture. Sve na njima morao je stvoriti seljak sam, i nošnje, i pjesme, i plesove te bi to bio dokaz svim seljacima i svima ostalima da je seljak sposoban i da je u najmanju ruku ravnopravan s ostalim slojevima društva. Seljak se trebao prestati sramiti samoga sebe. Prva je smotra u 30-im godinama održana prilikom obnove rada Seljačke sloge, i one su održavane sve do 1941. godine. U tim godinama je napredak bio više no očit što je

rezultat mukotrpnoga rada i stručnjaka koji su usmjeravali rad ogranaka, ali i osobito seljaka članova ogranaka koji su ulagali mnogo vremena, truda, pa i novaca da obnove i očuvaju svoju kulturu. Ogranci s područja kotara Karlovac prvi put se pojavljuju na središnjoj smotri 1936. godine u Zagrebu i do kraja djelovanja Seljačke sloge s ovoga područja na središnjim smotrama nastupilo je ukupno deset ogranaka, a samo na smotri 1939. godine nije bilo niti jednoga karlovačkoga sastava. O aktivnosti Seljačke sloge u Karlovcu po pitanju smotri govori i podatak da je u tom razdoblju više smotri održano samo u Zagrebu, Bjelovaru, Slavonskom Brodu i Kupincu.

Na prosvjetnom planu Seljačka sloga je također bila vrlo aktivna, pogotovo na kampanji opismenjavanja. Ta je kampanja bila od izuzetne važnosti jer je vrlo veliki problem seljaka bila nepismenost, a ona je kočila rad na daljnjem napretku seljaštva. Kad bi seljaštvo bilo pismeno, mnogo lakše bi ga se educiralo, a i jedino pismeni čovjek može postati faktor u javnome životu, što je bio i jedan od ciljeva Seljačke sloge, uključivanje seljaka u politički život, odnosno priprema za preuzimanje javnih funkcija. U to doba se društvo moglo smatrati naprednim tek ako udio nepismenoga stanovništva ne prelazi 10%. Zbog toga je Seljačka sloga uzela taj postotak kao granicu do koje mora sniziti nepismenost. O količini posla koji je ona imala pred sobom u kotaru Karlovac govori podatak da je ondje 1931. godine bilo 33,23% nepismenih ljudi. Prema tom popisu, ako bi kotar Karlovac htio dosegnuti granicu od najviše 10% udjela nepismenoga stanovništva, opismeniti se trebalo 23,23% stanovništva, odnosno preko 15 000 osoba. Kotar Karlovac je u usporedbi s drugim kotarevima bio u boljoj polovici po udjelu nepismenih ljudi, ali je zaostajao iza slavonskih kotareva koji su bili na vrhu, a čije su općine jedine bile nagrađivane upisivanjem u *Zlatnu knjigu*, što znači da je udio nepismenoga stanovništva smanjen ispod 5%. Karlovačke općine to nisu dostigle u tom razdoblju. Najpismenija općina u kotaru Karlovac bila je općina Duga Resa s udjelom nepismenoga stanovništva od 22,99%. Da bi ona stigla u *Zlatnu knjigu*, trebala je smanjiti nepismenost za 17,99% što u tom razdoblju nije uspjela. U radu na opismenjavanju sudjelovali su mnogi. Ogranci su popisivali nepismene i određivali one koji će ih učiti, a ostali su bili zaduženi za prikupljanje financijskih sredstava prvenstveno za *Abecedarke*, a zatim i za ostale priručne materijale. U listu *Seljačka sloga* izlazili su izvještaji koliko je koji ogranak preuzeo *Abecedarki*, *Računica* i *Čitanki*, pa tako postoje podaci i o ograncima u kotaru Karlovac. No, prema tim brojevima ne možemo točno zaključiti koliko je ljudi učilo čitati i pisati, jer su se jednom *Abecedarkom* kod učenja znale služiti i cijele obitelji, a učestalo je bilo i da kad netko nauči čitati i pisati, svoju *Abecedarku* proslijedi drugome i tako dalje. A

vjerojatno nisu niti sve razaslane *Abecedarke* korištene.⁴⁸⁰ Kao i drugdje, tako su i u kotaru Karlovac prikupljana sredstva za kampanju. Od njega više su sredstava skupili samo kotar Osijek, kotar Vukovar i grad Zagreb. No kad se od prikupljenih sredstava oduzme vrijednost preuzetih materijala, dobijemo sumu koja je bila namijenjena za korištenje drugim potrebitijim kotarevima. Ta suma je za kotar Karlovac iznosila 8 414,50 dinara te je više od njega doniralo 6 kotareva i 2 grada, što opet ne djeluje loše, no kad se uspoređi karlovačkih 8 414,50 doniranih dinara s primjerice osječkih 52 556 dinara, razlika je očita. Od pojedinaca, najviše je na području kotara Karlovac donirao dr. Niko Matanić, koji je ujedno bio i jedan od najznačajnijih karlovačkih HSS-ovaca.

List *Seljačka sloga* je za dodatni poticaj opismenjavanju, ali i samostalnom književnom stvaralaštvu seljaka organizirala književne natječeaje, a 1936. godine, jedan od desetero dobitnika bio je i Josip Dobranić, seljak iz Male Švarče. Seljačka sloga je zahtijevala od ogranaka da imaju svoju knjižnicu kojoj bi osnovu činila *Sabrana djela* Antuna Radića. Jedna od svrha knjižnica, uz educiranje seljaka, bila je i da pisana riječ bude lako dostupna i u blizini seljaku kako bi redovito mogao čitati. U kotaru Karlovac knjižnice je imalo minimalno 16 ogranaka, iako vjerujem da su još i neki drugi ogranci imali knjižnice zbog toga što mnoga izdanja nisu bila skupa i bila su dostupna i siromašnijim ograncima. Informacija o sastavima knjižnica ima malo. Osim na knjižnicama, Seljačka sloga je inzistirala i na održavanju zajedničkih čitanja preko zime. Ona su održavana u najmanje 10 ogranaka u kotaru Karlovac, iako se može pretpostaviti da su ona održavana i u drugim ograncima. Seljačka sloga je diljem zemlje bila aktivna i u drugim prosvjetnim akcijama i kampanjama, no u njima Karlovčani nisu previše sudjelovali. Na dva održana prosvjetna kongresa, s područja kotara Karlovac samo je Mirko Jakšić sudjelovao u raspravama. Uz kampanju za širenje pismenosti, još je kampanja za očuvanje zdravlja djece bila vrlo raširena, no ni u njoj nije bilo značajnijeg sudjelovanja Karlovčana.

Sud dobrih i poštenih ljudi bila je najvažnija pravna djelatnost Seljačke sloge. *Sudovi* su trebali financijski rasteretiti seljake i donositi pravednija rješenja sporova. Njih je trebao imati svaki ogranak, a na prostoru kotara Karlovac, minimalno je 24 ogranka imalo svoje *Sudove*. No, bez obzira na njihovu brojnost, iz raznih izvještaja doznajemo da *Sudovi* nisu među seljaštvom najbolje primljeni te se još krajem 1939. godine mnogo ljudi žali kako se previše sporova rješava na redovnom sudu. Koji je razlog iza toga, ostaje nepoznanica.

⁴⁸⁰ *Pokret za pismenost: 1937-1939*, 4.

Iako je za gospodarske djelatnosti zadužena bila uglavnom Gospodarska sloga, i Seljačka sloga se ponekad bavila njima. Najčešća joj je gospodarska aktivnost na području kotara Karlovac bila osiguravanje stoke. Osim stoke, osiguravale su se i druge životinje, postojala su i osiguranja u slučaju smrti, a često su se organizirale akcije prikupljanja novaca za unesrećene. Sredstva su se znala prikupljati i za unesrećene koji nisu bili članovi ogranka, čime se htjela pokazati solidarnost i dobrota seljaka, ali i korisnost Seljačke sloge. Osnivani su razni odbori koji su pomagali seljacima u kriznim vremenima, a organizirane su i mnogobrojne radne akcije, kao što su na primjer uređenje cesta, izgradnja domova, pojilišta itd.

Iz svega priloženoga, može se zaključiti da je Seljačka sloga bila zbilja sveobuhvatna organizacija koja je prožimala sve segmente života seljaka. Naravno, to nije bio svugdje slučaj jer nisu svi ogranci bili jednako aktivni. Oni aktivniji, kao primjerice Šišljavić, Rečica i Velika Švarča bili su angažirani u mnogim djelatnostima koje su se protezale od organiziranja pjevačkih sastava i sudjelovanja na smotrama, preko rada na opismenjavanju, do osiguravanja blaga i izgradnje domova i cesta. Uz to je bilo još mnogo aktivnosti, a treba napomenuti da za aktivnosti ovih ogranka znamo jer su redovito slali izvještaje o svojem radu. Zbog toga ne treba isključiti i mogućnost da su i drugi ogranci bili aktivni u svojem radu, samo nisu redovito slali izvještaje. Ne treba ni zaboraviti činjenicu da Seljačka sloga ne bi mogla djelovati bez potpore HSS-a, pa tako ima i mnogo primjera gdje su na rukovodećim mjestima ogranka u kotaru Karlovac bili mjesni, općinski i kotarski funkcionari organizacija HSS-a. Osim toga, na ovom području su djelovale i brojne druge organizacije HSS-a kao na primjer Gospodarska sloga, Hrvatska seljačka zaštita i druge i one su sve međusobno komunicirale i surađivale kako bi hrvatski seljački pokret postao što masovniji i jači kako bi se mogao pružiti otpor režimu i kako bi se što efektivnije riješili problemi hrvatskih seljaka, ali i same Hrvatske.

7. SAŽETAK

U ovom se radu nastoji prikazati sveobuhvatno djelovanje Seljačke sloge, kulturno-socijalne organizacije seljaka u okrilju Hrvatske seljačke stranke, na području kotara Karlovac. Ona je započela sa svojim radom još 1920-ih godina, no u ovome radu je fokus na njenom djelovanju od obnove 1935. godine pa do početka Drugoga svjetskoga rata u Jugoslaviji 1941. godine. Ogranci Seljačke sloge osnivali su se diljem cijeloga kotara Karlovac te je on bio u vrhu po broju osnovanih ogranaka u Kraljevini Jugoslaviji. U radu se istražuje koliko su ogranci bili aktivni i u kojim sve područjima života seljaka. Njihove djelatnosti se mogu podijeliti na kulturne, prosvjetne, pravne i gospodarske. Na kulturnom planu, ogranci su radili na obnovi i očuvanju narodnih nošnji, narodnih pjesama, plesova i običaja te organizaciji smotri seljačke kulture na kojima se prikazivalo cjelokupno seljačko umjetničko stvaralaštvo. Na prosvjetnom se planu radilo na opismenjavanu seljaštva, čitanju i objavljivanju knjiga i na održavanju mnogobrojnih predavanja vezanim uz sva područja života. Pravne i gospodarske djelatnosti su uključivale *Sudove dobrih i poštenih ljudi*, osnivanje zadruga i odbora za gospodarsku pomoć seljacima, ali i za pomoć unesrećenima. Iako su se ogranci prvenstveno bavili kulturnim djelatnostima i radu na opismenjavanju seljaka, ne bi bilo u redu te djelatnosti izdvojiti od drugih, jer su sve djelatnosti bile vrlo značajne za sve seljake i članove ogranaka Seljačke sloge.

SUMMARY

The goal of this master's thesis is to review the comprehensive activity of Seljačka sloga, cultural and social organisation of Croatian Peasant Party, in the county of Karlovac. Seljačka sloga started with the activities in the 1920s, but in this paper the focus is on the activities from 1935, when the organization was restored, until the start of World War 2 in Yugoslavia in 1941. The branches of Seljačka sloga were founded all over the county of Karlovac which was in the top in the Kingdom of Yugoslavia according to the number of them. The paper examines how active the branches were and in what areas of the peasants lives. Their activities can be divided into cultural, educational, juridical and economic. On the cultural field, the branches worked to restore and preserve folk costumes, folk songs, dances, and customs, and to organize peasant culture festivals on which the entire peasant art work was displayed. The educational plan involved spreading literacy among the peasantry, reading and publishing books and holding numerous lectures related to all areas of life. Juridical and economic activities included the *Courts of Good and Honest People*, the establishment of cooperatives and committees for economic assistance to peasants, but also to help the disadvantaged. Although the branches were primarily engaged in cultural activities and the work on literacy of peasants, it would not be appropriate to distinguish these activities from their other activities, since all activities were very significant for all peasants and members of the branches of Seljačka sloga.

8. BIBLIOGRAFIJA

8.1. Arhivska građa

HDA- SDS RSUP SRH- kotar Karlovac

8.2. Novine

Seljačka sloga, 1936.-1941.

Seljački dom, 1936.-1941.

8.3. Literatura

Aralica, Višeslav. "Konstrukcija identiteta Hrvata u Hrvatskom seljačkom pokretu i nacionalističkom i ustaškom pokretu: (1935.-1945.)." Ph.D. diss., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011.

Belaj, Vitomir. "Profesoru Branimiru Brataniću za 70. godišnjicu (Skice za biografiju)." *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* vol. 10, br. 3 (1980): 95-101.

Biondich, Mark. *Stjepan Radić, the Croat Peasant Party, and the politics of mass mobilization, 1904-1928*. Toronto: University of Toronto Press, 2000.

Boban, Ljubo. *Sporazum Cvetković-Maček*. Beograd: Institut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, 1965.

_____. *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*. Sv. 2. Zagreb, Opatija: Liber, 1974.

Bratanić, Branimir. *O smotrama hrvatske seljačke kulture*. Zagreb: Seljačka sloga, 1941.

Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske: 1939- 26. kolovoza 1940. Zagreb: Tisak Zaklade tiskare Narodnih Novina, 1940.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918- 2008*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber, 2008.

_____. *Hrvatska povijest*, 3. izd. Zagreb: Novi Liber, 2013.

Herceg, Rudolf, ur. *Kalendar Seljačke sloge za godinu 1937*. Zagreb: Seljačka sloga, 1937.

Hrvatska opća enciklopedija, sv. 2.

Hrvatska opća enciklopedija, sv. 4.

Hrvatska opća enciklopedija, sv. 7.

Kolar-Dimitrijević, Mira. "Podravka Mara Matočec, prva seljačka književnica i političarka u Hrvatskom seljačkom pokretu (1918.-1940.)." *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* vol. 6, br. 12 (2007): 5-25.

Kristić, Karmela. "Seljačka sloga i narodna nošnja (u razdoblju od 1926. do 1929. i od 1935. do 1940. godine)." *Studia ethnologica Croatica* 14/15 (2002/2003): 89-143.7

Krušić, Vladimir. "Kazalište Seljačke sloge- od 'narodne prosvjete' do stranačke promidžbe." *Hrvatski* 2 (2013), 57- 86.

Leček, Suzana, Željko Dugac. "Majke za zdravlje djece: zdravstveno prosvjetna kampanja Seljačke sloge (1939.-1941.)." *Časopis za suvremenu povijest* vol 38, br 3 (2006): 983-1005.

Leček, Suzana. "Djelovanje Seljačke sloge u Podravini (1925.-1941.)." *Podravina* vol. 5, br. 9 (2006): 49-85.

_____. "Djelovanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.- 1941.)." *Scrinia slavonica* vol. 3, br. 1 (2003): 336- 390.

_____. "Organizacija i oblici djelovanja *Seljačke sloge* (1925.-29.)." *Časopis za suvremenu povijest* vol. 28, br. 3 (1996): 357- 378.

_____. "Priča o uspjehu- strategija i metode političke borbe Hrvatske seljačke stranke (1918- 1941)." U: *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, ur. Romana Horvat, 27- 48. Zagreb: Matica Hrvatska; Zaklada braće Radić; Povijesno društvo Križevci, 2015.

_____. "Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjivanja." U: *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević: zbornik radova povodom 70. rođendana*, ur. Damir Agičić, 363-378. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta, Odsjek za povijest, 2003.

_____. "Seljačka sloga i uključivanje žena u seljački pokret (1925.- 1929.)." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu* vol. 32- 33, br. 1 (2000): 293-298.

_____. "Seljačka sloga. Osnivanje i prestanak djelovanja (1920./1925.-1929.)." U: *Spomenica Ljube Bobana: 1933.- 1994.*, ur. Mira Kolar- Dimitrijević, 285- 295. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1996.

_____. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest: podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005.

_____. "Ustrojavanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)." *Scrinia Slavonica* vol. 2, br. 1 (2002): 325- 352.

Majetić, Goran. *Karlovačko amatersko kulturno stvaralaštvo: 1948-2008*. Karlovac: Zajednica organizacija amaterskih kulturnih djelatnosti grada Karlovca, 2012.

_____. "Kulturno- umjetnička djelatnost Seljačke sloge u Karlovcu i okolici." *Svjetlo: Časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja* 1/2 (2010): 85- 96.

Matković, Hrvoje. *Povijest Hrvatske seljačke stranke*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.

_____. *Povijest Jugoslavije (1918- 1991): Hrvatski pogled*. Zagreb: Naknada Pavičić, 1998.

Pokret za pismenost. Zagreb: Klub ABC, 1938.

Pokret za pismenost: 1937-1939: podaci o sabranim prinosima i njihovoj upotrebi do 31. XII. 1939. Zagreb: Seljačka sloga, 1940.

Spehnjak, Katarina. "Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo Seljačka sloga 1945.- 1950." *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 29, br. 1 (1997): 129- 146.